

परमानंदस्वरूप श्री. अंपठलार्थना
पत्रो अने वार्ताक्षर

परमानंद प्रकाश

श्री परमानंद प्रकाशन मंदिर
मुंबई-१६.

परमानंद प्रकाश

परमानंदस्वरूप
श्री
चंपकभाषिणी
पत्रो अने वार्तालाप

*

श्री परमानंद प्रकाशन मंदिर
७६, शांतिनिकेतन, विन्सेंट रोड,
भादुंगा, मुंबई-१६.

- प्रथम आवृत्ति : नवेम्बर, १९६३
- किंमत : इपिथा २-५० न. पैसा
- प्रकाशक : श्री परमानंद प्रकाशन मंदिर वती,
श्री नटवरलाल सोमय्यंद वैद्य, जी. ओ.
- प्रकाशन संस्थाने सर्व हक्क स्वाधिन
- मुद्रक : यशवंतलाल युनीलाल छुटाला
धी यशवंत प्रिन्टिंग प्रेस
स्टेशनरोड, प्रांतिज [सागरकांडा.]

सर्वव्यापी नारायण

Love and Blessings
Narayana

प्रेमस्वरूप
पूज्य
श्री
नारायण
ने
समर्पण

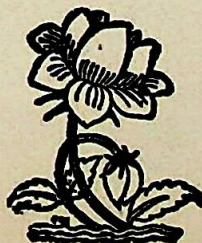
અ નુ ક્ર મ

૫૪

*	સંપાદકનું નિવેદન	...	૭
*	પ્રસ્તાવના	...	૯
પત્રો			
૯૧	પ્રભુમય જગત	...	૧
૯૨	મેં-સबसे छोटा बालक	...	૫
૯૩	દિવ્યપ્રેમ અંખતું બાળક	...	૬
૯૪	ખુલ્લા હૃદયથી એકરાર	...	૧૦
૯૫	“શિર ધૂની ધૂની પછતાયો”	...	૧૩
૯૬	સત્ય એ જ પ્રકાશ	...	૧૫
૯૭	“સંસારીનું સુખ કાચું”	...	૧૮
૯૮	“.....શુદ્ધિ થાકી રહે તહી”	...	૨૧
૯૯	નિષ્કામ ભાવે લજન	...	૨૩
૧૦૦	“દિવસ રહ્યા છે ટાંચા”.....	...	૨૫
૧૦૧	સ્વરૂપ પર દષ્ટિ	...	૨૭
૧૦૨	“ભાવાતીત ત્રિશુભુરહિત”	...	૨૯
૧૦૩	“.....લક્ષિત થકી પરમાનંદ”	...	૩૧
૧૦૪	“છાંડ મન હરિ વિમુખનકા સંગ”	...	૩૪
૧૦૫	પ્રભુ સ્મરણ	...	૩૯
૧૦૬	પ્રેમપૂર્વક લજન	...	૪૧
૧૦૭	પ્રેમયોગ	...	૪૨
૧૦૮	સંત-સંગ	...	૪૫
૧૦૯	નામ સંકીર્તન	...	૪૬
૧૧૦	“મારે કશું જ જોઈતું નથી”	...	૪૭
૧૧૧	નારાયણમય જીવન	...	૪૯

वार्तालाप		पृष्ठ
१ आत्म संशोधन	...	५३
२ कथा श्रवण ने ज्ञानुं अथ	...	५६
३ संसार होम तो लगवाननी प्राप्ति	...	६२
४ योगक्षेम वडाभ्युदय	...	६७
५ शरणागति	...	१००
६ सत्संग	...	१०३
७ परम सिद्धि	...	१०८
८ धर्म	...	११०
९ लज्जननुं भगवायरण	...	११५
१० गीरहरण दीक्षा	...	१२३
११ वृंदावननो साध	...	१२५

સંપાદકનું નિવેદન

વાચકોએ અને સાધકોએ ઉત્સાહભરે અમારા પ્રકાશન મંદિરને જે રીતે સહકાર આપ્યો તેની પ્રતીતિરૂપે “પરમાનંદ પત્રો” ની ખીજ આંવૃત્તિ જનતા-જનાદન સમક્ષ મૂકી શક્યા. દરમિયાન એવો અનુભવ થયો કે જિજ્ઞાસુઓને અમારા પ્રકાશનોથી ધૈર્ય પ્રત્યે પ્રેમ જાગ્યો છે અને જીવનના વહેવારમાં પલટો કરવાની પ્રેરણા મળી છે. એ આશયે તેમ જ તેમની આગ્રહભરી પ્રેરણાને લીધે પરમાનંદ સ્વરૂપ શ્રી. ચંપકલાઈના ખીજ પત્રો આ પુસ્તકમાં પ્રગટ કરીએ છીએ.

પ્રસ્તુત પુસ્તક બે વિભાગમાં વહેંચાયેલું છે:—

એક તો “પત્રો” અને ખીજું “વાર્તાલાપ.”

અહીં ‘પરમાનંદ’ નામથી લખાયેલાં બધાં પત્રો પરમાનંદ સ્વરૂપ શ્રી. ચંપકલાઈનાં છે. પત્રોમાં લાખા એમની પોતાની જ છે; જે સરળ અને અસરકારક છે, કારણ કે તેનો જ્ઞાત હૃદયની ઊંડાઈમાંથી આવે છે. માપી ન શકાય એવો એનો વેગ છે અને એ વેગમાં વાચક શ્રોતા ખેંચાઈ જાય છે. શ્રી. ચંપકલાઈને પ્રભુના પ્રેમ સ્વરૂપનું દર્શન થયું છે અને તેથી જ તેમના પત્રોમાં પ્રેમની ધારા વહી છે. પત્રો તેમના માનસના આવિષ્કાર જેવા છે. પત્રોરૂપે હોવાથી તેમાં નિરુપણનો ભાર નથી. જાણે કે હૃદય હૃદયની સાથે સંવાદ સાધે છે. લકિત-લજન અને અનુભવની મસ્તીના પડધા તો ઠેર ઠેર પડે છે,

હવે રહ્યો વાર્તાલાપ :

ખીજે અને ત્રીજે વાર્તાલાપ છોડીને બાકીના બધા વાર્તાલાપ —ચાર પાંચ વર્ષના ગાળામાં— સામયિકોમાં પ્રસિદ્ધ થઈ ગયેલ છે.

જિજ્ઞાસુઓમાં લક્ષિત રસ જાગે અને સાધકોને માર્ગદર્શન મળી રહે તે માટે એ બધા વાર્તાલાપને પુસ્તકરૂપે પ્રગટ કર્યાં છે.

વાર્તાલાપના સંપાદનમાં મૂળ વસ્તુને પકડીને જ તેની રજૂઆત કરવી એ કાર્ય અતિ કઠીન છે. બોલાયેલા બોલના જીવંત ધબકારાનો અનુભવ સાધકના હૃદયને સ્પર્શ કરે, અને વાણીના રણકારનો મીઠો અનુભવ જિજ્ઞાસુઓના હૃદયના દ્વાર ખોલી નાખે તેવો મર્મવેધક વાર્તાલાપ હોવો જોઈએ. એ રીતે જોતાં મૂળના મર્મને પકડીને તેના અસલ સ્વરૂપમાં વાર્તાલાપને રજૂ કરવો એ કેટલું વિકટ કાર્ય છે તે સમજી શકાશે.

તે બાબતમાં રહી ગયેલી જે જે ત્રુટિઓ હશે તે તે સંપાદન કાર્યની ખામીને અંગે જ હશે. બીજું તો શું ? હાલમાં આટલું જ બસ !

નારાયણ જયંતી
નવેમ્બર, ૧૯૬૩
મુંબઈ.

}

નટવરલાલ સોમચંદ વૈદ્ય
બી. એ.

૯

પ્રસ્તાવના

મળ્યો છે ભક્ત જીવનમાં
 મને એક સ્નેહી સંસારી.
 નથી એ ઘેલો ઘરખારી
 સદા ધનશ્યામ ઘેલો છે.
 બળ રહી એનાં દિલડામાં
 મધુરી પ્રેમ સિતારી,
 અતિ પ્રેમાળ આનંદી
 મારે મન એ છે અવતારી.
 ન વળગે જગત વહેવારો
 ભલે એ લાગે વહેવારી.
 નથી લાચાર એ જગનો
 સદા ધનશ્યામ ઘેલો છે.
 જ્ઞાન વૈરાગ્ય ભક્તિથી,
 દીધા છે મોહ વિદારી,
 જગત રસનો વિકારી નહિ
 સદા રસ ભજન વિકારી.
 ભજન આનંદનો દરિયો
 ભર્યો એ ભજન ભંડારી,
 અલખના ઓલિયા જેવો
 અલખનો અજબ અવતારી.
 શિખાવે પાઠ ભક્તિના
 ભજન દિનરાત લલકારી,
 પરમ આનંદ અંતરમાં
 તરો તો ભવની આ ખારી.

*

*

*

સંસારના ઘોર અંધારામાં ભટકતા, રઝળતા, રખડતા જીવો માટે પ્રકાશની અત્યંત જરૂર છે. એ પ્રકાશ પણ જોવો તેવો ન હોવો જોઈએ. પરમ પરમાનંદમય પ્રકાશ હોય તો જ તેની અસર સંસારના દુઃખમાં ખદખદતા જીવો માટે ઉપયોગી થઈ પડે. પ્રકાશનું દર્શન થતાં જ જીવો એ તરફ પ્રયાણ કરવા લાગે એ હેતુથી જ “પરમાનંદ પ્રકાશ” નું પ્રકાશન કરવામાં આવ્યું છે. આપ સર્વે એ પ્રકાશને અવગણશો નહિ પણ પ્રેમપૂર્વક તેને અપનાવીને આપનું જીવન પ્રકાશમય કરશો એવી આશા સેવીએ છીએ.

રામકૃષ્ણ પરમહંસરવરૂપ શ્રી. ચંપકલાઈ એ વીસમી સદીના ચૈતન્ય મહાપ્રભુ છે, મને તો આ પણ ઓછું લાગે છે. પાંચ હજાર વરસ પહેલાનાં તે કૃષ્ણ છે; આઠસો વરસ પહેલાનાં જ્ઞાનેશ્વર છે; ચારસો વરસ પહેલાનાં નરસિંહ મહેતા છે; સો વરસ પહેલાનાં રામકૃષ્ણ પરમહંસ છે; હાલના જવાહર અને વિનોબાજી પણ છે. તમને કદાચ આમાં અતિશયોકિત લાગતી હશે; મને તો અનુભવે એ સમજાયું છે અને આપને પણ તે અનુભવે જ સમજશે.

પોતાના સદ્ગુરુ માટે કેને અભિમાન ન હોય ?

“કુમુદિની જલ ધિય જસે ઔર ચંદ્ર જસે આકાશ,
જો જાકે મનમેં જસે સો તાહીકે પાસ.”

સદ્ગુરુ માટે તો લખતાં લખતાં હાથ થાકી જાય છે. પૂર્ણ સદ્ગુરુને અપૂર્ણ લેખિની શી રીતે વર્ણવે? આ તો મુંગાએ ગોળ ખાધો અને પછી તેને વર્ણવાનું કહીએ તેમ થયું.

સદ્ગુરુ તો દિવ્યપ્રેમી, જ્ઞાની, યોગી જે કહો તે બધું જ છે. જે બધાંની નસે નસ જાણે છે તે જ સદ્ગુરુ છે. જે આખી દુનિયાને

ઘોળાને પી જાય તેનું નામ સદ્ગુરુ છે. હવે આવા સદ્ગુરુને દુનિયા શું જાણે?

આવા મહાન નહિ પણ અતિ મહાન શ્રી. ચંપકભાઈએ પોતાની પ્રેમમય વાણીમાં લક્ષિત, જ્ઞાન, યોગ વગરે સરળ, સુંદર અને સુગમતાપૂર્વક સમજાવ્યું છે.

સુખ હમેશાં સત્યમાં જ સમાયેલું છે, પણ આપણને તો અસત્ય અને નાશવંત વસ્તુ જ સાચી અને સારી લાગે છે એટલે તે છોડવી ગમતી જ નથી. જે દિવસે આપણને નાશવંત વસ્તુ, અનિત્ય પદાર્થો નાશવંત અને અનિત્ય દેખાશે તે જ દિવસે સત્ય સમજાશે. સત્યનું આચરણ કરીને હજી સુધી કોઈ દુઃખી થયો હોય એવું સાંભળ્યું નથી. દુઃખ, કષ્ટ વગેરે તો જીવકાળે હોય, અસત્યવાદીને હોય.

હવે આ સત્ય અસત્યનો વિવેક કેમ થાય? સીધો જવાબ છે કે સત્સંગથી બધું સહજ થઈ જશે. સત્સંગમાં જતા જતા આ બધું સમજાઈ જાય છે.

મીરાંબાઈ કહે છે, “આવતાં ને જતાં મારગ વચ્ચે અમુલખ વસ્તુ જડી” ત્યારે ખબર પડે છે કે બધા દુઃખોનું ઓસડ એક માત્ર પ્રભુ નામસ્મરણ છે. ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું છે—“યજ્ઞાનાં જપ યજ્ઞોર્મિ” પ્રભુ ભજન - સંકીર્તનમાં દેહના આંતરિક મળો બળી જાય છે અને દિવ્ય શરીર પ્રગટે છે. ભજનથી દિવ્યપ્રેમ જાગ્રત થતાં ચિત્ત શુદ્ધ અને નિર્મળ બને છે અને પ્રજ્ઞા જાગ્રત થાય છે, સર્વત્ર પ્રકાશ પ્રકાશ થઈ રહે છે. આનંદની છોળો વહેવા લાગે છે. પ્રેમનો સાગર ઉભરાવા લાગે છે. અહા ! એ અદ્ભુત આનંદ—પરમાનંદ. એનું વર્ણન કોણ કરી શકે? અને કરે પણ કોની આગળ? કારણ ત્યાં બીજું કોઈ તત્ત્વ જ રહેતું નથી. “જીભ ચાકીને વિરમે રે વિરાટ વિરાટ વદી.”

લજન પણ ઘણા યે પ્રકારના હોય છે પણ ને પ્રેમપૂર્વક લજન હોય તો તે કદી છૂટતું જ નથી. લજનમાં પહેલાં કદાચ મન ન પણ લાગે પણ ધીમે ધીમે ત્યાં જતાં એવું થાય છે કે— “આ રોજનું જ વ્યસન હવે દિલખર (સદ્ગુરુ) ગળે ઘાલી ગઈ.” પછી “છૂટે ન કોટ જતનથી”—એવું થઈ જાય છે.

પૂજ્ય શ્રી. અંપકભાઈ પત્ર નં. ૧૧૦ માં કહે છે કે :

“પ્રેમમાં બધું જ હોમાઈ જાય છે. ખરેખર પ્રેમ જ મહાયજ છે અને એ યજ્ઞમાં બધું જ સ્વાહા સ્વાહા થઈ જાય છે. પોતાના દેહનું સ્મરણ પણ રહેતું નથી ત્યાં પછી કોણ કોનું અભિમાન કરે? શું પકડે ને શું છોડે? અને એ પ્રેમ સદ્ગુરુ કૃપા વિના કોઈ ને પણ સંભવતો નથી. પ્રેમી તો પ્રભુનું જ સ્વરૂપ બની જાય છે. બદ્ધે પ્રભુ જ પ્રેમી છે. “All, All in Love” પરમાનંદમાં બધું જ સમાયેલું છે. પરમાનંદમાં શું આનંદ નથી? પરમાનંદ મળતાં તો ક્ષણિક આનંદો છોડવા પડે છે. તેમાં શું નુકસાન છે? અરે! પરમાનંદ વગર આનંદ હોઈ જ શી રીતે શકે? બધું જ પરમાનંદમય છે. માટે એ પરમાનંદ પ્રાપ્ત કરવા પ્રભુને પ્રાર્થના કરવી કે હે ભગવાન, મને તારા શરણમાં રાખ. તારા શરણમાંથી નીકળી હું ખૂબ જ સંસારમાં રખડ્યો અને ખૂબ દુઃખી થયો, હવે મારે આમાં કશું જ જોઈતું નથી. કેવળ તું જ જોઈએ છે. આ બધા દુઃખો ભોગવવા શક્તિ આપ, ભક્તિ આપ, જ્ઞાન આપ.

—કે. સુધા રાહી
બી. એ.

परमानंद स्वयं श्री अंपकलार्थ

: लज्जनानंद :

પત્ર-૯૧

તા. ૨૯-૬-૫૮ રવિવાર.

પ્રભુમય જગત

શ્રી કૃષ્ણ પ્રિય.....અને સર્વે,

સિકંદરાબાદ.

તારો પત્ર મળ્યો. ખરેખર મનને જેવું જનાવવા ધારીએ તેવું જનાવી શકાય છે. મનથી જ આ બધું છે. સંસાર પણ મને જ જનાવેલો છે. વાસ્તવિક તો સંસાર જેવું કંઈ જ નથી પણ એ બધી મનની જ કલ્પના છે. કેવળ ભગવાન વિના બીજું કશું જ નથી. સર્વત્ર ભગવાન જ છે પણ મન કલ્પના કરે છે કે આ મારી સ્ત્રી, આ મારો પતિ, આ મારી પુત્રી, આ મારી મા અને આ મારા દુશ્મનો—મિત્રો, આ પશુઓ, આ પંખીઓ ઇત્યાદિ અને પછી મન એમાં મમત્વ બાંધે છે એટલે કે એ મન પછી એમાં બંધાઈ જાય છે. બસ, આનું નામ સંસાર—જગત જે કહો તે. મમત્વ બાંધવું એનો અર્થ સંસારમાં ડૂબકી મારવી. મારું તારું અને ઝગડા પછી શરૂ થઈ જાય છે, જીવ આમાં દુઃખી થાય છે અને ભટકે છે. એટલા માટે મન સંસારમાં ડૂબકી મારે ને દુઃખી થાય તે પહેલાં જ મનને ભક્તિસાગરમાં ડૂબકી મરાવવી જેથી મન બગડે નહિ; કારણ મનને એક વખત જો ભક્તિનો રંગ લાગી ગયો તો પછી સંસારનો રંગ એના પર નહિ ચઢે. મનનો સ્વભાવ છે કે એક વખત એ જે તરફ ઢળે છે તે તરફ જ તે ખૂબ જોડે જિતરી જાય છે. પછી સંસારની બીક રહેતી નથી.

પ. ૧

બહેન, કાઈ ભાગ્યશાળી જીવ જ શરૂઆતથી ઈશ્વર તરફ ઢળી જાય છે માટે સંસારનો રંગ ચઢે તે પહેલાં જ તમે લોકો તો ભક્તિ પર ચઢ્યા છો એ ઘણું જ ઉત્તમ છે. તું અને બહેન હજી સંસારથી બચ્યા છો અને તે પહેલાં જ તમે ઈશ્વર તરફ ઢળ્યા છો એટલે જરૂર ઈશ્વર કૃપા જ ગણાય; સદ્ગુરુ સદ્ગુરુ સદ્ગુરુ.

આ સંસારના ત્રિવિધ તાપથી બચવાનો એક માત્ર ઉપાય ભગવત્ત્વ નામ સંકિર્તન જ મને તો જણાય છે. ખીજા ઘણા ઉપાયો—રસ્તાઓ નહિ હોય એમ નથી, પણ સરળ અને દરેક જણને માટે મને તો આ જ એક ઉત્તમ ઉપાય જણાય છે. પ્રેમપૂર્વક નિષ્કામભાવે પ્રભુનામકિર્તન કરવાથી હૃદય શુદ્ધ અને કેમળ નાના બાળક જેવું બની જાય છે એટલે તો પ્રભુના ભક્તો તદ્દન સરળ અને બાળક જેવાં હોય છે; જ્યારે એવું હૃદય થાય ત્યારે જ પ્રભુ-મય જગત જણાય અને ભગવાનના દર્શન થાય.

તું લખે છે કે કાગડો કૃષ્ણ જણાયો. એ ખરું જ છે. કારણ, કૃષ્ણ વિના ખીજું છે જ શું? કૃષ્ણે જ અનેક રૂપ લીધાં છે. એ જ કાગડો, પોપટ, વાઘ, નાગ, મનુષ્યો, પશુઓ, જળચર, નલચર, ભુચર, વનચર, બધું જ એ બન્યો છે. એ બધાં નામ રૂપો એ કૃષ્ણના બહારનાં રૂપો છે, એનું અંદરનું રૂપ એક જ છે અને તે જ ભગવાન. એવું દર્શન સર્વ—કાળ રહેવું જોઈએ. એને જ ભગવદ્ સાક્ષાત્કાર જ્ઞાનીઓ કહે છે.

બહારના નામ—રૂપને જગત કહીએ છીએ અને અંદરના નામ—રૂપને કૃષ્ણ, આત્મા, સચ્ચિદાનંદ કહીએ છીએ. બહાર સગુણ રૂપ અને અંદર નિર્ગુણ રૂપ. બહાર રક્ષિત અને અંદર કૃષ્ણ. જો કૃષ્ણ ન હોય તો પછી રક્ષિત કેવી રીતે હોઈ શકે? રક્ષિત તો બહારનું ખોખું છે અને તેની અંદર જો એતન તત્ત્વ—કૃષ્ણ ન હોય તો એક મિનિટ પણ રહી શકે કે? સમજાય છે? માટે કૃષ્ણ

—આત્મા સત્ય વસ્તુ છે; બહારનું બધું જ અસત્ય છે; રશ્મિ જેવું કશું જ નથી. રશ્મિ તો બહારનો અહંભાવ છે; માટે નામ સંકીર્તન કરી એ બહારનો રશ્મિ ભાવનો જે અહંકાર છે તે ઓગાળી નાખવાનો છે. બહારનો ભાવ તે સંસાર અને અંદરનો ભાવ તે પ્રભુ. અહઃહા, તેને જ બધાં આ નામ રૂપો લીધાં છે તે જ સર્વત્ર સદ્ગુરુ સદ્ગુરુ નારાયણ પ્રભુ...

રશ્મિ, સુધા, ચીમનલાલ, મુક્તાબેન, ચંદુલાલ, મહિપતલાઈ ઇત્યાદી બધાં નામરૂપ લઈ સદ્ગુરુ જ મારી સમક્ષ આવે છે, પણ હું મૂઢ તેને ઓળખી શકતો નથી. પ્રયત્ન કરું છું પણ પાછો ભૂલી જઈ છું. હે પ્રભુ, સદ્ગુરુ, તમારી કૃપા થશે તો જ મારો આમાંથી ઉદ્ધાર થશે. તમારી આંખે જ તમારા વડે જ હું તમને જોઈ શકીશ એ વિના બીજો કોઈ રસ્તો જ જણાતો નથી. સદ્ગુરુ, કૃપાળુ, તમારી દયા થશે જ. ત્યારે હું બધાં સાથે પ્રેમ કરી શકીશ; બધામાં તને જોઈ શકીશ; તો જ હું બધામાં લીન થઈ શકીશ. શા માટે તું મને અલગ રાખે છે? જો તું મને અલગ રાખવા માગતો હોય તો એટલી શક્તિ આપ કે જેથી બહારનાં રૂપમાં હું અંદરનું રૂપ જોઈ શકું ને ફસાઈ ન પડું, નહીં તો મને જલ્દીથી તારી પાસે લઈ લે જેથી મને ભય ન રહે, અને રોજ રોજ તારે મારી આ પ્રાર્થનાઓ સાંભળવી ન પડે; તારો પણ છૂટકો અને મારો પણ છૂટકો. સદ્ગુરુ સદ્ગુરુ.

રશ્મિ, બહારનું રૂપ લઈ બેઠેલા ઓ સદ્ગુરુ, હવે જલ્દી કૃપા કર; કયાં સુધી આ બાળકને તું અલગ રાખશે? આમ તરસાવવામાં તારું શું સારું દેખાવાનું છે. તું તો જ્ઞાનનો ઈશ્વર કહેવાય છે. તારે માટે શું અશક્ય છે. આને હું તારે દરવાજે પડ્યો છું. દરવાજો ખોલ. ઓ સદ્ગુરુ, જેથી હું તારા હૃદયમાં સમાઈ જઈ જાનેશ્વર. જાનેશ્વર, સદ્ગુરુ સદ્ગુરુ નારાયણ નારાયણ.

આપણે એક થઈ જઈએ, હું રહું જ નહિ. નારાયણ નારાયણ નારાયણ.

હે સદ્ગુરુ, તું તો દાતાર છે. તારું દાતારનું બિરુદ જાણી હું તારી પાસે આગ્યો છું. દર વખતે તું મને કંઈ ને કંઈ તો આપે જ છે પણ એમ થોડે થોડે મને હવે સંતોષ થાય એમ નથી. હવે તો મને તારા હૃદયમાં જ એસાડ જેથી વારેવારે મારે ભીખ માંગવા આવવું ન પડે અને તને ત્રાસ આપતો પણ અટકું હું એ પણ જાણું છું કે મારી એટલી લાયકાત નથી, પણ મને લાયક બનાવવો એમાં તારા જેવાંને કેટલી વાર લાગે એમ છે તે પણ હું જાણું છું. હવે હે પ્રભુ, સદ્ગુરુ, તારો છૂટકો જ નથી નહિ તો દાતારનું બિરુદ ગયું જ જાણજો. એમાં નુકસાન તો બનેનું જ છે. પણ હું તો નુકસાનમાં જ છું, તો પછી કદાચ દેવાળું નીકળશે પણ તારી તો ઉજ્જવળ જવલંત ખ્યાતિ છે, તે તો હે સદ્ગુરુ, સાચવવી જ પડશે. હે કૃપાળુ, દીનબંધુ, પ્રેમ સ્વરૂપ, દયા કર.

હું પ્રેમની ભીખ માગું છું. મારું હૃદય પ્રેમથી ભરી દે; જેથી એ પ્રેમ વડે હું તને સર્વત્ર જોઈ શકું તારા હૃદયમાં મને રાખ અથવા તો તું જ મારા હૃદયનો કબજો લઈ લે કે બસ, આનંદ આનંદ થઈ જાય. મારા જેવું કશું જ રહે નહિ. હે ગુરુદેવ મારે હવે રહેવું જ નથી. મારા રહેવામાં બહુ જ ભય છે એટલે તું જ રહે. કારણ તું સંમર્થ છે, હું નિર્બળ છું. સદ્ગુરુ સદ્ગુરુ નારાયણ.

હે સદ્ગુરુ, તું જ જ્ઞાન છે, તું જ પ્રેમ છે, તું જ આત્મા છે, તું જ નારાયણ છે, તું જ નામ, તું જ રૂપ છે, તું જ જગત છે, તું જ ચેતન છે, તું જ જડ છે, બધું જ તું જ છે. જ્ઞાનેશ્વર, જ્ઞાનેશ્વર, જ્ઞાનોબા, સદ્ગુરુ, સદ્ગુરુ. હરિહર બ્રહ્મા સદ્ગુરુ દેવા નારાયણ નારાયણ નારાયણ નારાયણ. સદ્ગુરુ કૃપા યાચતો બાળક.

—પ્રમાનંદ

पत्र-९२

ता. ३०-६-५२ सोमवार

मैं सबसे छोटा बालक.....

श्री सद्गुरु प्रिय और सब गृहमंडल, हैदराबाद.

बहन कृष्णाका प्रेमपूर्ण पत्र मिला । पढ़कर बहुत आनंद हुआ । भगवानकी कृपा सबके उपर है, मगर हम ऐसे अभागी जीव हैं कि उसकी कृपा होते हुवे भी हम उसका लाभ नहीं उठाते हैं । बहन, तुम लिखती हो कि रास्तेमें आते आते मेरे दर्शन हुवे, तो उसमें क्या हुआ ? बालक तो हर वखत माँ की नजरमें रहता ही है, और फिर मैं तो सबसे छोटा बालक हूँ । आपके ध्यानमें मैं रहता हूँ, इसे मैं बड़ा सौभाग्य समजता हूँ । इसी प्रकार हर वखत मेरा ख्याल रखते रहना । आप लिखती हो कि मेरे लिये बाबाको प्रार्थना करना मगर अभी तो मैं रोना भी नहीं सीखा हूँ तो प्रार्थना कैसे करूँगा ? प्रार्थना तो बच्चेके लिये माँ हि करती है । बच्चा अच्छा रहे, खुशीमें रहे इस लिये माँ हर वखत भगवानको प्रार्थना करती रहती है । मैं तो आप सबका छोटा बालक हूँ । अगर मुझसे प्रार्थना करवानी है तो मुझे जल्दी जल्दी होशियार बना दो, ज्ञान दे दो । मैं ज्ञानी बन जाऊँगा, बड़ा हो जाऊँगा । फिर माँकी देखभाल-प्रार्थना सभ करूँगा । इस लिये तुम सब मेरे लिये प्रार्थना करो ताकि मैं जल्दी जल्दी ज्ञान प्राप्त कर सकूँ । मेरे लिये तो आप सब बाबा रूप हि है, सद्गुरु रूप है,

સદગુરુ સબમેં ઔર સબ સદગુરુ । જ્ઞાનેશ્વર જ્ઞાનેશ્વર નારાયણ
નારાયણ સાંઝ સાંઝ, સદગુરુ તુમ્હારી નજરમેં મેં હર હંમેશ
રહૂં । મેં તો તુમકોં કૈસે નજરમેં રહૂં ? યહ તો છોટે મુંહ
બડી બાત હો જાયગી । સદગુરુ કૃપાલુ-કૃપાકા મિસ્વારી
બાલ પરમાનંદ નારાયણ નારાયણ નારાયણ ।

—પરમાનંદ

પત્ર-૯૩

તા. ૩-૭-૫૮ ગુરુવાર

દિવ્ય પ્રેમ ઝંખતું બાળક

શ્રી ભગવાન પ્રિય.....સર્વ ભક્ત મંડળ.

સિકંદરાબાદ.

કાગળ મળ્યો. હું આજરોજ રવિવારનો આળંદી ગયો હતો તે
મુ'બઈ પાછો આવી ગયો છું.

મનુષ્ય શરીર એ પ્રભુની સુંદર બક્ષિસ આપણને મળી છે
અને એ શરીરમાં હાથ, પગ, નાક, કાન ઇત્યાદી કર્મેન્દ્રિયો મન,
બુદ્ધિ વગેરે મળ્યા છે. આવું સુંદર શરીર એ જ પ્રભુની કૃપા આપણા
પર થઈ છે. આટલી બધી પ્રભુની કૃપા છતાં આપણે કેવું જીવન
જીવીએ છીએ ? તેનો જરા વિચાર કરવો જોઈએ ? શા માટે પ્રભુએ
મુખ આપ્યું હશે, હાથ આપ્યા હશે, કાન આપ્યા હશે ? કપીરતું
એક સુંદર ભજન યાદ આવે છે તે લખું છું. ભજન ઘણું જ
નાનું છે પણ વિચાર જરૂર માગી લે છે; અને ભગવાને બુદ્ધિ
વિચાર કરવા માટે જ આપી છે. ખરું શું, ખોટું શું એનો વિચાર

કરી પછી ખરાને પકડવું, ખોટાને છોડી દેવું એનું નામ વિવેક. જ્યારે આવો વિવેક જાગ્રત થાય ત્યારે લક્ષિત થઈ શકે અને પછી પ્રેમ પ્રાપ્તિ (પ્રભુ પ્રાપ્તિ). હવે આપણે લજ્જન જોઈએ.

મત કર મોહ તૂં, હરિ લજ્જનકો માન રે.

નયન દિયે દરસન કરનેકો, શ્રવન દિયે સુન જ્ઞાન રે.

વદન દિયા હરિગુન ગાનેકો, હાથ દિયે કર દાન રે.

કહત કપીર સુનો લઈ સાધો, કંચન નિપજત ખાન રે.

જોયું! આ શરીરની ઇન્દ્રિયોથી કેટલું સરસ કામ થઈ શકે છે. કપીરે એનો કેમ ઉપયોગ કરવો તે આ એક નાના લજ્જનમાં સમજાવી દીધું છે પણ આપણે જીવન મોજશોખમાં ગુમાવી દઈએ છીએ અને ભોગ પદાર્થો માટે આપણે રડતા હોઈએ છીએ અને જોણે આવી સુંદર બક્ષિસ આપી છે તેને ભૂલી જઈએ છીએ. “જન તતુ દિયો સોહી બિસરાયો એસો નિમક હરામી” આવી આપણી સ્થિતિ છે.

આ સુંદર શરીરથી લગવાનની સેવા કરવાની છે. આપણને સેવા માટે તક મળી છે. પ્રાણી માત્ર એ પ્રભુનું સ્વરૂપ છે અને એ પ્રાણી માત્રની સેવામાં આ શરીરને લગાડવું એ જ આ શરીરની ઉત્તમતા છે નહીં તો પછી પશુ જેવું જીવન ગણાય. મનુષ્ય શરીર અને કર્મો પશુના કહીએ તો પછી આપણને શાંતિ કેવી રીતે મળે? માટે બહેન, જરા વિચાર કરવાનો છે. સત્યને પકડવું ને અસત્યને છોડી દેવું.

હવે સત્ય શું છે? સત્ય વસ્તુ પરમાત્મા છે અને અસત્ય વસ્તુ એ બધાં સંસારના ભોગ પદાર્થો છે જેને આપણે માયા કહીએ છીએ. સંસારના બધાં જ સંબંધો જુકા છે, ખોટા છે; અને એ ખોટા સંબંધોને આપણે સત્ય માની બેઠા છીએ. અસત્ય વસ્તુને માટે આપણે રુદન કરતાં હોઈએ છીએ. હવે આમાં શાંતિ

કેમ મળે? શાંતિ પરમાત્મામાં છે, સુખ ઈશ્વરમાં જ છે અને આ સંસાર તો દુઃખમય છે. આપણને બધાંને સુખશાંતિ જોઈએ છે અને શોધીએ છીએ. દુઃખમય સંસારના પદાર્થોમાં, કેમ મળે? જોઈએ છે મોક્ષ, મુક્તિ અને અંધન છોડના નથી એ કેમ બનવાનું છે! સ્ત્રી, પુત્ર, ધન, પતિ ઇત્યાદિ બધાંય સંબંધો એ તો નાશવંત સ્થૂળ શરીરના સંબંધો છે અને સ્થૂળ પુદ્ગલ તો નાશવંત છે. નાશવંત પર મમતા આપણે બાંધીએ છીએ અને પછી જેનો સ્વભાવ જ નાશવંત છે જે કાણુ નથી બનણું. તેનો નાશ થતાં છૂટી જતાં આપણી પેલી નાશવંત પરની મમતા આપણને રડાવે છે. સમજાય છે બહેન, મમતા લગવાન પર થવી જોઈએ તેને બદલે આપણે સ્ત્રી, પુત્ર, પતિ, ધન ઇત્યાદિક પર મમતા કરી દુઃખી થઈ જઈએ છીએ. આ બધા બહારના સંબંધોમાં આપણું કોઈ થવાનું નથી. સંબંધ બાંધવો તો અંતરનો બાંધવો. શાશ્વત વસ્તુ, નિત્ય વસ્તુ, સત્ય વસ્તુ સાથે બાંધવો, જેથી કદી દુઃખ થાય જ નહીં એવી અમર વસ્તુ એ આત્મા છે અને સર્વ શરીરમાં સર્વત્ર વસેલો છે. સર્વત્ર વાસુદેવ રહેલો છે. એ જ એક અને કેવળ વસ્તુ છે. એ કેવળ તત્ત્વમાં જ શાંતિ મળશે. કેવળ તત્ત્વને જ શાંત સ્વરૂપ કહ્યું છે, અને એ તત્ત્વ, બહેન, તારી પાસે જ છે પણ શરીર પરના મોહને લીધે આવું સુંદર સુખમય કેવળ તત્ત્વ પાસે જ હોવા છતાં અરે તે રૂપ હોવા છતાં પણ આપણે તેને પામી શકતાં નથી. પોતાનું વિસ્મરણ એ જ દુઃખ અને પોતાનું સ્મરણ એ જ સુખ છે. જરા વિચાર કર બહેન, કે તું શું કોઈની પુત્રી છે? કોઈની બહેન છે? કોઈની સ્ત્રી છે? કોઈની મા છે? મા, બહેન, સ્ત્રી, પુત્રી એ બધું તો શરીરને જ કહેવાય છે અને શરીર તું નથી. માટે તું સ્ત્રી નથી, પુરુષ નથી પણ એક સત્ ચિત્ત સ્વરૂપ, આનંદ સ્વરૂપ, પરમાનંદ સ્વરૂપ, આત્મા છે. અરે તું કેવળ સ્વરૂપ છે. માટે જે સંબંધો માટે આપણે રડીએ છીએ તે સંબંધો નકામા છે, જુદા છે, નાશવંત છે. એને

જૂલી જવું એ જ ડહાપણ છે. એમાં મમતા કરવા જેવું નથી: સંસારમાં ગમે તેટલો સારો સંબંધ કોઈ સાથે હશે તો પણ તે આપણને રડાવે જ છે એ યાદ રાખવું અને એનું વિસ્મરણ કરવું એ જ ડહાપણ છે. એટલા માટે પ્રભુનું—આત્માનું સ્મરણ કરવું જેથી આ અનિત્યનું સ્મરણ છૂટી જશે. શરીર પરના પ્રેમ બધાં યે દુઃખ દેનારા છે; એ પ્રેમ નથી એ તો મોહ છે. લાડાના ઘરને આપણે આપણું ઘર કહી શકીએ કે? તેવું જ આ શરીર પણ લાડાનું ઘર છે. ચાર દિવસની ચાંદની છે. પરિણામમાં અંધારું છે. હવે અંધારામાંથી આપણે નીકળવાનું છે, આપણે મોહમાંથી છૂટવું છે એટલા માટે દિવ્ય પ્રેમની આપણને જરૂર પડશે અને એ દૂર પણ નથી, આપણી પાસે જ છે, હૃદયમાં જ છે. હવે આપણે એ તરફ ફક્ત લક્ષ્ય કેળવવાનું છે ને એટલું થશે તો પછી આપણને કદી પણ દુઃખ લાગશે નહિ.

લગવાનના ભજનથી આપણા અંતરમાં રહેલો દિવ્ય પ્રેમ જાગ્રત થશે માટે સાચા હૃદયથી પ્રભુનું નામ—સેવા—ભજન કરવું. ચિત્ત શુદ્ધ થઈ જશે અને હૃદય દિવ્ય પ્રેમ અનુભવશે પણ આમાં ને કોઈ એવા પ્રેમીનો ભેટો થઈ જાય તો તો એના સંગથી બહુ જ શીઘ્રતાથી આપણો પ્રેમ જાગ્રત થઈ જાય છે. એવો પ્રેમી એટલે સદ્ગુરુ—દિવ્ય પ્રેમી. એ ને મળી જાય અને એનો પ્રેમ આપણા પર થઈ જાય તો આપણું કામ તત્કાળ બની જાય છે. નારાયણ નારાયણ નારાયણ નારાયણ.

તમે બધાં મારાં તો પ્રેમ સ્વરૂપ છો. સદ્ગુરુ સદ્ગુરુ, પ્રેમ સ્વરૂપ જય સદ્ગુરુ, બસ! તમે બધાં મારા પર હંમેશ કૃપા કરતાં રહો. પત્ર લખી લખીને મને મારું સ્મરણ કરાવતા રહો. તમારા બધાંની કૃપા વડે હું મારા સ્વરૂપમાં સ્થિર રહું. તમારા પ્રેમ વડે હું કેવળ બની જાઉં. હું તો કરી જ શું શકું? તમારે જ કરવાનું છે.

તમારી જ કૃપાથી હું સમ્યગતા પ્રાપ્ત કરી શકીશ. બાકી બાળક શું કરી શકશે? શું કોઈ સાધન બાળકથી થઈ શકશે? તત્ત્વનો વિચાર તો બાળક કરી જ કેવી રીતે શકે? પ્રભુ, સદ્ગુરુ, બધું તારે જ કરવાનું છે. હું તારો હાથ નથી પકડી શકતો. સદ્ગુરુ, તારે જ મારો હાથ પકડવાનો છે. તું પકડશે તો પછી કોણુ છૂટી શકશે? હું પકડીશ તો તો છૂટી જ જશે. મને તો ખાતરી છે કે મારાથી તારો હાથ પકડી શકાય એમ છે જ નહીં. મા જ બાળકને સંભાળી શકે. મા જ બાળક પર પ્રેમ કરી શકે. બાળક શું પ્રેમ કરી શકવાનું હતું. સદ્ગુરુ, તું કૃપા કરશે તો પછી કોની તાકાત છે કે કોઈ આંગળી પણ ચીંધી શકે. નારાયણુ નારાયણુ નારાયણુ નારાયણુ નારાયણુ. ઓ દિવ્ય પ્રેમથી ભરપૂર સદ્ગુરુ, પ્રકાશ સ્વરૂપ આનંદ સ્વરૂપ સદ્ગુરુ, ક્યાં સુધી તારી કૃપા કટાક્ષથી વચિત રાખીશ. મોહું થઈ જાય તે પહેલાં તેડીને, ઓ સદ્ગુરુ માવડી, જલ્દીથી આ બાળકને તારી ગોદમાં ભેળવી લે. દિવ્ય પ્રેમ અંખતું બાળક.

—પરમાનંદ

પત્ર-૯૪

તા. ૧૧-૭-૫૮ શુક્રવાર.

પુલ્લા દદયથી એકરાર

સદ્ગુરુ પ્રિય.....,

સિકંદરાબાદ.

તા. ૪ જુલાઈનો કાગળ મળ્યો. વાંચી ઘણો જ આનંદ. સત્સંગ ભજનમાં દિવસો નિર્ગમન કરો છો એ બહુ વિશેષ આનંદ. કાગળમાં જે નિખલસતા જોઈ, વળી એથી પણ વિશેષ આનંદ થયો.

ખરેખર માણસે પોતાનું હૃદય નિખાલસ જ રાખવું જોઈએ. પોતાનાં અવગુણો જે માણસો કબૂલ કરે છે તે જ છેવટે મહાન બની જાય છે. જેને પોતાનામાં અવગુણ દેખાય છે તે જ સુધરવાની કાશિશ પણ કરી શકે છે અને સત્સંગથી સુધરી પણ જાય છે. પણ જે માણસો પોતાનામાં અવગુણ ભરેલા હોય તો પણ પોતાને સદ્ગુણી માને એને કાણુ સુધારે ? ને કેવી રીતે સુધરે ? આપણામાં હંમેશ કંઈ ને કંઈ દોષ તો રહેવાના જ અને દોષોને આપણામાંથી દૂર કરવા પ્રયત્ન કરવો તેનું જ નામ તપશ્ચર્યા કહેવાય. એટલે પહેલાં આપણામાં કયા કયા દોષો છે તે આપણે જોવા જોઈએ. પછી તેને કેવી રીતે દૂર કરવા તેને માટે ઉપાય કરવો જોઈએ. એ ઉપાયને જ સાધના કહી છે. બાકી પ્રભુપ્રાપ્તિ માટે કશું જ કરવાનું નથી. પ્રભુ તો સર્વત્ર અણુ અણુમાં વિરાજી રહ્યો છે. એને પ્રાપ્ત કરવા કશું સાધન હોઈ શકે ? અને સર્વત્ર હોવા છતાં આપણામાં અવગુણોને લીધે આપણે એનો (પ્રભુનો) આનંદ મેળવી શકતા નથી. એટલે એ પ્રાપ્ત વસ્તુ આપણા દોષોને લીધે આપણે અનુભવી શકતા નથી. જ્યારે અવગુણ દૂર થશે, હૃદય સરળ, નિખાલસ બનશે એટલે તે જીવ પ્રભુરૂપ બની જશે એટલે હંમેશ આપણે આપણાં અવગુણ જોતાં રહેવા અને તેને કાઢવા સત્સંગ કરતાં રહેવું.

કથા કીર્તન, સત્સંગમાં જતાં પહેલાં અગર જઈએ ત્યારે આ એક ખાસ વસ્તુ ધ્યાન રાખવાની છે. અને તે આપણા અવગુણો; અને તે જો ધ્યાન ન રાખ્યું અને શાસ્ત્રશ્રવણ કર્યા કર્યું તો શું થાય છે, સુધા, ખખર છે ? આપણે વધારે અવગુણી બની જઈએ છીએ. શુદ્ધિ વધતાં આપણે વધારે દંભી બની જઈએ છીએ. એટલા માટે જ મહાત્માઓ કહેતાં હોય છે કે ભાઈ, અવગુણ જોતાં શીખો અને પછાં શ્રવણ કરી, અભ્યાસ કરી તેને દૂર કરો. એટલે તમે તે (પ્રભુ) રૂપ બની જશો. જો આ પ્રમાણે ન થયું તો શ્રવણ પણ

કાનનો વિષય જ સમજવો. કાયદાને બદલે તુકસાન જ વિશેષ થાય છે.

પણ બેન, તું તો ખુલ્લા હૃદયથી એકરાર કરે છે કે મારામાં ક્રોધ, ધર્મ્યા ધણી છે. તો બેન, તું તારા અવગુણ જાણે છે એટલે એને કાઢવા તું જરૂર સંકળ થઈશ. જ્યારે જીવને પોતાના અવગુણો હૃદયમાં કાંટાની માફક ખૂંચે છે ત્યારે તે અવગુણો કેટલા દિવસ તે હૃદયમાં રહી શકશે. લજ્જન લક્ષિત શ્રવણથી હૃદય સરળ બને છે, પવિત્રતા આવે છે, અને જીવ શિવ રૂપ બની જાય છે. દિવ્ય પ્રેમનો આવિર્ભાવ થાય છે અને સર્વત્ર દિવ્ય વિરાટ પ્રભુ જ રહી જાય છે. ચારે દિશા ઝગમગી ઊઠે છે. સર્વત્ર પ્રકાશ પ્રકાશ થઈ રહે છે, આનંદની છાંયો વહેવા લાગે છે; પ્રેમનો સાગર ઊભરાવા માંડે છે. અહા! એ અદ્ભુત આનંદ—પરમાનંદ એનું વર્ણન કોણ કરી શકે? અને કરે પણ કોની આગળ? કારણ ત્યાં બીજું કોઈ તત્ત્વ જ રહેતું નથી. “જીવ થાકીને વિરમે રે, વિરાટ વિરાટ વદી.” (આશ્રમ લજ્જનાવલીમાં આ લજ્જન છે.—“મારા નયણાંની આળસ રે ન નિરખ્યા હરિને જરી.”)

આપણાં અવગુણો માટે રોજ પ્રભુ પ્રાર્થના કરવી જોઈએ. પ્રભુ નામ સ્મરણ ખૂબ કરવું જોઈએ. હે પ્રભુ, મારા આ અવગુણો ક્યારે દૂર થશે? હું ક્યારે તને પ્રાપ્ત કરી શકીશ, એમ પ્રભુની પાસે એકરાર કરવો જોઈએ અને હંમેશ આપણી જાતને (શરીરને) બધાંના દાસ સમજવું જોઈએ. બધાં જ મારાથી ઉત્તમ અર્થાત્ પ્રભુ જ છે ને હું જ અધમ છું, એ ભાવ રાખવો જોઈએ. પ્રાણીમાત્ર પ્રભુનું સ્વરૂપ છે એમ જોવું. ગીધ, કાગડા, પશુ, પક્ષી, મનુષ્ય, ચોર, શાહુકાર, વેશ્યા, સતી, સારું, ખરાબ, જડ, ચેતન બધું જ નારાયણનું રૂપ છે એમ જોવાનો અભ્યાસ કરતા રહેવું. પછી આપણામાં ક્રોધ ઇત્યાદિક અવગુણ રહી શકશે જ નહિ. બેન, ધાર કે, મને તારા પર ક્રોધ

આવ્યો પણ હું તેને સદ્ગુરુ પ્રભુ રૂપ માનું તો તારા પરનો ક્રોધ રહી જ કેમ શકે? ક્રોધ પ્રેમનું રૂપ ધારણ કરી લે છે માટે જ્યારે ક્રોધના પર ક્રોધ ચડે ત્યારે તેને સદ્ગુરુ—રૂપ જાણવું. આમ અભ્યાસ કરવાથી ક્રોધ ભાગી જશે, ને પ્રેમ સ્વરૂપ બની જઈશું. પ્રેમપૂર્વક ભક્તિ નામ સંકીર્તન અને અભ્યાસ જો કરીએ તો આપણે શુદ્ધ રૂપ બની જઈશું, પ્રેમ સ્વરૂપ બની જઈશું. બહેન, તમે બધાં મારા પર કૃપા કરશો તો હું પણ શુદ્ધ રૂપ બનીશ. તમે બધાં નારાયણ જ છો. સદ્ગુરુ જ છો. “મોંસમ કૌન કુટિલ ખલ કામી” — તમારી બધાંની સાથે હું પણ તરી જઈશ. સદ્ગુરુ સદ્ગુરુ નારાયણ નારાયણ નારાયણ હરિ. તમારા બધાંની સાથે હું પણ પ્રેમી બની જઈશ. કૃપા કરતાં રહેજો. જય સદ્ગુરુ.

—પરમાનંદ

પત્ર-૯૫

૧૧-૭-૫૮ શુક્રવાર

“શિર ધૂની ધૂની પછતાયો”

શ્રી કૃષ્ણ પ્રિય.....

અંબાલા.

સમય વીતતાં ક્યાં વાર લાગે છે. યાદ આવે છે તમે કહેતાં હતાં કે ચાર વર્ષ પછી ભજનનો સમય આવશે અને એ ચાર વર્ષ પણ વીતી જવા આવ્યાં. ખબર નથી પડતી ને સમય વીતી જાય છે. ભજન ભક્તિને આપણે વાયદા પર નાખી દઈએ છીએ. ગૌણને મુખ્ય બનાવી દઈએ છીએ. જે વસ્તુ પહેલાં કરવાની છે તેને મોડી કરીએ છીએ અને પછી એમાં થાય છે શું કે શરીર અશક્ત થઈ જાય છે, ઈન્દ્રિયો શિથિલ બની જાય છે અને કશું

જ થઈ શકતું નથી. “મન કા મન હિ માંહી રહી.” શરીરની શક્તિ ક્ષીણ થઈ જાય પછી શું બની શકે? માટે ઇન્દ્રિયોમાં શક્તિ હોય ત્યારે જ લજ્જન લક્ષિત થઈ શકે છે. માટે સૌથી પહેલાં ઇશ્વર પ્રાપ્તિ કરી લેવી જોઈએ. પછી સંસાર માંડો તો વાંધો નથી આવતો અને એકવાર જ્યાં ભેદભાવમાં પડી ગયાં કે બસ ખલાસ. પછી બહુ મહેનત છતાં પણ અભેદ ભાવ જાગવો બહુ મુશ્કેલ બની જાય છે.

પછી તો લગવાન યા સદ્ગુરુની કૃપા થાય તો જ કામ થઈ શકે. સુરદાસનું લજ્જન છે—“ક્યા હુવા અબકે મન શોએ પહેલે નહિ કમાયો, સુરદાસ લગવંત લજ્જન બિન શિર ધૂની ધૂની પછતાયો રે મન મૂરખ જનમ ગંવાયો.” બસ આપણી આવી સ્થિતિ છે. ધન, સ્ત્રી, પુત્રાદિકમાં સ્વાર્થવશ થઈ આપણે માણી રહ્યાં છીએ, અને પ્રભુનું સ્મરણ ભૂલી ગયાં છીએ. સ્મરણ કરતાં હોઈયે તો પણ ઐહિક સુખ સારું રહે એટલે માટે જ કરતાં હોઈએ છીએ. એટલે એ સ્મરણ પણ વિષયોનું જ સ્મરણ થયું. આમાં આપણને શાંતિ કેમ મળે? “ગિત ગયે દિન લજ્જન ખીના રે” હવે તો જે કંઈ સમય આપણી પાસે છે, જે કંઈ આયુષ્ય આપણી પાસે બચ્યું છે તેમાં નામસ્મરણ કરવું રહ્યું. તેમ કરતાં કરતાં આ જન્મે નહિ તો આવતે જન્મે વળી પ્રેમ જાગૃત થઈ જાય તો આપણું કામ બની જાય. બાકી હવે કોઈ ખીજે રસ્તો જ નથી.

સંસારમાં ગૂંથાઈ ગયેલા મનને પ્રભુમાં વાળવું એ કામ સાધારણ તો નથી જ; ઘણી જ શક્તિની જરૂર પડે છે અને શક્તિ તો સંસારમાં ખલાસ થઈ ગઈ હોય છે. શક્તિ વગર લક્ષિત થઈ જ કેમ શકે? જો કે આપણે નામસ્મરણનો કદાચ પ્રયત્ન કરીએ તો કરી શકીએ પણ એ પ્રેમ જાગૃત થવો જ ઘણો કઠીન છે.

એનું કારણ સંસારનાં પદાર્થોમાં થઈ ગયેલી આસક્તિ જ મુખ્ય વસ્તુ છે. આસક્તિ જો જાય તો જ પ્રભુમાં પ્રેમ થાય.

બસ, હવે આપણે માટે તો રમરણ કરવું જ રહ્યું. સદ્ગુરુ, કૃપા, પ્રેમ, જ્ઞાન એ બધું તો એ અપનાવે તો જ બની શકે. હવે તો પ્રભુ આપણને શરણમાં લે તો જ કામ બને એવું છે. દીન ભાવે પ્રભુને—ગુરુને પોકારવું જ રહ્યું છે. દીનબંધુ, કૃપા કર. હે પ્રભુ, અમારા હાથ તો હેઠા પડ્યા છે, તું જ અમારો ઉધ્ધાર કર. તું જ હવે શક્તિ આપે તો જ તારું ભજન કરી શકશું. તું તો દીનબંધુ છે; દયાળુ છે, કૃપાસાગર છે. તારે શું અશક્ય છે! હે સદ્ગુરુ, હવે ક્યાં સમય બાકી છે? હવે જલદી જલદી કૃપા કર જેથી તારામાં મળી જવાય; એકરૂપ થઈ જવાય; એ બધું હવે તમારા હાથમાં જ છે. સદ્ગુરુ સદ્ગુરુ સદ્ગુરુ.

કૃપા યાચતો

પરમાનંદ

પત્ર-૯૬

૨૩-૭-૫૮ ગુરુવાર

સત્ય એ જ પ્રકાશ

પ્રભુ પ્રિય...તથા સર્વ ગૃહમંડળ અને ભક્તમંડળ.

સિકંદરાબાદ

બંને કાગળો મળ્યા છે. તમે લખો છો કે સારાં માણસનેા લોકો દુરુપયોગ કરે છે અને સારા માણસને સહન વધારે કરવું પડે છે. પણ ચંદુભાઈ, એવું નથી. સાચા ને સારા માણસને તો કદી વેઠવાનું કે દુઃખ જેવું હોતું જ નથી. શું આપણે સત્ય પર

ચાલીએ છીએ? શું આપણે સારા માણસ છીએ? આપણે આપણાં જ ગજથી માપી આપણને સારાં ને સત્યવાદી માની લઈએ છીએ અને દુઃખનાં બોળ આપણા માથે લઈને ફરતાં હોઈએ છીએ. તે જ આપણું અજ્ઞાન, દુઃખ, કષ્ટ જે કહો તે, એ જ છે. પણ આપણે એનું લક્ષ્ય જ રાખતા નથી. ભાઈ, હું એમ પૂછું છું કે જે વસ્તુ ખરાબ જ હોય તેનો ત્યાગ કરતાં કોઈને પણ કષ્ટ થશે કે? અને જે વસ્તુ અગર કામ મને ખરાબ લાગે તે કામ શું મારાથી થઈ શકશે? પણ આપણને હજુ આ બધું ખરાબ લાગ્યું જ નથી અને કેવળ વાતો જ કરીએ છીએ. સત્યમાં હંમેશ સુખ છે પણ આપણને તો અસત્ય ને નાશવંત વસ્તુ જ સાચી ને સારી લાગે છે. એટલે છોડવી ગમતી જ નથી. જે દિવસે આપણને નાશવંત વસ્તુ, અનિત્ય પદાર્થો નાશવંત અને અનિત્ય દેખાશે, તે જ દિવસે સત્યનું આચરણ થશે અને સત્ય વસ્તુનું દર્શન થશે. સત્યનું આચરણ કરીને હજી સુધી કોઈ દુઃખી થયો હોય એવું સાંભળ્યું નથી. સહન, કષ્ટ વગેરે તો જૂઠાંને, અસત્યવાદીને જ હોય છે.

પેટમાં મળ ખૂબ જામી ગયો હોય અને તેને વૈદ્ય જીલાળ આપીને બહાર કાઢી નાખે તો શું દર્દી તેનું દુઃખ માને છે? મળ એ વસ્તુ ખરાબ છે અને શરીરને દુઃખ કર્તા છે. એટલે એને કાઢ્યેથી જ સુખ મળે. એ જા્ય એમાં દુઃખ શું? બરોબર! એમ જ આ બધાં ઐહિક સુખભોજો પેટનાં મળ જેવાં છે. એ જ્યારે નીકળી જશે ત્યારે જ સાચો આનંદ શું છે તે સમજાય છે. તેને માટે જીલાળની જરૂર છે. પણ આપણને તો જીલાળ લેવો કષ્ટકારક લાગે છે અને કેટલું કષ્ટ છે, કેવું દુઃખ પડે છે એમ ખૂબો મારતાં ફરીએ છીએ અને ખોટાં ખોટાં દુઃખી થતાં હોઈએ છીએ. જ્યાં સુધી જીલાળ લઈ પેટ સારું નહિ થાય ત્યાં સુધી બધું દુઃખમય જ જણાશે. માટે જ્ઞાનરૂપી ભક્તિરૂપી જીલાળની જરૂર છે.

આપણને હજુ ધન ઇત્યાદિક પદાર્થો સારા લાગે છે, એટલે જ આપણને કષ્ટ જણાય છે; સત્યનું આચરણ એટલે જ કષ્ટમય જણાય છે. આપણે કહીએ છીએ કે જુઓ, નરસિંહ મહેતાને કેટલું કષ્ટ પડ્યું તુકારામને કેટલું કષ્ટ પડ્યું પણ એ આપણી દષ્ટિથી જોઈએ છીએ એટલે કષ્ટમય જણાય છે. જરા જ્ઞાનમય, ભક્તિમય દષ્ટિ કરીને જોઈશું તો જણાશે કે એમને કશું જ કષ્ટ નથી પડ્યું. ખોટા રૂપિયા આપીને એમને તો સાચો માલ મળી ગયો. જો તુકારામને કે નરસિંહને કષ્ટ લાગ્યું હોત તો ભક્તિ કે સત્યનું આચરણ કરી જ કેમ શકત? પણ અજ્ઞાન દષ્ટિથી જ કષ્ટ જણાતું હોય છે. નાશવંત ઘટતું જન્ય અગર ત્યાગ કરવો પડે એમાં કષ્ટ શાનું? જરા વિચાર કરો, આ બધાં જ દેખાતાં પદાર્થો ઉપરથી જ મોહક છે. અંદર તો વિષ જ ભરેલું છે. એટલે એ વિષના સેવનથી કાર્મ સુખી થયું નથી અને થવાનું નથી. માટે ભાઈ, સતનાં પાલનમાં કષ્ટ છે જ નહિ. આપણે અજ્ઞાનવશ એમ માની કષ્ટ કષ્ટ ખૂંચો પાડીએ છીએ. કારણ સત્યનું પાલન કરવા તરફ હજુ મન કેળવાયું નથી. અસત્ય વસ્તુઓ ગમે છે અને જ્યારે છૂટે અગર છોડવી પડતી હોય છે ત્યારે આપણા સંસારી મનને એ ગમતું નથી હોતું એટલે દુઃખ લાગે છે અગર તો સત્યનાં પાલન કરવા માટે આપણી તૈયારી છે કે નહિ એની કસોટી થતી હોય ત્યારે પણ આપણે ભાગીએ છીએ ને તે સત્યનું પાલન કરતાં નથી. શું—ભાઈ, કસોટી પિત્તળની થશે કે? કસોટી સોનાની જ થાય. કસોટીમાં સોનું જ પાર ઊતરે, પિત્તળ તો ખતમ જ થઈ જશે. માટે ભાઈ, આપણે મનથી જ આપણને સાચા માની લેતા હોઈએ છીએ, અને જ્યારે સતની કસોટી થાય છે ત્યારે આપણે ખૂંચો પાડીએ છીએ. અરે જેને સત્યનું પાલન જ કરવું છે તેને જગતમાં શું કષ્ટ છે? એને તો રોજતો આનંદ થઈ જશે.

કસોટીમાંથી પાર ગિતરે તે જ સાચું સોનું. બાકી કસોટી ન થતી હોય ત્યાં સુધી તો બધાં પોતાને સત્યવાદી જ માને છે. આપણે અસત્યને જ સત્ય માન્યું છે, એટલે જ સત્યનું આચરણ કષ્ટમય જણાય છે. બાકી સત્ય જ સુખકારક છે એ જ પ્રકાશ છે, એ જ પ્રભુ છે, સત્ય જ નારાયણ છે. બાકી કશું જ નથી નારાયણ નારાયણ સત્ય નારાયણ.

—પરમાનંદ

૫૧-૯૭

૨૩-૭-૫૮ ગુરુવાર

“સંસારીનું સુખ કાચું....”

શ્રી પ્રભુપ્રિય.....અને સર્વ ગૃહમંડળ.

કાગળ મળ્યો. ખરેખર, લગવાન વગર આપણું કોઈ નથી. એ વાત જો આપણા હૃદયમાં દઢ થઈ જાય તો પછી બસ, આપણું કામ થઈ ગયું. પણ એ દઢ થવું જ બહુ મુશ્કેલ થઈ પડે છે. આપણે કષ્ટના માર્યા એમ માનીએ છીએ કે આપણું લગવાન વગર કોઈ નથી. પણ જ્યારે એ દુઃખ દૂર થઈ જાય એટલે પાછાં લગવાનને ભૂલી માયામાં પડી જઈએ છીએ. એટલે એ આપણો વૈરાગ્ય રમશાન-વૈરાગ્ય ગણાય. હંમેશ મનની એવી લગવદ્મય સ્થિતિ રહેવી જોઈએ. એવી જો સ્થિતિ બની જાય તો બસ, મોક્ષ માટે શું કરવાનું રહે છે ?

જો બહેન, ખરેખર તો સર્વત્ર લગવાન જ છે. લગવાન વગર ખીજું કશું જ નથી અને લગવાનમય સ્થિતિ જ્યાં સુધી ન થાય ત્યાં સુધી દુઃખ જ રહેવાનું. લગવાન નિત્ય છે. લગવાન જ સુખ

સ્વરૂપ છે. બહેન, જરા વિચાર કર કે આપણને દુઃખ શેનું થાય છે. શું ભગવાન નથી મળતો તે માટે દુઃખ થાય છે, કે અનિત્ય પદાર્થો આપણા હાથમાં નથી આવતા તે માટે દુઃખ થાય છે ? ત્યારે આપણને લાગે છે કે આપણે તો સંસારના સુખ નથી મળતાં એટલે રડતાં હોઈએ છીએ અને એ પદાર્થો માટે જ ભગવાનને યાદ કરતાં હોઈએ છીએ અને એટલે જ આપણાં નસીબમાં દુઃખનું દુઃખ જ રહે છે. કોઈ ધન માટે, કોઈ પુત્ર માટે, કોઈ સ્ત્રી માટે, કોઈ પતિ માટે એમ બધાં આપણે અજ્ઞાન તરફ જ દોડતાં હોઈએ છીએ. એટલે શું નિત્ય અને શું અનિત્ય એનો વિચાર કરી જે વસ્તુ નકામી છે તેને માટે શું રડવું, શું દોડધામ કરવી, એમ વિચારી નિત્ય વસ્તુની શોધ કરવી. એટલે જ્યાં સુધી આ પદાર્થો અનિત્ય છે એમ ન સમજાય ત્યાં સુધી નિત્ય વસ્તુ પર પ્રેમ સંભવતો જ નથી, થતો જ નથી. એટલે અનિત્ય વસ્તુને છોડીએ, કારણ આપણે અનિત્યને જ પકડી બેસી છાંએ, એટલે એ જ્યારે છૂટે ત્યારે જ ભગવત પ્રેમ જેને આપણે ભક્તિ કહીએ છીએ તે મળશે, નહિ તો બધું જ નકામું છે. માટે નિત્યાનિત્યનો વિવેક કરી જે ખરાબ છે તેને છોડવું અને જે ઇશ્વર કૃપાથી દૃષ્ટી જ જતું હોય તો તે માટે રડવું નહિ જોઈએ, પણ આનંદ માનવો જોઈએ કે ભગવાને આપણને કેવાં બંધનમાંથી છૂટા કર્યા “ભલું થયું, ભાંગી જંગળ” એમ સમજવું જોઈએ. મીરાંબાઈએ ગાયું છે કે “સંસારીનું સુખ કાચું, પરણીને રંડાવું પાછું.” અને “સાહેલી હું તો અખંડ વરને વરી” એ પણ મીરાંબાઈએ જ ગાયું છે. બહેન, આપણે તો અખંડ વરને પ્રાપ્ત કરવાનો છે, એમાં જ સાચો દિવ્યાનંદ મળશે. બાકી તો બધું જ મિથ્યા ને ક્ષણિક છે. એ તો અનુભવે આપણને સંસારમાં ક્યાં નથી સમજતું, પણ અજ્ઞાનવશ આવા અનુભવો થતાં હોય છે. તો પણ એને છોડતાં નથી અને દુઃખી થઈએ છીએ. માટે હવે જો વિચાર કરી જે

વસ્તુ છૂટી ગઈ હોય તેને ભૂલી જવી એ જ ડહાપણ, એ જ જ્ઞાન છે. અલગત પહેલાં એમાં દુઃખ લાગે છે કારણ આપણે અનુન અવસ્થામાં હોઈએ છીએ. આપણે એ વસ્તુને જ સુખની વસ્તુ માની એમાં હોઈએ છીએ. એટલે જ્યારે એ વસ્તુ આપણી પાસેથી જાય છે, વિયોગ થાય છે ત્યારે આપણને ખબર પડે છે કે જો એ વસ્તુ ખરેખર આપણી જ હોત તો તો જાય જ શાની? માટે એન, આપણી તો વસ્તુ એક ભગવાન જ છે. બાકી આપણું બીજું કાણ થશે? માટે નિત્ય વસ્તુ ભગવાનનું નિત્ય સ્મરણ કરતાં રહેવું જોઈએ. એમાંથી જ સાચો આનંદ મળશે. પ્રભુ જ સાચો પતિ છે. પ્રભુ જ સર્વસ્વ છે. માટે તેની જ સેવા ભક્તિ કરવી રહી.

મૃગજળ સાથે કોઈ પ્રેમ કરે તો જેમ મૃગજળ તેનાં હાથમાં આવવાનું નથી તેવું જ સંસારનાં પદાર્થોનું સમજવું.

અરે! આકાશ પર કોઈ દિવસ ફૂલ ઊગશે કે? વંધ્યા પુત્રનાં લગ્નમાં કોઈ જઈ શકશે કે? અરે કદાચ આકાશ પર પણ ફૂલ ઊગે તો પણ સંસારમાં તો સુખ મળવું અસંભવિત જ છે. “સંસારીનું સુખ એવું, ઝાંઝવાના નીર જેવું.” સદ્ગુરુ સદ્ગુરુ નારાયણ નારાયણ નારાયણ નારાયણ નારાયણ નારાયણ નારાયણ.

મહીપતભાઈ, ચંદુભાઈ, ચીમનભાઈ, કમુળદેવ, જગન્નાથ, રશ્મી, મુક્તાંગેન ઇત્યાદિ દરેક ભક્તોને મારાં નમસ્કાર.

નારાયણ. નારાયણ. એન, હું તો બાળક છું. જેટલું તમે બધાં શીખવો છો તેટલું જ લખી શકું છું. મારું શું ગણું? બધાંની કૃપા થશે તો જરૂર મારું નાવડું તરી જશે. અહાહા બધાં જ ગુરુ, ગુરુદેવ, હું કંઈ જ નહિ, તું જ, તમે જ બધું, તું જ બધું.

—પરમાનંદ

“.....બુદ્ધિ થાકી રહે તહીં”

શ્રીકૃષ્ણ પ્રિય.....સર્વ લકૃતમંડળ

સિકંદરાખાદ

તારા બંને કાગળો મળ્યા હતા પણ સમયના અભાવે કાગળ નથી લખી શક્યો. જશવંતનો પોસ્ટકાર્ડ મળ્યો હતો. એને પણ કહેજો હરિહર નારાયણ નારાયણ નારાયણ નારાયણ નારાયણ.

પ્રભુનું નામ સ્મરણ જ બધાં જ રોગોનું, દુઃખોના નાશનું માત્ર એક સરળ સાધન છે; આ સંસારના ભયંકર જવરથી પીડાતા દરદી માટે અકસીર ઉપાય છે. નારાયણ. નારાયણ. રામકૃષ્ણ પરમહંસના ચરિત્રમાં જ્ઞેતાં અને એમના ઉપદેશો જ્ઞેતાં એમાંથી તે સાર જાણવા મળે છે. તેમણે પણ નામસ્મરણ જ માત્ર ઉપાય બતાવ્યો છે અને તે આચરી પરમ સુખની સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી હતી.

જે સતત પ્રેમથી નિષ્કામ ભાવે મારું નામસ્મરણ કરે છે તેને બુદ્ધિ યોગ (પ્રજ્ઞા) હું જ આપું છું; તેની સમક્ષ હું પ્રગટ થઈ જઈ છું.

સર્વથી શ્રેષ્ઠ યજ્ઞ પણ ગીતામાં લગવાન કૃષ્ણે જપ યજ્ઞ જ કહ્યો છે અને ખીજાં અનેક મહાત્મા તુકારામ, ચૈતન્ય મહાપ્રભુ, નરસિંહ મહેતા, વાલ્મિકિ ઇત્યાદિ કેવળ નામસ્મરણથી જ તરી ગયા છે. “ઉવટા નામ જપત જગ જના વાલ્મિકિ ભયે બ્રહ્મ સમાના” એમ તુલસીદાસે રામાયણમાં કહ્યું છે. તુલસીદાસે પણ નામ ચિંતન કરી બ્રાહ્મી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી હતી. માટે રશ્મિ, પ્રભુનું નામ જ એક માત્ર સાર છે. બધાં જ વેદો શાસ્ત્રોનો પણ

એ જ સાર છે. જેણે નામ જાણ્યું તેણે વેદ જાણી લીધાં છે. પણ જેણે વેદો સમજવા જીવન વિતાવી દીધું ને સાર જે નામ, તેને જાણ્યું નહિ—તેણે કશું જ જાણ્યું નથી. વેદોનો અંત પણ નામ છે. જે સતત નામનું રટણ કરે છે તે વેદ રૂપ બની જાય છે. તેની જે વાણી નીકળે છે તે વેદ રૂપ જ હોય છે, અરે તેને જ લોકોએ વેદ કહ્યો છે. વાલ્મિકિએ રામ રામ કરી આત્મપ્રાપ્તિ કરી લીધી અને પછી એમની વાણીમાંથી રામાયણ સરી પડ્યું. પહેલાં તો બિચારો સાધારણ એક ખૂની ભીલ હતો તે નામસ્મરણથી ઋષિ બની ગયો, જેને આપણે આદ્યગુરુ કહીએ છીએ. આવી છે, બહેન, નામની શક્તિ. માટે ખીજે વિચાર કર્યા વગર સતત નામસ્મરણ કર્યા કરવું. જ્ઞાન (ભગવાનના દર્શન આત્મસાક્ષાત્કાર) આપોઆપ થઈ જશે એ નક્કી સમજજે. માટે વિશ્વાસપૂર્વક પ્રભુનામ લેતા રહેવું. પણ યાદ રાખજે. ભાવ નિષ્કામ રાખજે. જે ભાવ નિષ્કામ રાખીશ અને “હું કરું છું” “મેં કર્યું” એવો ભાવ નહીં રાખે તો જરૂર ઉદ્ધાર થઈ જશે, એ તો હું પણ તને ખાત્રી આપું છું. અન્નમીલ નારાયણનું નામ લઈ તરી ગયો, હનુમાનજી રામ નામ લઈ તરી ગયા. અરે નામે તો પત્થરા પણ તરી ગયા અને બહેન, નામ સ્મરણમાં મઝાં તો એ છે કે કંઈ જ તફલીફ નથી, કોઈ ભય નથી, કશો જ ખર્ચ નથી. બુદ્ધિની જરૂર પડતી નથી. રશ્મિ, જે ભણતરની જરૂર પડત ભગવત્ દર્શનમાં તો તો રામકૃષ્ણ પરમહંસ, તુકારામ, નરસિંહ, વાલ્મિકી, તુલસીદાસ, કબીર, નામદેવ એ બધાંને જ્ઞાન થતે જ નહીં. પણ ઉદ્ધટું એમને તો વગર જાણે કેવળ નામસ્મરણથી બહુ જ મળી ગયું. જે લોકો બુદ્ધિની પાછળ પડે છે તેને ભગવાન મળવો લગભગ અશક્ય જ જણાય છે ઉદ્ધટું ખાડામાં પડી જાય છે. કારણ બુદ્ધિ વધતાં સંશય વધી જાય છે, તર્ક વધે છે જ્યારે નામથી એકાગ્રતા કેળવાય છે, ચિત્ત શુદ્ધ થઈ પ્રેમ ભાવ આવે છે. નામથી જે બુદ્ધિ બનત તથા છે તેને પ્રજ્ઞા

અર્થાત્ સાચી બુદ્ધિ કહેવાય છે. જેઓને બુદ્ધિ વધારે છે અને પછી ભગવાનને ખોળવા નીકળે છે તેઓને અનેક સંશયોને પાર કરવા પડે છે. ધીરા ભગતે કહ્યું છે કે “એક દેશ એવો રે બુદ્ધિ થાકી રહે તહી” માટે રશ્મિ, શ્રદ્ધાપૂર્વક પ્રભુનામ સંકીર્તન સ્મરણ ખૂબ કરવું. નારાયણ નારાયણ નારાયણ.

નામ જ સાર, નામ જ બ્રહ્મ, નામ તું, નામ હું સર્વ નામમાં જ છે.

ચિમનભાઈ, સુધા મુક્તાબેન, કમુબેન, મહીપતભાઈ, જશવંત, ચંદુભાઈ ઇત્યાદિ બધાં જ ભક્તોને મારા નમસ્કાર. ભાતુ વિનયજીને પ્રણામ.

રશ્મિ, આ બધાં જ નામો પ્રભુનાં છે. બધાં જ રૂપો તેનાં જ છે માટે એ બધાં જ નામમાં રહેલા નારાયણને મારા વારંવાર નમસ્કાર. સદ્ગુરુ સદ્ગુરુ સદ્ગુરુ સદ્ગુરુ નારાયણ નારાયણ.

—પરમાનંદ

૫૩-૬૯

તા. ૭-૮-૫૮ ગુરુવાર

નિષ્કામ ભાવે ભજન

આત્મ પ્રિય.....અને સર્વ....

સિકંદરાબાદ

તમે કંટાળી ગયા છો, ઇશ્વર ભજનમાં મન લાગતું નથી અને સારું કંઈ કરો છો તેના બદલો તમને સારો નથી મળતો અને પરિણામ ખરાબ આવે છે એવું તમે લખો છો.

ધ્રુવર લજનમાં મન લાગતું નથી કારણ ખીજે (માયામાં) મન લાગેલું છે તેમાંથી મનને નીકળવું ગમતું નથી અને એ જ કારણસર ધ્રુવર લજનમાં કંટાળો આવે છે અને બદલાની આશાથી સારા કામ પણ દુઃખકર્તા નીવડે છે. માટે ક્લાસિકિત-રહિત અને કર્તૃત્વાલિમાનરહિત થઈને શુભ કર્મ કરવાં જોઈએ. તમે સારું કામ કર્યું ને દુઃખ થયું એના અર્થ તો ભાઈ, એ થયો કે હજી તમે શુભ કર્મ તરફ પગરણ માંડ્યું જ નથી. કળની આશા છોડીને જે કામ થાય તેને શુભ કામ ગણાય. એને જ સત્કર્મ કહેવાય. પરિણામની દૃષ્ટિસહ થતાં બધાં જ કામ દુઃખ-દાયી જ નીવડવાના. તો તમે જે કંઈ શુભ કર્મ કરો તે આશા રહિત પણે કરો એટલે પછી તમને દુઃખ થશે જ નહીં. ધ્રુવર લજન દાન ઇત્યાદિ કર્મ પણ ક્લાસા સહિત કરવામાં આવે તો પરિણામે દુઃખદાયી જ નીવડે છે. કળની પ્રાપ્તિ થાય તો પણ દુઃખ અને કળ ન પ્રાપ્ત થાય તો પણ દુઃખ. જીઓ, કોઈ ધનની ઇચ્છાથી લજન કરે અગર પુણ્યની ઇચ્છાથી દાન કરે અને તેમને તે કળ મળે તો પણ દુઃખ જ ઊભું રહેવાનું. હવે કેવી રીતે તે જોઈએ.

ધનની ઇચ્છા કળી, ધન મળ્યું પણ એ નાશવંત વસ્તુ છે; એટલે આવશે ને જશે. એટલે એ જશે ત્યારે તો વધારે દુઃખ થાય છે એટલે લજનનું કળ દુઃખ થયું, લજન કરી દુઃખ પ્રાપ્ત કર્યું. કારણ બધી જ નાશવંત વસ્તુઓ પ્રથમ દૃષ્ટિએ સુખકારક લાગે છે પણ પરિણામે દુઃખદાયી જ નીવડે છે. હવે જેણે પુણ્યની આશાએ દાન કર્યું એનું શું થાય છે તે જોઈએ.

પુણ્યની ઇચ્છા કરી એટલે તે પણ બંધન જ થયું. જેમ પાપ બંધન કરાવે છે તેમ પુણ્ય પણ બંધન જ કરાવે છે. આ પુણ્યના ચક્કરમાંથી છૂટવું બહુ મુશ્કેલ છે. પાપમાંથી કદાચ છૂટી

જવાશે પણ આ પુણ્ય તો જળરજસ્ત બંધન છે; એ પણ મોહ
છે એટલે એ પણ જન્મ મૃત્યુના દુઃખોથી રહિત નથી જ. માટે
ભાઈ, કર્મ જરૂર કરવાં, પણ પાપ પુણ્યની ભાવનાથી રહિત થઈને
“હું કરું છું” એ ભાવના છોડી નિષ્કામ ભાવે કરવા. આવી
રીતે જે કર્મ થશે તે કર્મ સત્કર્મ ગણાશે. ખાફી કામનાની બદલાની
આશા અગર પુણ્યની ભાવનાથી કરાતાં બધાં જ કર્મો, તે લહે
શુભ બહારથી દેખાતાં હોય તો પણ અશુભ જ સમજવા, કારણ
એમાંથી દુઃખ જ મળવાનું છે. તો હવે સમજશે કે તમે કંઈ
પણ કર્મ કરો પણ ફલાશા અને મારા તારાના અભિમાન રહિત
થઈને નિષ્કામ ભાવે કરશો તો તે તમારું સ્વકર્મ લજન ગણાશે.
અલબત્ત જરા પ્રથમ કઠણ લાગશે પણ પરિણામે ખૂબ જ આનંદ-
દાયી નિવડશે એ નક્કી સમજજો. સર્વને મારાં નમસ્કાર. નારાયણ
નારાયણ નારાયણ નારાયણ નારાયણ નારાયણ નારાયણ
નારાયણ નારાયણ નારાયણ નારાયણ.

—पूरमान'ह

· ୫୪-୧୦୦

તા. ૧૮-૬-૫૮ ગુરુવાર

“ દિવસ રહ્યા છે ટાંચા....”

ભગવદ્ પ્રિય.....અને સર્વ

અ'બાદા

તમે શ્રીનગર ઇત્યાદી સ્થળોએ જઈ આભ્યા. ચાલો, ઠીક થયું.
અનંત પ્રભુના દર્શન પણ અનંત છે. જેટલે કેકાણે જઈએ તેટલે

ઠેકાણે નવે નવે રૂપે દેખાય છે, સાથે જો એ પ્રમાણેની ભાવના હોય તો જ, નહીં તો બધું જ નકામું. હું જે કંઈ જોઉં છું તે બધું જ નારાયણ છે એ ભાવના સહ જ્યારે બહાર તીર્થમાં જઈએ છીએ ત્યારે જ ખરી તીર્થયાત્રા થઈ ગણાય અને ખરો આનંદ પ્રગટે છે. જો કે ભૌતિક ખીજ કશીયે પણ એમાંથી ઘણું થાય છે પણ એ ભૌતિક કશીયે અંતે તો નકામા જ નીવડે છે. માટે જ સર્વાત્મ ભાવ સહ યાત્રા કરે છે તેને ખરું ક્ષણ પ્રાપ્ત થાય છે નહીં તો પાછું નરીખમાં દુઃખનું દુઃખ જ રહે છે.

ભક્તોને સર્વ સ્થળો તીર્થરૂપ જ જણાય છે. કોઈપણ ગામ અગર શહેર પર્વત પછી તેને લોકો તીર્થસ્થળ પણ ન કહે, તો પણ ભક્તને માટે તો એ જ્યાં જાય તે બધું જ તીર્થ જ છે. અને એ સર્વાત્મ દષ્ટિ બધાંએ કેળવવી જ રહી અને એ જ્યારે કેળવાશે ત્યારે જ દિવ્ય આનંદ, સાચો આનંદ, સાચું સુખ પ્રાપ્ત થઈ જીવ પરમાનંદ રૂપ થઈ જાય છે અહાહા! સર્વત્ર પ્રભુ! આત્મા! નારાયણ નારાયણ નારાયણ નારાયણ નારાયણ નારાયણ નારાયણ નારાયણ નારાયણ.

તમે હવે નિવૃત્ત થવાના છો અને ઓકટોળરમાં ત્યાંથી આવી જશો એ જાણ્યું. ખરેખર સંસારમાં દુઃખ વગર ખીજું કશું જ નથી પ્રાપ્ત થતું, અને બધાં જ સંસારમાં જ્યાં વાસ્તવીક દુઃખ જ છે, સુખ છે જ નહિ. ત્યાં જ સુખ શોધીએ છીએ. મૃગજળથી કેવી રીતે કોઈ તૃષ્ણા શાંત કરી શકે? અરે, પાણીના ઉપરના ફીણમાં જળ મળશે કે? આકાશને કોઈ પકડી શક્યું છે? વંધ્યા પુત્રના લગ્નમાં કોઈ જઈ શકે કે? આકાશ પુખ્તનો હાર કોઈ કેવી રીતે પહેરી શકે? પડછાયા સાથે આપણે પ્રેમ કરવા જઈએ છીએ તો શું સામેથી આપણને પ્રેમ મળશે કે? એમાંથી દુઃખ અને નિરાશા વિના ખીજું કશું જ મળતું નથી. ધર્મશાળાને આપણે

૨૭

આપણું ઘર છે એમ કહી શકશું કે? ધર્મશાળામાં તો ચાર દિવસ જ રહેવાનું હોય. ચોથે દિવસે રખેવાળ આપણને બહાર કાઢી મૂકશે. માટે ચાર દિવસમાં જે કંઈ કરવું હોય તે કરી લેવું જોઈએ. સંસાર ધર્મશાળા છે અને ચાર દિવસનું આપણું આ જીવન. તેમાં આપણે જે કરવાનું છે તે કરતાં જ નથી અને પછી ભયો (કાળ) આપણને બોચી પકડીને બહાર કાઢે છે ત્યારે આપણે હાયહાયનો પોકાર કરીએ છીએ. ધર્મશાળા પર આપણો કરો જ હક્ક નથી. આ તો આપણને ચાર દિવસની તક મળી છે. હવે સમય ઘણો જ ઓછો છે. “દિવસ રહ્યા છે ટાંચા” હવે જો નહીં જાગશું તો પાછું દુઃખાલયમાં ભટકવું પડશે “ખીના હરિ કોઈ સહાય નથી” નારાયણ નારાયણ નારાયણ નારાયણ નારાયણ નારાયણ.

—પરમાનંદ

પત્ર-૧૦૧

૨૪-૯-૫૮ બુધવાર

સ્વરૂપ પર દષ્ટિ

પ્રભુ પ્રિય.....

ઈશ્રાડ

તારો પ્રેમપૂર્ણ પત્ર મળ્યો. ઘણો આનંદ—આનંદ. તારો પહેલો પ્રશ્ન છે કે ગુરુની સમીપતા માટે શિષ્ય અશક્તિમાન હોય તેણે શું કરવું?

પ્રશ્ન નં. ૨—પ્રભુના જુદા જુદા સ્વરૂપોનું દર્શન કરતાં શું યોગ્ય સ્થળે પહોંચી શકાશે?

પ્રશ્ન નં. ૩—ચિત્તવૃત્તિ પ્રભુના જુદા જુદા નામો પ્રત્યે અનાયાસે જ દોરાતી હોય તો તે શું બરોબર છે ?

બાબુ, ગુરુ તો સર્વત્ર વ્યાપ્ત વસ્તુ છે. શું તું ખતાવી શકે છે કે ગુરુ વગર કોઈ જગ્યા ખાલી છે ? શું તું પોતે પણ ગુરુની અંદર નથી ? વિચાર કર. ગુરુ એટલે પ્રકાશ, જ્યોતિ, પ્રભુ; જે કહો તે, બધું તે જ છે. જ્યારે સર્વત્ર અને બધું જ ગુરુ રૂપ જ છે તો પછી કોની સમીપતા પ્રાપ્ત કરવી ? શું ગુરુની સમીપતા પ્રાપ્ત કરવા માટે ગાડીમાં બેસી કંઈ જવું પડે એમ તને લાગે છે ? આ વિચાર જ ગુરુથી આપણને અલગ કરે છે. ગુરુ તો સર્વત્ર ને સર્વ હૃદયમાં સાક્ષાત્ વિરાજમાન છે. ગુરુ, આત્મા, પ્રભુ, નારાયણ, એમાં કશો જ ભેદ નથી. ગુરુ તો નાના નાના સ્વરૂપે સર્વત્ર વિલસી રહ્યો છે. બસ, આ પ્રમાણે દષ્ટિ કેળવવી એનું જ નામ ગુરુરૂપ થવું. માટે દરેક સ્થળે, દરેક રૂપમાં, દરેક નામમાં ગુરુને જ જોવો અને દરેકની સેવા કરવી. બસ, આટલું સમજી જઈ એ તો બીજા બન્ને પ્રશ્નોનો નિકાલ પણ એમાંથી જ મળશે. અરે, જો એ પ્રમાણે દષ્ટિ કેળવીશ તો પછી કોઈ પ્રશ્ન જ રહેશે નહિ.

પ્રશ્ન નં. ૨—પ્રભુના જુદા જુદા નામરૂપના દર્શન પણ યોગ્ય સ્થળે પહોંચાડે છે. “એકોહમ બહુ શ્યામ” બધાં જ નામ રૂપ એક પ્રભુના જ છે તો પછી એકને જુઓ કે અનેકને જુઓ બધું સરખું જ છે. “ઘાટ ઘડીઆ પછી નામરૂપ જુજવા અંતે તો હેમનું હેમ હોયે.”

“અખિલ બ્રહ્માંડમાં એક તું શ્રી હરિ.

જુજવે રૂપે અનંત લાસે.”

સુવર્ણ અલંકારો જુદા જુદા છે પણ દરેકમાં શું છે ? જોતાં તો જણાય છે કે કેવળ સુવર્ણ જ છે. જો સુવર્ણ નથી તો અલંકાર

સંભવે જ કેમ ? એમ જ પ્રશ્ન ન હોય તો જીવ જગત હોય જ કેમ ? માટે બધું તે જ ગુરુ, પરમાત્મા, નારાયણ જ છે; એ વિશ્વાસ-પૂર્વક દંડ કરવું જોઈએ. એજ સનાતન સત્ય છે.

હવે પ્રશ્ન નં. ૩-જુદા જુદા નામો પ્રત્યે જો અનાયાસે જ ચિત્તવૃત્તિ જતી હોય તો એ સહજ ભાવ છે. એમાં ખોટું શું છે ? જુદા જુદા નામ પણ એના જ છે. બધાં જ નામ એક આત્માના જ છે. જેમ કે તને કોઈ દિકરો કહે છે, કોઈ કાકા પણ કહે છે, કોઈ ભાઈ કહે છે, કોઈ પતિ પણ કહેશે, કોઈ બાપ પણ કહેશે, પણ બાબુ તો એક જ છે તેવું જ પ્રશ્નનું છે. એને લોકો અનેક નામે પુકારે છે. અહાહા ! બધાં જ નામરૂપે તે જ; તે જ; સદ્ગુરુ; સદ્ગુરુ; ભગવાન, ભક્ત, જીવ, આત્મા, કૃષ્ણ, રામ, રહીમ, મહાવીર, ઈશુ, નારાયણ.

હરિ ઐ ભગવતે વાસુદેવાય નમઃ નારાયણ નારાયણ નારાયણ નારાયણ નારાયણ નારાયણ નારાયણ ગમે તે નામનું રટણ થાય પણ દષ્ટિ સ્વરૂપ પર જ રાખવી બસ.

—પરમાનંદ

પત્ર-૧૦૨

તા. ૨૪-૧૦-૫૮ શુક્રવાર

“ ભાવાતીતં ત્રિગુણરહિતં ”

આત્મપ્રિય શ્રી.....અને સર્વે.

બધાં મઝામાં હશે. હું વચ્ચે થોડા દિવસ બહારગામ ગયો હતો અને મંગળવારે પાછો મુંબઈ આવી ગયો છું. ઘણા વખતથી

તમને કાગળ લખવા વિચાર આવતો પણ સંજોગો એવા આવતા કે લખી શકાતું નહોતું. આજે સંજોગ થયો.

આત્મા, ભગવાન, જ્ઞાન નિત્ય જ છે છતાં આપણને એ નિત્ય વસ્તુનું સ્મરણ રહેતું નથી અને સ્મરણ કરવા પ્રયત્ન કરવો પડે છે. જ્યારે સ્મરણ નિત્ય બને છે ત્યારે વિસ્મરણ ને સ્મરણ બંનેનો નાશ થઈ જાય છે ત્યારે જ પૂર્ણ સ્થિતિ બને છે. એ સ્થિતિ જ આત્મરૂઢ સ્થિતિ કહેવાય છે અને પછી આપણું વિસ્મરણ સ્મરણનું અજ્ઞાન નાશ પામી જાય છે અને કેવળ સ્થિતિ જ રહે છે. અહાહા, અદ્ભુત આનંદમય સ્થિતિ, હરિ ઓ.

કદાચ એમાં શંકા થાય કે શું સ્મરણ પણ અજ્ઞાન, એ કેમ બને ? અહાહા, આનંદસ્વરૂપ; પરમાનંદ સ્વરૂપ પ્રભુ તમારું કોઈ સ્મરણ કરી જ કેવી રીતે શકે ? તમે તો અવાંગમનસા જોયર અતીત નિરંજન છો, સત્ય સ્વરૂપ છો, સર્વજ્ઞ છો, તમે જ છો, કશું જ બીજું નથી. ત્યાં સ્મરણ કરનારો બીજો ક્યાંથી લાવવો ?

જો કોઈ એમ કહે કે હું સ્મરણ કરું છું ત્યાં સુધી તો એ અજ્ઞાનમાં જ ગણાય. જ્યારે પ્રભુથી કોઈ અલગ બીજું તત્ત્વ જ નથી તો પછી સ્મરણ કરનારો અલગ ક્યાંથી આવ્યો ? જ્યારે સ્મરણનો ભાવ પણ ચાલ્યો જાય છે ત્યારે જ પરમ સ્થિતિ થાય છે. “મૌન વ્યાખ્યા પ્રકટિત પરબ્રહ્મ તત્ત્વં યુવાનં વસિષ્ઠાન્તે વસદધિ ગૃણેશવૃતં બ્રહ્મ નિષ્ઠૈઃ” કારણ, તે પોતે જ તે જ છે પછી કોનું સ્મરણ કરે ? સ્મરણ કરવા જાય તો અલગ પડે છે. હું બ્રહ્મ છું એમ બોલે કે સોહં બોલે તો પણ જીવ ભાવ જ રહે છે કારણ પ્રયત્ન કરવા જાય કે સ્મરણ કરવા જાય છે તેની સાથે જ બ્રાહ્મી સ્થિતિમાંથી નીચે આવી જાય છે. લાકડું અને અગ્નિ બંનેને ભેગાં થાય છે તે પછી બંને અલગ અલગ રહેતાં નથી. લાકડું અજ્ઞાન છે; અગ્નિ જ્ઞાન છે, જ્ઞાનરૂપી અગ્નિમાં

અજ્ઞાનરૂપી લાકડું બળી જાય છે. પછી શું અગ્નિ (જ્ઞાન) પણ રહે છે કે? એવું જ સ્મરણ વિસ્મરણનું છે. જીવ ને શિવ, જગત ને બ્રહ્મ, તું ને હું, અરે અજ્ઞાન, વિસ્મરણ, જીવભાવ, જગત ભાવ જાય છે ત્યારે જ્ઞાન, સ્મરણ શિવ-બ્રહ્મ રહેતું જ નથી—એ ભાવ પણ એની સાથે જ ચાલ્યા જાય છે.

“ભાવાતીતં ત્રિગુણ રહિતં” એ સ્થિતિનો અનુભવ જીવે કરવાનો છે જીવ પોતાની નિત્ય સ્થિતિ ભૂલીને રખડી રહ્યો છે. પોતાને જીદો માને છે અને હાયહાય કરે છે. શું રત્ન અને તેનું તેજ અલગ છે કે? ચંદ્ર અને તેનાં કિરણ; ગુલાબ અને તેની પાંખડી; માટી અને ઘડો; સોનું અને તેના અલંકારો શું એક એકથી જીદા છે કે! બસ! તેવી જ રીતે જીવ અને બ્રહ્મ એક જ છે. વિશ્વ ને વિષ્ણુ જીદા નથી. “ઈશા વાસ્યમીદં સર્વં”.....

અ હા હા, આનંદ આનંદ આનંદ.

—પરમાનંદ

પત્ર-૧૦૩

તા. ૬-૫-૫૯ બુધવાર

“....ભક્તિ થકી પરમાનંદ”

શ્રી સદ્ગુરુ પ્રિય.....

રાજપીપળા

તમારા સુરત છોડ્યા પછી આટલો જલ્દી મારે કાગળ લખવા બેસવું પડશે એવો ખ્યાલ જ નહોતો. કારણ કાગળ લખવામાં મારા જેવો પ્રમાદી બીજો કોઈ બહુ ભાગ્યે જ નીકળે. મુંબઈ કાગળ લખ્યો છે. ત્રણ વાગે ખિસ્સામાં હાથ નાખતાં ટિકિટ

નીકળી અને લાગ્યું કે પાસ હશે પણ ઉપરના અક્ષરો દેખાતાં રાજપીપળા એવું જાણ્યું અને મારે આ કાગળ લખવા એસવું પડ્યું. જો કે લગવાને તમને ત્યાં મદદ કરી જ હશે. ટિકિટ મારી પાસે રહી ને મારો પાસ તમારી પાસે રહ્યો. કેવી વિચિત્ર લગવા-નની લીલા! જો આ ટિકિટ ન નીકળત તો હું તમને કાગળ ન લખત. મુંબઈ કાગળ તો આનીને તુરત જ લખી નાખ્યો હતો ખેર. નારાયણ નારાયણ.

પરમાત્માનું લજન જ સાર વસ્તુ છે. લગવાન કરતાં પણ તેમનું લજન શ્રેષ્ઠ મને લાગે છે. કેમ—? એમ પ્રશ્ન જરૂરી થશે. જુઓ ઈન્દુબેન, લજન કરતાં કરતાં સંત મહાત્માનો સંગ થાય છે. સંત—સંગથી સંત મહાત્માની કૃપા મળી જાય છે અને તે કૃપા એટલે શું તે જાણો છો? પરમપ્રેમ; પરમાત્મ—સાક્ષાત્કાર. માટે મને તો પ્રભુ લજન જ ઉત્તમ વસ્તુ જણાય છે. ગુરુકૃપા, પ્રભુ દર્શન, જગત, માયા, નિત્ય અનિત્ય વસ્તુના ભેદો જ્ઞાનયોગ ઈત્યાદી બધું સરળ બની જાય છે. અહાહા, લજનની મઝા—આનંદ જીવને પરમાનંદમય બનાવી આપે છે.

હું તો પ્રભુ લજન જ ઝંખું છું. ક્યારે એવું નિત્યનું લજન બની જાય? ક્યારે એવી ગુરુકૃપા યા લગવદ્ કૃપા મારા પર થશે? શરીર દિવસે દિવસે ક્ષીણ થતું જાય છે. બંધનો વધુ મજબૂત થતાં જાય છે. આસક્તિઓ વધતી જ જાય છે. કાણ જાણે કાળ ક્યારે આ દેહને ખાઈ જશે એની તો ખબર જ નથી.

સંસારિક વ્યવહારના કાર્યોમાં કેટલું નિયમિતપણું આપણે રાખીએ છીએ. લગન પ્રસંગો જમણુ પ્રસંગો અને બીજાં નાના પ્રકારના વ્યવહારના કામો કેટલી ચીવટતાથી અને આનંદપૂર્વક કરીએ છીએ અને ઈશ્વર લજનને છોડી દર્દીએ છીએ. આપણે વાતો તો કરીએ છીએ કે ઈશ્વરના લજનમાં સર્વનો ત્યાગ કરવો જોઈએ,

બધું જતું હોય તો જવા દઈને પણ લજન છોડવું નહીં જોઈએ.
પણ આપણે ઉલ્ટું જ કરીએ છીએ. લજન તો ગાઈએ છીએ કે:

“અટકીએ જો એક દિવસ તો એ મોટા આઘાત છે
નામ રટણથી રોજ અમારે સોનાનું પ્રભાત છે.”

શું ખીજાંને સારું લગાડવા તેમના માયાના પ્રસંગોમાં
આપણે સાથ આપવો? અને આપણો પ્રિય ઈશ્વર છોડી દેવો?
અનિત્યનું સારું જોડું શું? સંબંધતો નિત્યનો (લજનનો)
બાંધવો જોઈએ અને એ નિત્યનો સંબંધ બાંધતા જો અનિત્ય
સંબંધો છૂટી જતાં હોય તો એમાં શું નુકસાન છે? બદલે સો ટકા
ફાયદો જ છે. પરમાનંદમાં બધું જ સમાયેલું છે. પરમાનંદમાં શું
આનંદ નથી? પરમાનંદ મળતાં જો આનંદ છોડવો પડે તો શું
નુકસાન છે? અરે ઈન્દુબેન, પરમાનંદમય છે. માટે એ પરમાનંદ
પ્રાપ્ત કરવા માટે નિત લજન જ ઉત્તમ વસ્તુ છે. “રે મન ભક્તિ
જીવનનો સાર, ભક્તિ વડે વશ થાય, દયાનિધિ દયાળુ અપરંપાર.
ભક્તિ થકી પરમાનંદ મળશે. રામચરણ આધાર.” આપણી
લજનની ચોપડીમાં ડહમું લજન રહ્યા પાના ઉપર છે. ઈન્દુબેન,
આટલું જાણવા છતાં મારી સ્થિતિ તો કફોડી છે. તમારા બધાં
ભક્તોના સંગથી અગર આશિર્વાદથી હું લજનમાં નિત્ય રહી શકું,
માટે જલ્દી જલ્દીથી આશીર્વાદ કૃપા મોકલશે કે જેથી મારા સંસારના
વ્યવહારના બધાં જ સંબંધો તૂટી પડે અને મારું મન કેવળ પ્રભુ
લજનમાં રહે. લજનથી લગવાનથી જો કોઈ અટકાવતું હોય, વિમુખ
કરતું હોય, તો તે સંસારિક વ્યવહારની આસક્તિ એમ હું નક્કી
માનું છું. પણ શું કરું? પ્રભુ, ગુરુદેવ, દયા કરો દયા કરો. જલ્દીથી
મારી આસક્તિ લજન તરફ થઈ જાય અને હું નિરંતર લજનમય
બની જઈશ. નારાયણ નારાયણ.

“બાપજી પાપ મેં કવણ કીધાં હશે” નરસિંહ લગતનું લજન

મને તો જરોજર લાગુ પડે છે. સદ્ગુરુ સદ્ગુરુ સદ્ગુરુ નારાયણ
નારાયણ નારાયણ નારાયણ નારાયણ નારાયણ સુરત શહેરમાં આવ્યો
પણ સૂરતની ઝાંખી નથી... સૂરતની ઝાંખી ધમ્મતો.

— પરમાનંદ

પત્ર-૧૦૪

૨૩-૫-૫૬

“ છાંડ મન હરિ વિમુખનકો સંગ ”

સદ્ગુરુ પ્રિય..... ઇત્યાદિ સર્વ લકૃતમંડળ.

સિકંદરાબાદ

ધણા વખતથી તમને પત્ર લખવાનું મન થતું પણ કંઈ ને
કંઈ કારણસર લખાતું જ નહીં. આજે સહજ રીતે સમય મળતાં
લખવા બેઠો છું. તમે જ્યાં મને ખૂબ યાદ આવે છે. પણ શું
કરું? પ્રભુ ધમ્મ. હું હમણાં મોડાસા ગામ છું. અમદાવાદથી ત્યાં
જવાય છે અને એ સાબરકાંઠા જિલ્લામાં આવેલું નાનું ગામ છે.
તે પહેલાં સુરત હતો. આમ લગભગ મહિનાથી હું બહાર છું.
તમારો એક પત્ર મને બે મહિના પહેલાં મળેલો. ત્યાર પછી જો
કાગળ લખ્યો હશે તો પણ તે મુંબઈ હશે. એટલે મને કેવી
રીતે મળે? ખેર! જ્યાં ખુશી આનંદમાં હશે. પ્રભુ લજન ચાલતું
હશે.

નિયમપૂર્વક પ્રભુનામ સંકીર્તન થવું જોઈએ. નિયમથી જ
પ્રભુ લજન પર પ્રેમ થાય છે અને પછી પ્રભુમય જીવન બની
આનંદસ્વરૂપ જીવ થઈ જાય છે. એટલે જીવ લાવમાંથી મુક્ત થવાની

આવી નિયમપૂર્વકતુ' નામ સંકીર્તન જ મને તો લાગે છે. આપણે સંસારમાં ફસાઈ પડેલા જીવોને માટે પ્રભુ લજ્જન જ સાર વસ્તુ છે. લજ્જનથી જ સંસારિક પદાર્થો પર ઉદાસ લાવ આવી જાય છે. જેમ જેમ લજ્જન વધતું જશે તેમ તેમ હૃદય નિર્મળ થતું જશે અને પછી ઈશ્વર સ્નેહ થશે. માટે લજ્જનનું વ્યસન થઈ જવું જોઈએ.

આપણને ઈશ્વર કેમ પ્રાપ્ત થતો નથી? આપણે શું કરીએ તો એ પરમ પ્રેમ પ્રાપ્ત થાય? શું સાધુ થઈ ઘર છોડી ભાગી જઈએ? ઘણાંને એમ થાય છે કે જ્યાં સુધી આ ઘરખાર છોડીને ભાગીએ નહીં ત્યાં સુધી પ્રેમ પ્રાપ્ત નહીં થાય; પણ વાત કંઈ જુદી જ છે. આપણને લગવાન કેમ નથી મળતો તેનું કારણ જુદું જ છે. એ કારણ આપણું મન સ્થિર નથી. જો સાધુ થઈ જઈએ અને મન સ્થિર ન હોય તો બધું જ નકામું છે. ઈશ્વર પ્રાપ્તિ જેનું મન સ્થિર હોય છે તેને જ તુરંતથી થાય છે. હવે આપણું મન કેમ અસ્થિર છે? કારણ મન કુડકપટથી ભરેલું છે, આસક્તિઓવાળું છે, સંસારના વહેવારમાં ગુંચવાયેલું છે. બસ, એ મનને એ વહેવારમાંથી કાઢવું પડશે, એને અનાસક્ત કરવું પડશે. એને શુદ્ધ કરવું પડશે. ત્યારે જ મન સ્થિરતા પકડશે; ને એ સ્થિર મન થયું કે એ જ મનને પછી “મન” એમ નથી કહેવાતું. પછી એ શુદ્ધ મન અનાસક્ત સ્થિતિને જ બ્રહ્મમય સ્થિતિ કહી છે. ચંચળ જીવ ને સ્થિર શિવ. આપણે રોજ જોવું જોઈએ કે આપણી આસક્તિઓ શેમાં શેમાં છે? અને પછી તેમાંથી નીકળવા માટે આચરણ કરવું પડશે. સંસારના બધા વહેવારથી મન કાઢવા માટે પહેલાં તો ત્યાગ જ કરતાં જવું. ઘરમાં રહીને જ ત્યાગ કરતાં જવું, ગભરાવું નહીં. ભલે આખી દુનિયા, મા, આપ, સ્ત્રી, પતિ, પુત્રી કોઈ પણ વચ્ચે આવે તો કહેવું કે સાગ જ કરશું ને સમય આવે એમની

સાથેનો વહેવાર પણ બંધ કરી દેવો. લગવાન અને સગાં સંબંધીઓ (સંસાર) જે સાથે કેમ રહી શકે? “નારાયણનું નામ જ લેતાં, વારે તેને તજીએ રે.” ભજન નિયમ પાકો રાખવો. સંસારમાં આસક્ત લોકોનો સંબંધ છોડી દેવો. લગ્ન, જમણું ઇત્યાદિક વહેવારના પ્રસંગોમાં ભાગ જ ન લેવો. કારણ એ બધાં પ્રસંગોમાં સંસારમાં રતપત થઈ ગયેલા લોકો આપણું ભજનનું ધ્યાન ખૂંચવી જાય છે અને આપણે કરેલી મહેનત પાણીમાં જાય છે. સંગનો રંગ લાગ્યા વગર રહેતો જ નથી માટે સાધકે હંમેશા સંતસંગમાં જ રહેવું. ગુરુ અગર સંત, સંતોના જીવન ચરિત્રોનો સંગ કાયમ રાખવો. ગમે તેટલો મિત્ર હોય તો પણ જો તે હરિથી વિમુખ હોય તો તેને ઘેર ન જવું. તેનાથી દૂર રહેવું. આપણે તેનાથી દુશ્મની નથી કરવાની પણ એની મિત્રતા આપણને હરિ ભજનમાં નુકશાન કરે છે. તે પુરતો જ તેનો ત્યાગ કરવો પડે છે.

“છાંડ મન હરી વિમુખનકો સંગ”

પ્રારબ્ધવશાત જે કંઈ કર્મ કરવું પડે તેમાં આસક્તિ રાખ્યા વગર તે કર્મ કરવું, નામસ્મરણ મનથી ચાલુ રાખવું ને નિયમપૂર્વક રોજ સંકીર્તન કરતાં રહેવું. આમ જો ઉપાય કરશું તો જ મન સ્થિર થશે. બાકી વાત જ કરશું તેનો કંઈ અર્થ જ નથી. હું જોઈ છું કે દશ દશ વર્ષથી સતસંગ સતત હોવા છતાં પણ વહેવારના પ્રસંગો માટેની વ્યાકુળતા જતી નથી અને એવા અશુદ્ધ વહેવારને માટે આપણે લગવાનને બાજુ પર મૂકી ત્યાં જ તે પ્રસંગો કે જે ઝેર જેવાં છે તેમ જાણવા છતાં, સતસંગમાં રોજ સાંભળવા છતાં, દોડી જઈએ છીએ ને પછી વ્યાકુળતાપૂર્વક વાતો કરીએ છીએ કે લગવાન ક્યારે મળશે. માટે જરા વિચાર કરી એમાંથી મન કાઢવા પ્રયત્ન કરશો તો જ આગળ જવાશે ને સ્થિરતા પ્રાપ્ત થશે. માટે જો મનને સંસારના રંગમાંથી બહાર કાઢવું હોય તો આમ

વર્તન કરવું પડશે અને તો જ લજનમાં સમાધિ પ્રાપ્ત થશે. આપણે દૂર હોઈએ તેમાં શું ? વર્તન જો આમ કરશું તો તો નજીક જ છીએ, નહીં તો નજીક હોવા છતાં દૂર જ રહીશું. મારે તો અહીં અનુભવ રોજનો છે. સતત સાથે રહેવું, ખાલુ પીવું તેમ જ લજન સતસંગ, ગીતા ઇત્યાદિનું પઠન પાઠનસાથે જ દશદશ વર્ષોથી કરતાં છતાં જ્યારે રહેજ ત્યાગનું વર્તન કરવાનો સમય આવે છે કે ખલાસ, મામલો બગડી જાય છે. અરે હું જ પછી તો નડતર જેવો તેમને લાગ્યું છું. માટે સાથે રહેવાનો મોહ જ ખોટો છે. દૂરથી જ જો આમ ત્યાગ પૂર્વકનું જીવન જીવશું તો પ્રભુ રૂપ જ તમે બની જશો. મારે હમણાં તાજે જ અનુભવ થયો તે રહેજ લખ્યું છું. જેથી તમને માર્ગ-દર્શન મળે.

મારા એક મિત્રને લક્ષમાં જવાનો પ્રસંગ ઊભો થયો અને બહારગામ જવું પડ્યું. હું પણ સાથે નીકળ્યો. ઘેર જ લગ્ન હોય તો તો જવું જ પડે. જો કે તેમાં પણ આસક્તિપૂર્વક વર્તવાનું નથી અને ધીમે ધીમે ઘરના લગ્ન પ્રસંગોમાં પણ હાજર ન રહેવું જોઈએ. એમને ઘેર કાકાની દીકરીના લક્ષ હતાં. હું વચમાં એક ગામ રહ્યો ને એમ નક્કી કર્યું કે ત્યાં લક્ષ પૂરા થતાં મારે એમને ગામ જવું પણ એમને તો ખીજાં ઘણાં લગ્નમાં જવું હતું. તેમણે એમને ગામમાં જ રોકાઈ રહેવા જણાવ્યું ને તેઓ પાછા મુંબઈ તેમના એક પેડેશીના લક્ષમાં ઉપડી ગયા અને રખડપટ્ટી શરૂ થઈ ગઈ. હું એમને નડતર રૂપ થઈ પડ્યો. હવે એ લક્ષ જેને ત્યાં હતાં તે કંઈ પ્રભુ ભક્તો ન હતાં; પાકા સંસારી જીવ. મારું એમ કહેવું નથી કે તેઓ બધા ખરાબ છે. આમ તો બધાં પ્રભુનાં રૂપ જ છે પણ સાધકે પહેલાં આ બધાંથી દૂર રહેવું જોઈએ અને મન જ્યારે પૂરું પ્રભુ રંગમાં રંગાઈ જાય ત્યારે તો સર્વમાં તે જ છે. તેને કશું જ નડતું નથી. માટે ભાઈ દૂરથી પણ જો વર્તન કરશું

તો બહુ જ સુંદર કાર્ય થશે. સહેજ પણુ જો વર્તનમાં લાવશું તો મહાન ફળ જરૂર મળશે. માટે દૂર નજીકના લાવ છોડી પ્રભુ લજન કરવું, નિયમપૂર્વક ને વહેવારથી દૂર રહી અનાસક્તિ કેળવવી. સંસારના વહેવાર જ. મુખ્ય ગણીએ છીએ તે લજન તો ખાલી ઢોંગ જેવું જ હોય છે અથવા તો કામનાઓથી થતું હોય છે માટે સાધકે ખૂબ જ વિચારવાનું છે. આ સાધકે માટે જ છે. જેને વર્તવું છે તેને માટે જ છે. હું તમને લખું છું તો ખરે કેમ વર્તવું તે તમે જાણો. બાકી સાધકે તો તુલસીદાસે કહ્યું છે તેમ—

“જાકો પ્રિય ન રામ વિદેહી સોં છાંડીએ
કાઠી વૈરી સમ યદ્યપી પરમ સનેહી”

ગમે તેવો સગો મિત્ર પણુ જો હરિ વિમુખ હોય તેનો સાધકે સંગ ન કરવો. આમ થાય ત્યારે મન શુદ્ધ થઈ સ્થિર થાય અને આનંદ મંગળ થઈ જવાય.

બાકી તો “શું થયું વેદને શાસ્ત્ર જાણ્યા થકી,
શું થયું ખૂબ તીર્થયાત્રા કર્યા થકી.”

એ તો બધી વ્યર્થ વ્યથા જ છે. જે કરવાનું છે તે જુદું જ છે. આચરે તેને ધર્મ. બાકી વાતો કરવી ને કરવું કંઈ જ નહીં એમાં શું થાય? બાકી સંસારની ચિંતાઓ, વહેવારની ચિંતાઓ પ્રભુ પર છોડી ઈશ્વર લજનમાં લાગી જવું એ મનુષ્ય જીવનની મહત્તા છે.

માટે ભાઈ ધીમે ધીમે કે એકદમ વહેવારમાંથી મન કાઢીશું ત્યારે જ મન પ્રભુમય બનશે નહીં તો યાદ રાખજો, ઉપરનો સંતસંગ વધારે બગાડશે અને અચળતા અધિક આવશે ને પછી જીવનમાં હાય હાય જ રહેશે. નારાયણ! નારાયણ!

હું જીવાઈમાં બનશે તો તે તરફ નીકળીશ. પછી તો હરિ
ધમ્મા ! સદ્ગુરુ સદ્ગુરુ. હું નીકળીશ ત્યારે કાગળ લખીશ. બધાને
નમસ્કાર

—પરમાનંદ

પત્ર-૧૦૫

તા. ૧૨-૮-૫૯

પ્રભુ સ્મરણ

પ્રભુ પ્રિય.....અને સર્વ ભક્ત મંડળ.

સિકંદરાબાદ

હું જીવાઈમાં મોડાસાથી સીધો સિકંદરાબાદ આવવાનો હતો
પણ શું થાય ? દૈવની ગતી આગળ કોઈનું કશું જ ચાલતું નથી.
મારી સાથે મારા એક માસીની દીકરી ઈદીરાને જળ અકસ્માત
થવાથી બધો જ પ્રોગ્રામ કેન્સલ થયો અને ખીન્ન પણ કારણો
ઘણાં જ નડ્યાં. તે બધું શું કાગળમાં લખું ? ગમે તેથી સંજોગો
વિરુદ્ધમાં ગયા ને મારાથી સિકંદરાબાદ ન આવી શકાયું. હમણાંની
મારી તબિયત પણ ફીક રહેતી નથી. ગળામાં દુઃખાવો રહ્યા કરે છે.
ખેર ! જેમ બનશે તેમ જલદીથી ત્યાં આવવા કોશિશ કરીશ પછી
તો દૈવ ધમ્મા. પ્રારબ્ધના ભોગો આગળ આપણે લાચાર બનવું
જ પડે છે. જેવી પ્રભુ ધમ્મા. નારાયણ નારાયણ નારાયણ.

પ્રભુ ભજનમાં ખૂબ મસ્ત રહેવું જોઈએ. ભગવાનનું નામ જ
બધાં દુઃખને દૂર કરે છે. ખૂબ જ નામસ્મરણ કરવું જોઈએ. એમાં
પ્રમાદમાં ન રહેવું. મારા ત્યાં આવવા નહીં આવવા સાથે શું

૪૨

જોઈએ. ખીલ બધી નાશવંત પદાર્થો પરની ચિંતા હંમેશ દુઃખ જ દેવાની છે. મારા શરીર પરની પ્રીતિ શું કામ આવશે? કારણ શરીર મારું નથી. એ તો રોગનું ઘર છે; કાળનો ખોરાક છે. એને તમે તમારું નહીં કરી શકો. માટે લાઈ ચિત્ત ચેતન પર રાખી આ શરીર રૂપી નગરીમાં રહેશો તો જ સુખપૂર્વક રહી શકશો. માટે ખૂબ પ્રેમ પૂર્વક ભજન કરતાં રહો. ખીલ નકામી ચિંતાઓ છોડો. હરિ હરિ હરિ હરિ નારાયણ નારાયણ નારાયણ નારાયણ. રામ કૃષ્ણ હરિ ગોવિંદ શિવ નારાયણ માધવ મહાવીર કાર્તિક મહમુદ જરથુષ્ટ્ર હું ને તમે બધાં ખીણું શું છે? બસ, તે બધા નામરૂપમાં એક ચેતન-આત્મા- પ્રભુ અહાહા! બધામાં એક જ રામ- એક જ. કોને શું કહીશું? બસ! બસ!

—પરમાનંદ

પત્ર-૧૦૭

૬-૧૧-૫૯

પ્રેમયોગ

સદ્ગુરુ ત્રિય.....

સિકંદરાબાદ

તારા બન્ને કાગળો મળ્યા. ઘણો જ આનંદ થયો. ખરેખર! જેને જે વસ્તુમાં પ્રેમ થઈ જાય છે તેને તે જ વસ્તુ સર્વાત્ર દેખાયા કરે છે. ખરેખર! પ્રેમ અદ્ભુત વસ્તુ છે. એના વિના બધું જ નકામું. કોઈ ગમે તેટલા સાધન કરે પણ જે તેને તેના ઘટ પર પ્રેમ ન હોય તો એ બધાં જ સાધનો વ્યર્થ જાય છે. પ્રેમમાં સાધનના કષ્ટ જ નથી. જપ કરવાની, રમરણ કરવાની મહેનત

કરવી પડતી નથી. બધું જ આપોઆપ થયા કરે છે અને પછી તો એને સ્મરણ, જપ ધ્યાન ન કરવું હોય તો પણ થયા જ કરવાનું અને આપણા હૃદયમાં પ્રેમીને પ્રવેશ થઈ જાય છે અને આપણે રહેતાં જ નથી; તે જ (પ્રભુ) રહે છે. અહાહા! ધન્ય છે તે હૃદયને કે જેમાં પ્રેમનો સંચાર થયો છે. મહાભાગ્ય થોગે એ સ્થિતિ મળે છે. એવા પ્રેમ માટે મોટા મોટા મુનીજનો તલસતા હોય છે. સદ્ગુરુ—પ્રભુ પર પ્રેમ થયા પછી કશું જ કરવાનું રહેતું નથી. ત્યાગ, વૈરાગ્ય આપોઆપ જ થઈ જાય છે; અને એના છાટ વિના બીજા કોઈ વસ્તુ ગમતી જ નથી—એટલે કે બધું સહજ જ છૂટી જાય છે, અને સર્વત્ર ઉદાસીનતા થઈ જાય છે. ખાવું, પીવું, હરવું, ફરવું અને બીજાં સાંસારિક કામોમાં તે યત્નવત્ થઈ જાય છે. બધું કરતો હોય છે પણ એનું મન તો એના પ્રભુમાં જ હોય છે; એટલે કોઈ પણ કર્મનું બંધન પ્રેમીથી થતું જ નથી. બંધન મોક્ષની ચિંતા એને રહેતી જ નથી. મોક્ષને પણ એ ભૂલી ગયો હોય છે. અહાહા! પ્રેમમાં બધું જ વિસ્મરણ, વિસ્મરણ. નારાયણ નારાયણ નારાયણ.

“જો જા કે મનમેં બસે સો તાંહી કે પાસ” નારાયણ નારાયણ. જ્યાં હૃદયમાં પ્રભુ વસી ગયો ત્યાં પછી બીજું કોણ પ્રવેશી શકે? ત્યાં પછી શું વાંચે? શું લખે? શું સતસંગ કરે? કારણ પ્રેમીને તો નિત્ય હૃદયમાં જ સતસંગ થતો રહેતો હોય પછી કોની સાથે સતસંગ કરે ને શું વાંચે લખે? ખરેખર! પ્રેમમાં બધું જ હોમાય જાય છે. ખરેખર, પ્રેમ જ મહાયજ છે અને એ યજ્ઞમાં બધું જ સ્વાહા સ્વાહા થઈ જાય છે. પોતાના દેહનું જ સ્મરણ જ્યાં રહેતું નથી ત્યાં પછી કોનું અભિમાન કરે? શું પકડે ને શું છોડે? અને એ પ્રેમ સદ્ગુરુ કૃપા વિના કોઈને પણ સંભવતો જ નથી. સદ્ગુરુ, સદ્ગુરુ, સદ્ગુરુ, સદ્ગુરુ, હરિ.

પ્રેમના બંધન અતૂટ હોય છે એને કોઈ તોડવા ધારે તો પણ હજી સુધી કોઈ શક્તિમાન થયું જ નથી. જેમ જેમ દૂર જાવ તેમ તેમ વિશેષ લાવ વધતો જાય છે. વિરોધ ને અંતરાયોથી પ્રેમ વિશેષ વધે છે. ખરેખર, પ્રેમી તો પ્રભુનું જ સ્વરૂપ બની જાય છે બદકે પ્રભુ જ પ્રેમી છે, પ્રેમ જ ઈશ્વર, પ્રેમ જ સદ્ગુરુ, પ્રેમ જ બધું. નારાયણ નારાયણ. “All, All in Love” નારાયણ નારાયણ.

પ્રેમીને શાસ્ત્રો વાંચવા પડતાં નથી. કથા સાંભળવી પડતી નથી. એ ખુદ જ શાસ્ત્રરૂપ, કથારૂપ બની જાય છે. ચૈતન્ય, મીરાં, રામકૃષ્ણ ઇત્યાદિ પ્રેમીઓના ચરિત્રો કેટલાં પ્રેમમય ને અદ્ભુત છે. અહાહા, ધન્ય છે એમના જીવનને. એમનાં જીવનમાં કેવળ પ્રેમ જ ટપકતો હતો. ખીજો કોઈ લાવ જ નહિ. એક જ લાવ. એક લાવ ને તેમાં એક બની ગયાં. નથી કોઈ વાદ વિવાદ, નથી કોઈ દ્વૈત-અદ્વૈત. બસ, કેવળ એક જ પ્રભુ પ્રભુ. હરિ નારાયણ નારાયણ નારાયણ નારાયણ.

નમસ્કાર નમસ્કાર પ્રેમસ્વરૂપ પરમાત્માને નમસ્કાર. હૃદય એવા પ્રેમ માટે હંમેશ તલસતું જ રહે છે. પણ કંઈ જ વળતું નથી. ક્યારે એ અદ્ભુત અવસ્થા આવે? ક્યારે કૃપા થશે?

હંમેશાં અતૃપ્તિ જ રહેતી હોય છે. સદ્ગુરુ, સદ્ગુરુ. ક્યારે કૃપા કરશે? ક્યાં સુધી તલસાવશે? તારી કૃપા માટે ભટકું છું. જેને તું પ્રાપ્ત થઈ જાય છે તેને તો સહજમાં પ્રાપ્ત થઈ જાય છે. પણ મારે માટે જ નિષ્કુર બની ગયો છે.

“હો તો દીન દુઃખીત અતી દુર્બલ દ્વારે રટત પયો”

“મૂર કી ખીરયા નિહુર ભયે પ્રભુ મોસે કછુ ન સયો”

પ્રભુ, પ્રભુ નારાયણ નારાયણ નારાયણ એ જ

—પ્રેમભિખારી પરમાનંદ

સંત-સંગ

પ્રભુપ્રિય શ્રી.....ભાઈ

સિકંદરાબાદ

તમારો પત્ર મળ્યો. વાંચી ઘણો જ આનંદ.

ધર્મિય પ્રાપ્તિમાં સંશય જ નડતર છે. જે સંશય ન હોય તો સ્વરૂપ પ્રાપ્તિમાં બીજું શું કરવાનું છે. જીવ પ્રભુમાં કશો જ ભેદ નથી પણ જીવાત્મા પોતાના ઉપર જ સંશય કરે ત્યારે કેને કહેવું? સંશયથી જ જીવ. આપણને આપણા પર જ સંશય ! કેવું વિચિત્ર ? એ સંશય નિવારણ જલદીથી કરી લેવું જોઈએ. આપણને ક્યાં શંકા થાય છે તે આપણને ખબર જ હોય છે. તો તેના નિવારણથી આપણું દુઃખ દૂર થાય છે. હવે એ નિવારણ માટે કેતી પાસે જઈએ તો એ સંશય દૂર થાય ? એ એક સવાલ છે.

તો સદ્ગુરુ એનો ઉકેલ છે. જેના ઉપર વિશ્વાસ ને શ્રદ્ધા હોય તે સદ્ગુરુ અને તેની પાસે જ આપણા સંશય દૂર થઈ શકે. જ્યાં સુધી પૂરો વિશ્વાસ નથી આવતો ત્યાં સુધી સંશયો રહેવાના જ. અને પૂરો વિશ્વાસ નિત્યતા સંગથી ધીમે ધીમે આવી જાય છે, માટે નિત સંતસંગમાં રહેવું જેથી સંશયો દૂર એની મેળે જ થઈ જાય છે. પ્રશ્નો પૂછવાથી અને જવાબથી તત્કાળ સંશયો દૂર થતાં જ નથી માટે ધીરજપૂર્વક સંતસંગમાં રહેવું; જેથી બધું સરળ આપોઆપ જ થશે.

ન્યારે ગુરુ પર શ્રદ્ધા થાય છે ત્યારે પ્રશ્નો પૂછવાના રહેતા જ નથી.—

“ગુરોસ્તુ મૌન વ્યાખ્યાનમ્ શિષ્યાસ્તુ ચિન્તસંશયાઃ” પણ શ્રદ્ધા થતાં જ ઘણો સમય નીકળી જાય છે. જીવ શિવમાં કશો જ

ભેદ નથી છતાં આપણને ભેદ લાગે છે. સર્વત્ર એક પરમાત્મા જ છે. બીજું કશું જ નથી. તો પણ આપણને જુદું દેખાય છે. બસ! આ જ દુઃખનું નિવારણ કરવાનું છે. એને માટે સંતસંગની જરૂર છે. સંતસંગથી ગુરુ મળે છે અને પછી એ પરમ પ્રેમની પ્રાપ્તિ થઈ થાય છે.

ગુરુના સાન્નિધ્યથી પ્રેમ વસ્તુ શું છે તે હૃદય અનુભવવા લાગે છે અને પછી એ હૃદય પ્રેમ સ્વરૂપ બની જાય છે અને સર્વત્ર પ્રેમ થવા લાગે છે. સર્વત્ર ગુરુ દર્શન-પ્રભુદર્શન થયા કરે છે. નારાયણ. એને માટે સતત સંતસંગની જરૂર છે. નારાયણ નારાયણ નારાયણ નારાયણ નારાયણ.

હું તો તમારા બધાના સંગથી એ પરમપ્રેમ પ્રાપ્ત કરવા કેશિશ કરી રહ્યો છું અને સફળ થઈશ કે ન થઈશ તેની હું ચિંતા રાખતો નથી. તમે બધાં તો ગુરુસ્વરૂપ છો. તમારો સંગ મને જરૂર તારી દેશે. સદ્ગુરુ, સદ્ગુરુ, સદ્ગુરુ, સદ્ગુરુ સર્વને નમસ્કાર. તમારી બા, શારદાબેન, મામી વગેરે દરેકને મારા પ્રણામ. હું તો બધાના આશીર્વાદ ધરું; જેથી સરળતા આવે, પ્રેમ પ્રગટે. એ જ —પરમાનંદ

૧૦૯

૧૮-૧૨-૫૯

નામ સંકીર્તન

શ્રી ભગવાન પ્રિય રત્નમ્

મુંબઈ

સ્વત મીલા ! આનંદ ! નારાયણ જયંતિકા સંકીર્તન સુખ પ્રેમ ઔર ઉત્સાહસે નારાયણકી કૃપાસે હુઆ ।

સંકીર્તનમેં બહુત આનંદ આયા । સબ ભક્તોકા એક હી ભાવ થા यह એક खास बात थी ! खैर ! भगवानकी कृपासे क्या नहीं हो सकता ? नारायण नारायण नारायण ।

नाम संकीर्तन बहुत सरल और शीघ्र गतिसे जीव को शिव बनाता है। सच कहा जाय तो संकीर्तनमें एक अजिब जादु है। जीव चाहे कितना भी अधम क्यों न हो फिर भी उसकी कायापलट हो जाती है। और रोज संकीर्तनका अभ्यास हो जानेके बाद तो इच्छा हो या न हो तब भी नाम रटण अपने आप जिब्हा लेती रहती है।

नाम संकीर्तनमें एक अद्भुत रस है। जब जिब्हा उस रसका स्वाद ले लेती है तब बादमें उसको और सब रस फीके लगते हैं। नाम संकीर्तनके बारेमें ज्यादा क्या लीखुं? आप तो खुद जानते ही हो। फीर भी लीखा है। आश्रमके सबको मेरा नमस्कार। पशुपति शंकर उमा महेश्वर शिव ॐ शिव ॐ शिव ॐ शिव ॐ

महर्षिकी जयंतिका संकीर्तन गुरुवारको इन्दुबेन महेताके वहां हुआ था। इक्कीस तारीखको परमानन्द जयंति है। संकीर्तन होगा यह खास बात तो आपके आनंद के लीये लीखी है बाकी परमानन्द सबमे है और सबका है।

—परमानन्द

५३-११०

१८-१२-५६

“भारे कशुं न लेधतुं नथी”

श्री लखवान प्रिय.....

सिद्धेश्वरगुरु

तारे पत्र भयो छतो. पणु हुं तुरत जवाग न क्षणी

શક્યો તે બદલ ક્ષમા ચાહું છું. પણ દરેક વસ્તુ ઈશ્વર ઇચ્છા પ્રમાણે જ બને છે. આને એની જ પ્રેરણાથી હું લખી રહ્યો છું.

તારા હૃદયની વેદના હું ઘણી જ સારી રીતે જાણું છું. પણ એન, પ્રારબ્ધના ભોગ આપણે ભોગવવા જ રહ્યા. ગભરાવાની શી જરૂર છે? પૂર્વતા આપણા કર્મો આમ ભોગવી છૂટા થવું, અને તે ભોગવ્યા વિના છૂટકો જ નથી, તો પછી રડવાથી શો ફાયદો?

અલબત્ત સંસાર પરની આપણી આસક્તિને લીધે ઘણું જ દુઃખ થાય છે; પણ દુઃખ થાય તો પણ આપણો કર્મ ભોગવ્યા વિના છૂટકો થશે? નહિ જ થાય. તો પછી એન, આનંદપૂર્વક ભોગવવું ને પ્રભુને પ્રાર્થના કરવી કે, “હે ભગવાન, મને તારા શરણમાં રાખ. તારા શરણમાંથી નીકળી હું ખૂબ જ સંસારમાં રખડ્યો અને ખૂબ દુઃખી થયો. હવે મારે આમાંનું કશું જ જોઈતું નથી. કેવળ તું જ જોઈએ છે. આ બધા દુઃખો ભોગવવા શક્તિ આપ” નારાયણ નારાયણ મહાવીર નારાયણ.

સંસારના બધા સુખ દુઃખો મનના જ કારણ છે. અજ્ઞાન જ એમાં મુખ્ય કારણ છે. સંસારનું કોઈપણ સુખ કાયમ ટકતું નથી એટલે એ કહેવાતું સુખ જ દુઃખ બની જાય છે; એટલે સંસારને મહાત્માઓએ દુઃખાલય કહ્યો છે. હવે આવા દુઃખાલયમાંથી કોઈને સુખ કેવી રીતે મળે? આને જે સુખમાં દેખાય અને જેમાં સુખ દેખાય છે તેને તે જ વસ્તુ ખીજે દિવસે દુઃખરૂપ બની જાય છે. જે સુખ ખીજે દિવસે દુઃખ બની જાય તેને સુખ કેમ કહેવું? એટલે ખરેખર જેતાં સંસારમાં સુખ નહિ પણ દુઃખ જ છે. તો પછી સુખ ક્યાં મળે?

સુખ સ્વરૂપ તો એક પરમાત્મા જ છે. ઈશ્વર વિના ખીજું બધું જ અસત છે તો તેને શરણે જવાથી આ કહેવાતા દુઃખનો

૪૯

નિકાલ થઈ જશે. રોજ પ્રભુને પ્રાર્થના કરતા જ રહેવું અને આ સંસારના સુખોની માગણી કરવી જ નહિ—ગસ ! આ જ ઈલાજ છે.

હંમેશ સતસંગમાં રહેવું જેથી આત્મવિશ્વાસ વધશે અને કષ્ટ જેવું જણાશે જ નહિ. પ્રભુ નામરમરણ ખૂબ જ કરતાં રહેવું. ગભરાઈને શું વળે ? ભગવાન બધાના દુઃખો જાણે છે અને સમય આપતાં તે જ બધું ઠીક કરી દેશે.

માટે બેન, ચિંતા છોડી ભગવાન પર ભરોસો રાખી બધાંની સેવા કરવી. જેને જેમ વર્તન કરવું હોય તેમ કરે, આપણે દખલ ન કરવી. બધું જ પ્રભુ પર છોડી દે. તે તારું બધું જ ઠીક કરી દેશે. ખીજું શું લખું ? ભાઈ પર વિશ્વાસ રાખજો. ભગવાન બધું જ જાણે છે.

પત્ર લખજો.

—પરમાનંદ

પત્ર-૧૧૧ ૨૬-૧૨-૬૦ સોમવાર

નારાયણમય જીવન

શ્રી ભગવાન ત્રિય.....

સિકંદરાબાદ

તારો કાગળ મળ્યો છે. બહુ વખત પછી કાગળ મળ્યો. ખેર ! ચંદુલાલ અહીં આવ્યા હતા. પાછા સિકંદરાબાદ શુરુવારે ચાલી ગયા છે,—તે મળ્યા હશે.

પ. ૪

દરેક વસ્તુમાં ધીરજ રાખવી પડે છે. કોઈપણ સુખ અગર દુઃખ સ્થિર રહી શકતું જ નથી. તને ખબર છે બપોરનો તાપ કેટલો બધો ભયંકર હોય છે ને પેલી મધ્યરાત્રિ એ પણ કેટલી ભયાનક હોય છે; પણ, એ પણ એટલું જ સાચું છે કે એ રાત્રિ રહેતી નથી ને તડકો પણ રહેતો નથી. તેવું જ, પ્રભાતનો સૂર્યોદય અને પૂનમની શિતળ ચાંદની પણ કેટલી ટકે છે ! આમાં કશું જ સ્થિર નથી. આમ સુખદુઃખ સ્થિર નથી, તો પછી એનો શોક શું કરવો ને હર્ષ પણ શાનો કરવો ?

માટે જોન, આત્મજ્ઞાન જ મનુષ્યને સ્થિર રાખે છે. મનને સમજાવવું પડે છે કે તું શરીર નથી, તું તો આત્મા છે; માટે એતું રટણ કરી પ્રભુમય સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવી, જેથી આ સુખ—દુઃખની ઘટમાળ જેને ભવાટવી કહે છે તેમાંથી નીકળી શકાય.

સંસારમાંથી જ્યારે કોઈ જીવનો ભગવાન ઉદ્ધાર કરે છે ત્યારે એના પર સાંસારિક કષ્ટો આવે જ છે, પણ ભક્તો એને જ સંપત્તિ માને છે. અજ્ઞાનને લીધે જ એ સુંદર સુખ આપણને દુઃખરૂપ લાગે છે.

એક સંત એક દિવસ ખૂબ રડતા હતા. લોકોએ એમને પૂછ્યું—તમે કેમ રડો છો ? ત્યારે સંતે કહ્યું કે—ભાઈઓ શું કરું ? મારા પરથી ભગવાને વિપત્તિ પાછી ખેંચી લીધી છે તેથી રડું છું અને ભગવાનને પ્રાર્થના કરું છું કે હે પ્રભુ, તે આવું સારું સુખ મારી પાસેથી લઈ કયા ભાગ્યવાન પુરુષને આપ્યું ? હું શું લાયક નથી ? હે પ્રભુ, મને મારું એ સુખ (દુઃખ) પાછું આપો.

જેયું ? એ સંતે આમ આપણાથી વિપરિત ઠેમ માગ્યું હશે ?

કારણ એ વિપત્તિમાં ભગવાન નજીક હોય છે અને એ વિપત્તિ ગઈ કે ભગવાન દૂર ચાલી જાય છે. માટે જોન, સંસારમાં

ખરી સંપત્તિ પ્રભુ જ છે, નારાયણ જ છે. માટે જીવન નારાયણ-મય કરવું, જેથી નિત્યનું સુખ થઈ જાય. દુઃખથી કદી પણ ડરવું નહિ; ધીરજ રાખવી. પ્રભુને પ્રાર્થના કરવી—મને તું દુઃખ મોકલે તેના મને વાંધો નથી પણ હું તે જ દુઃખ આનંદથી સહન કરું એવી શક્તિ અને જ્ઞાન પણ સાથે આપજે. નહિ તો તારી આવી પરમ પ્રસાદીને હું ખોઈ જોસીશ.

હે પ્રભુ, તારું નિત્યનું સ્મરણ મને આપ, જેથી આ સંસાર મારી નજરમાં રહે જ નહિ અને તું જ રહે; જેથી ભવિષ્યમાં અગર ખીજા જન્મોમાં પણ મને તું જ મળે. તારું જ સ્મરણ રહે. હે પ્રભુ, મને દુઃખ ખીજું શું છે? .

તારું સ્મરણ નથી, તારો વિયોગ સંકુરતો નથી અને હરવખત સંસારિક વસ્તુઓ યાદ આવે છે. બસ! આજ મારું દુઃખ છે હે પ્રભુ, તું મારા દુઃખને જલ્દીથી દૂર કર.

તો આમ આ બધા દુઃખનું મૂળ અજ્ઞાન છે. માટે સતસંગમાં રહી સદ્વાચન કરી મનને શુદ્ધ કરી નિત્ય સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી આનંદસ્વરૂપ બની જતું. એટલા માટે તો શરીર ધારણ કર્યું છે. આ બધા સુખદુઃખના ચક્કરમાં જીવન અજ્ઞાનમાં જ પૂરું થઈ જાય છે અને પછી આ ભવાટવીનું ચક્કર માથે ઊભું જ રહે છે. માટે રોજ સવાર સાંજ પ્રભુ પ્રાર્થના, સતસંગ, સદ્વાચન, સંત સમાગમ કરી સાચી વસ્તુ સમજી શાંતિ પ્રાપ્ત કરી લેવી. બસ! એ જ સુખ. બાકી બધું જ દુઃખ દુઃખ દુઃખ અસતતા સ્મરણમાં દુઃખ ને સતતા સ્મરણમાં સુખ.

—પરમાનંદ

આત્મ સંશોધન

આપણને કંઈ કંઈ વિચારો આવે—મૂર્તિની સેવા સાચી કે મા-આપની સેવા સાચી? શું ખાલી બેસી રહીને ભગવદ્ ભજન કરવું એ નિષ્ક્રિયતા નથી? દેશસેવા કે સમાજ સેવા, એવું કશું કરવું તો જોઈએ જ ને?—વગેરે વગેરે.

આ બધા વિચારો શા માટે કરવા જોઈએ? આ અશુદ્ધ સંકલ્પો શા માટે જોઈએ? નિષ્ક્રિય કોઈ રહી શકતું નથી. સૌ પોતપોતાનો પાઠ ભજવે છે, તેને પ્રકૃતિનાં કાર્યો કહી શકાય. એ પ્રકૃતિ જ કરાવે છે ને? દેશસેવા, સમાજસેવા, કુટુંબસેવા, ને બીજી સેવા ને બીજાં કાર્યો કોણ કરે?—તે જગન્નિયંતા જ નક્કી કરે! આપણે શું? જગત જેને ચલાવવું હોય તેને જ આ બધી ચિંતા છે, કૃષ્ણ જેવા અને રામ જેવા તેમના ધરને સંભાળી શક્યા નથી. કૌરવ પાંડવોના ઝઘડાના અને યાદવોના કુસુપમાં કૃષ્ણે પણ હાથ ખાંખેરી નાખ્યા. રામને પણ આ જગત એવું જ લાગ્યું. તેમને લાગ્યું કે આ બધી મગજમારી છે. કોણ કોને સુધારે? કોણ કોની સેવા કરે? જગતને કોણ સુધારશે? જગતને સુધરવું હશે તો સુધરશે.....અને જગતની ચિંતા શું કામ કરવી? તું તારી જ ચિંતા કર અને તે પણ ભગવાન કહે છે તેમ—‘મારી’ જ ચિંતા કર.

જગત તરફ જોતાં દૃષ્ટિ વિમુખ કરી નાખો એટલે પત્યું. દયા કોના પર કરવી? દયા ક્યાં હોય! જ્યાં દ્વેષ હોય ત્યાં પ્રેમ —જ્યાં પ્રેમ ત્યાં દ્વેષ—દયા પ્રેમ પર કરવી? આવા સંકલ્પો અને વિકલ્પોમાંથી બીજી ઉપાધિ આવી પડે છે. પોતે સુધરે તો બીજા

સુધરે. પહેલાં પોતાની જાતને સુધાર અને પછી જગત એની મેળે જ સુધરી જશે. પોતે સ્વયંબ્રહ્મ—પછી કાણુ કોને સુધારે?

પોતાની જ વસ્તુમાં આસક્તિ ને રાખવી જ હોય તો સમગ્ર દષ્ટિએ રાખો. આસક્તિને વિસ્તૃત રૂપ આપો. જેવો આપણો છોકરો તેવાં બીજાનાં છોકરાં—જેટલી આસક્તિ આપણને આપણા છોકરામાં તેટલી જ બીજાનાં છોકરાઓમાં પણ હોવી જોઈએ. આ બૃહદ્ આસક્તિ અગર તો વિસ્તૃત આસક્તિ આપણને ઈશ્વર તરફ લઈ જાય છે. એનું જ ચિંતન કરો અને તે અનુભવ થઈ જશે.

ગાંધીજી દેહ નિશ્ચયા—કે સ્વરાજ લેવું જ છે. અરવિંદ કહે મારી શક્તિથી જ આ બધું થાય છે. રમણમહર્ષિ ચૂપચાપ એકબાજુ બેસી ગયા. પોતાની દષ્ટિથી લોકોને તેમના તરફ ખેંચી ગયા. જેઓ તેમની પાસે ગયા તેમને તારી દીધા. જ્યાં તેની દષ્ટિ પડી ત્યાં જ બધાં શાંત થઈ ગયા.

આ આત્મજ્ઞાન પછી દેહ ટકતો નથી. તેને સૃષ્ટિ જોઈએ. કંઈક ને કંઈક તો જોઈએ જ, કાં તો લજન—લક્તિ અથવા તો વિનોબા જેવી સેવા. શ્રી રામ કૃષ્ણ જેવી શક્તિ બેઠા બેઠા લોકોને સુધારી શકે છે—જગતની દષ્ટિએ નિષ્ક્રિય થઈને બેઠેલા તેઓ લાગે એટલું જ. તેમણે દેહ શા માટે ટકાવી રાખ્યો હતો? દેહ ટકાવવાનું કારણ લોકોની આસક્તિ જ.

મહાદેવ દેસાઈ રમણ મહર્ષિ પાસે ગયા, અને આશ્રમમાં રહેવા જણાવ્યું ત્યારે રમણ મહર્ષિએ તેમને ત્યાં રહેવા દેવાની ના પાડી. તેમણે કહ્યું કે તમારું સ્થાન ગાંધીજી પાસે—તેમની પાસે રહો—હું ત્યાં જ છું.

સેંકડો, હજારો, લાખો માણસોના પ્રબળ સંકલ્પ અને પ્રબળ ભાવના કે ગાંધીજી જે કરે તે સાચું જ કરે. એવો પ્રબળ આત્માનો

અને આ બધી ભાવનાઓને। જ્યારે તેમનામાં પ્રવેશ થાય ત્યારે તેમનાથી કશું ખોટું સમાજ વિરોધી-કેવી રીતે થઈ જ શકે? એ રીતે જો વિચાર કરીએ તો રામકૃષ્ણની પ્રબળ ભાવનાઓને। પ્રવેશ જેમ વિવેકાનંદમાં સ્પષ્ટ જોઈ શકાય છે, તેમ સ્વામી રામતીર્થને માલવિયાજીમાં સ્પષ્ટ રીતે જાણી શકાય છે. રમણ મહર્ષિની ગાંધીજીમાં અને ગાંધીજીની આચાર્ય વિનોબામાં સ્પષ્ટ રીતે આ ભાવનાઓ અનુભવી શકાય છે.

આ પ્રબળ આત્માનો પ્રવેશ જ્યાં થયો એટલે અશુદ્ધ સંકલ્પો મટીને શુદ્ધ સંકલ્પો જ રહેવાના, જે શાશ્વત વિચારોમાં પરિણમે છે, અને ઈશ્વર તરફ દોરી જાય છે. ભગવાન માટેનાં વિચારો અને ભાવનાઓ એ શુદ્ધ સંકલ્પ. ભગવાન સિવાયનાં વિચારો અને કલ્પનાઓ તે અશુદ્ધ સંકલ્પ. અશુદ્ધ સંકલ્પો ઈશ્વરથી વિમુખ કરી નાંખે છે. ઈશ્વરાભિમુખ થવા માટે શુદ્ધ ભક્તિ જોઈએ, શુદ્ધ વ્યવહાર જોઈએ, આત્માભિમુખ થવા માટે શુદ્ધ સેવા જોઈએ, શુદ્ધ આચરણ જોઈએ.

પોતાની જાત સુધરી એટલે જગત પણ સુધરી ગયું. કોણ કેને સુધારે? આગળ કહ્યું તેમ કૃષ્ણ પણ કંટાળી ગયા હતા. કંટાળીને જ્યાં 'હાથ' કરીને પીપળાના વૃક્ષને અડેલીને એકા ત્યાં પારધીએ પગમાં તીર માયું, ને તેઓ હરિહર થયા. ગાંધીજીને એક બ્રાહ્મણે ગોળી મારી અને એ પણ હરિહર થયા-કેમકે તેમને જે લીલા કરવી હતી તે કરી નાખી હતી. કૃષ્ણને હવે કશું કરવાનું ન હતું. ગાંધીજીનું ધ્યેય સ્વરાજ પ્રાપ્તિ. એ ધ્યેય સિદ્ધ થયા પછી દેહ કેવી રીતે ટકી શકે? ગોળી અને ગોળીને। મારનારો એ તો જગન્નિયંતાની લીલા. કૃષ્ણને તીર વાગવું અને તે પણ પારધી જેવાથી લીલા સંકલ્પી! એ બધું આ લીલામય જગતમાં લીલા કરવા માટે જ કયું હોય તેમ લાગતું નથી? થાકીને, કંટાળીને

છેવટે તો 'તેનો' (ભગવાનનો) જ આશરો લેવો પડે છે ને ?
બ્રહ્મભાવમાં જ છેવટે લીન થવું પડે છે ને ?

એ માટે તો એક ભજનમાં સૂરદાસ કહે છે : “અળ મૈં
નાચ્યો બહુત ગોપાલ !”—હે ભગવાન ! હું બહુ નાચ્યો ! બહુ
માથાફટ કરી ને મગજમારી કરી. સંસારમાં નાટક બહુ કર્યું ; બહુ
પાઠ ભજવ્યો પણ તું નથી હસતો કે તું નથી ઈનામ આપતો !
બેમાંથી એક વસ્તુ તો કર ! કાં તો મને ઈનામ આપી ડાયરેક્ટર
(સૂત્રધાર) બનાવ અગર તો મને આ તારી નોકરીમાંથી રજા
આપ !’

કથા શ્રવણ ને જીવનું શ્રેય

જીવને સ્વર્ગમાં જવાની ઇચ્છા હશે કે કેમ; તેમ મોક્ષની
ઇચ્છા હશે કે કેમ; આ બધું એવો જીવાત્મા કે જે બંધન અનુભવી
રહ્યો છે તે પોતાને મુક્તિ મળે, છુટકારો મળે એવું ઇચ્છતો હશે
કે કેમ—જે હોય તે. ગમે તે હોય પણ એ એટલું તો ખરું કે,
તેનામાં જ્યારે ગમે તે કારણે શુભેચ્છા (જ્ઞાનની પ્રથમાવસ્થા) જાગે
છે ત્યારે તે સત્સંગ કરવા પ્રેરાય છે, શાસ્ત્રોમાં તેને પ્રીતિ થાય છે,
કથા સંકીર્તનમાં તેને શ્રદ્ધા જાગે છે—વિશ્વાસ બેસે છે અને તે
કથાકીર્તન પ્રેમપૂર્વક સાંભળવા જાય છે.

ભાગવતની કથા સાત દિવસ ચાલે છે અને તે સાંભળવાથી
મોક્ષ મળે છે એમ માનવામાં આવે છે. ગમે તે ભાવથી કથા સાંભળવા
માણુસ જાય પણ તે વહેલો મોડો ઈશ્વરાભિમુખ થાય છે તેમાં
શંકા નથી.

કેટલાક શ્રોતાઓ પોતાનું બુદ્ધિચાતુર્ય ને કુશળતા વધે તે માટે કથા સાંભળવા જતા હશે; કેટલાક તર્કશક્તિ વધે એટલે કે દલીલ કરવાની શક્તિ વધે તે માટે કથા સાંભળવા જતા હશે; લોકો મને કથા સાંભળતો જુએ તો સારું, પોતાનો ભગવદ્વેશ લોકો જુએ તો સારું, એવી એવી છૂપી ભાવનાઓ ઘણામાં હોય છે એટલે પોતાની ભાવિકતાનું પ્રદર્શન કરવા કથામાં જતા હશે; કેટલાયને વળી કથામાં આવતી શબ્દોની ઝડઝમક, પદ લાલિત્ય, પ્રાસાનુપ્રાસ, ઉપમા વગેરેમાં પ્રીતિ હોઈને તેને ખાતર તેઓ કથા સાંભળવા જતા હશે; વળી કેટલાક કથા કરનારની બુદ્ધિની ચમક જોવા માટે કથા સાંભળવા જતા હશે. દૂકામાં જુદી જુદી ઇચ્છાથી માણસ કથા સાંભળવા જતો હશે, અને તેને તેની ઇચ્છિત વસ્તુ મળી રહેતી હશે. જેની જે ઇચ્છા હોય તે પૂર્ણ થતી હશે. ચોરને ચોરી કરવાનું અને ભોગીને ભોગનું સાધન પણ મળી રહેતું હશે. છતાં પણ કથા તેના મૂળ તત્ત્વથી વચિત હોતી નથી. જે પાત્ર હોય, અધિકારી હોય તે મૂળ તત્ત્વને પકડી લે છે; પરંતુ આવો તો હજારોમાં એકાદ હોય છે.

ભાગવત એ ભગવાનનું સ્વરૂપ છે, સ્વયં બ્રહ્મ છે. જીવાત્મા જે પોતાને બદ્ધ માને છે, તેને ભાગવતના શ્રવણથી સાત જ દિવસમાં મોક્ષનો અનુભવ થઈ શકે છે, પરંતુ કથાકાર શુકદેવ અને શ્રોતા પરીક્ષિત હોવો જોઈએ. આવા શ્રોતા વક્તા ન હોય ત્યાં 'કથા સૂણી સૂણી કૂટચા કાન તો ચે નાબું બ્રહ્મજ્ઞાન'—એવો ઘાટ થાય અને આવો ઘાટ થાય ત્યારે કથા શા કામની?

આ ભાગવતની કથા સાત દિવસની કેમ એ એક પ્રશ્ન છે. ભગવાન પાસે જવા માટે સાત દિવસની ભાવના કહેલી છે. આ ભાવનાની પાછળ કંઈ તથ્ય તો હશે જ ને? આ સાત દિવસ તે સાત અવસ્થા, સાત ભૂમિકા છે શાની ભૂમિકા? જ્ઞાનની જ

તો. જ્ઞાન અને અજ્ઞાન બન્નેની સાત સાત ભૂમિકાઓ છે. જ્ઞાનની ભૂમિકામાં જીવાત્માને એક એક દિવસમાં એક એક ભૂમિકામાં આગળ લઈ જવાય છે એમ ધારવામાં આવ્યું છે. સાતમે દિવસે કથા પૂર્ણ થાય ત્યારે તે તુરીય અવસ્થામાં આવીને બિભો રહે છે. આ બધું સમજવા માટે જીવાત્માએ કેરા કાગળ જેવા થઈ જવું જોઈએ. મનની—ચિત્તની વૃત્તિઓ જ્યારે શમી જાય, ચિત્ત જ્યારે શાંત થઈ જાય ત્યારે જ આ ભૂમિકાઓ સમજવામાં અને અનુભવવામાં સુગમતા પડે છે; સારે જ જીવાત્માને માર્ગ મોકળો થાય છે. ભરેલા વાસણમાં ખીજ વસ્તુ કેમ કરીને ભરી શકાય? માટે પ્રથમ આપણે અજ્ઞાનની સાત ભૂમિકાઓ જોઈએ.

(૧) ખીજ જાગ્રતઃ—માયામાં ચેતનનાં પ્રતિબિંબનું પ્રથમ સ્ક્રુરણ એ ખીજ જાગ્રત. આ અવસ્થામાં બાળક સમી મનોભાવના હોય છે. અજ્ઞાનનાં ખીજ બહુ ઘેરાં અને ઊંડા હોય છે. ખાવું, પીવું, ઓઢવું, પહેરવું એવી વાતોમાં જ જીવને આનંદ હોય છે.

(૨) જાગ્રતઃ—અહંતા-મમતાની પ્રતીતિ એ જ જાગ્રત. આ અવસ્થામાં ‘હું’, ‘મારું’, ‘તારું’ એવી જીવની મનોભાવના દૃઢ થતી જાય છે.

(૩) મહાજાગ્રતઃ—પૂર્વાનુભૂત અહંતા-મમતાની દૃઢ પ્રતીતિ એ જ મહાજાગ્રત. ‘મારામાં’, ‘તારામાં’ હવે વિશેષ દૃઢ ભાવના થઈ જાય છે. ‘અમારી મિલકત છે’ ‘તમે શું સમજો?’ આવા આવા ભાવો રહ્યા કરે છે.

(૪) જાગ્રત સ્વપ્નઃ—જાગૃત પુરુષનાં મનોરાજ્ય એ જ જાગૃત સ્વપ્ન. જેમ કે જલમાં ચંદ્રની પ્રતીતિ, છીપમાં ચાંદીનું ભાન. આ સ્થિતિમાં જીવ પોતાનાં મનોરાજ્યમાં જ રાએ છે. ઘેરી, છોકરાં, વાડી વજીરં, બંગલો, મોટર-ગાડી આ બધું તેને બહુ જ

પ્રિય લાગે છે. તેના વિના તેને ખેંચેતી થાય છે—જીવન અકારું લાગે છે. શેખચલ્લીના જેવા ઘોડા તેના મનમાં દોડ્યા કરે છે.

(૫) સ્વપ્ન:—અલ્પકાળના સ્વપ્ન જેવાં સુષોમાં જ જીવ રત રહે છે. સ્વપ્નભૂમિમાં જ તે રાખ્યા કરે છે.

(૬) સ્વપ્ન જાગ્રત:—અલ્પકાલીન સ્વપ્ન સુષોને જ જીવ સત્ય માને છે. એમાં જ દંડભાવ રાખે છે.

(૭) સુષુપ્તિ:—પ્રગાઢ નિદ્રાનું નામ જ સુષુપ્તિ છે. આ જડ અવસ્થા છે.

આ સાત અવસ્થામાં ત્રણ—(૧) જાગ્રત સ્વપ્ન, (૨) સ્વપ્ન અને (૩) સુષુપ્તિ એ મુખ્ય અવસ્થાઓ છે.

હવે આપણે જ્ઞાનની સાત ભૂમિકાઓ વિષે વિચાર કરીએ.

૧. શુભેચ્છા:—આ અવસ્થામાં જીવ સત્સંગ કરવા પ્રેરાય છે. કથા, સંકીર્તન, ભજન તેમજ ભગવદ્ પ્રેમનું સ્ફુરણ કરે તેવા ગ્રંથો પર તેને પ્રીતિ થાય છે. તેનાં સંકલ્પ શુદ્ધ થાય છે. ભગવદ્-સ્મરણ તરફ તેનું મન ઢળે છે. ભજન કીર્તનમાં તે સક્રિય ભાગ લે છે.

૨. વિચારણા:—શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ થાય છે. તત્ત્વચિંતનમાં મન રોકાય છે, સંતોના સમાગમમાં પ્રીતિ થાય છે ને ગુરુની શોધ કરવા મન ઝંખે છે—દિલ્લ તડપે છે.

૩. તનુમાનસા:—તત્ત્વચિંતન જ થાય છે, ભગવાન પર પ્રીતિ થાય છે અને જગત ઉપર અપ્રીતિ થાય છે. જગત ભણી ઉદાસભાવ થતો જાય છે.

૪. સત્ત્વાપત્તિ (બ્રહ્મવિદ્):—આ અવસ્થામાં ધ્યાનનો આરંભ થાય છે. આત્મજ્ઞાનની શરૂઆત થાય છે—પ્રભુદર્શનની

શરૂઆત થાય છે. જ્ઞાનના ચમકારા થવા લાગે છે અને બંસીનાદ, શંખનાદ વગેરે સંભળાવા લાગે છે.

૫. અસંસક્તિ (બ્રહ્મવિદ્વર) :—આ અવસ્થામાં કલાકો સુધી ધ્યાનસ્થ સ્થિતિ રહે છે. ઈશ્વર સિવાય બીજી વાતચીત હોતી નથી. ઉદાસલાવ સંપૂર્ણપણે હોય છે. જગતનો પૂર્ણ ત્યાગ થઈ જાય છે. નિયત કરેલા વખતે સમયસર પોતાની જાતે જ ધ્યાનમાંથી બેઠે છે.

૬. પદ્ધર્થભાવિની (બ્રહ્મવિદ્વરિયાન) :—જ્યારે પાંચમી અવસ્થામાં જગતનો પૂર્ણત્યાગ થાય છે તો આ છઠ્ઠી અવસ્થામાં તો જગતનું મૃત્યુ જ થાય ને! સર્વત્ર ભગવદ્ દષ્ટિ જ હોય. ઉન્મત્તની સ્થિતિમાં જ રહે. આ સ્થિતિમાં ધ્યાનનો ભંગ થતો જ નથી, તેને જગાડવાથી જ તે જાગે છે.

૭. તુરીય અવસ્થા (બ્રહ્મવિદ્વરિષ્ઠ) :—આ અવસ્થા તે મહાસમાધિની અવસ્થા. આ સ્થિતિમાં તે ધ્યાનમાંથી બેઠતો જ નથી. આ અવસ્થામાં એકવીશ દિવસથી વધારે વખત શરીર ટકતું નથી.

આવી તુરીય અવસ્થા ક્યારે પ્રાપ્ત થાય ? જ્યારે ત્રણ વહુઓ રાંડે તથા ત્રણ ત્રણ પુત્રો અને પુત્રીઓ મરી જાય ત્યારે—પ્રારબ્ધ, સંચિત ને ક્રિયમાણુ રૂપી ત્રણ વહુઓ રાંડે એટલે કે બધાં કર્મોમાંથી નિવૃત્ત થવાય અને જાગૃત, સ્વપ્ન ને સુષુપ્તિ રૂપી ત્રણ પુત્રીઓ અને સત્ત્વ, રજસ ને તમસ રૂપી ત્રણ પુત્રો મરે એટલે કે દેહાતીત અને ત્રિગુણાતીત અવસ્થા આવે ત્યારે તુરીય અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે.

આ જ્ઞાનની અને અજ્ઞાનની ભૂમિકાઓ તપાસતાં માલૂમ પડશે કે જ્ઞાનની ભૂમિકાઓ ઉત્તરોત્તર ચઢતી જાય છે, ચઢતી કક્ષા (Climax) માં છે. અજ્ઞાનની ભૂમિકાઓ પ્રતિકક્ષામાં ઉતરતી કક્ષા

(Anti-Climax)માં છે. અજ્ઞાનની અને જ્ઞાનની સાતમી ભૂમિકા—સુષુપ્તિ અને મહાસમાધિ બહારની દૃષ્ટિએ જોતાં સરખાં જ લાગે છે પરંતુ જ્ઞાન દૃષ્ટિએ જોતાં તેમાં આસમાન જમીનનું અંતર છે. ઉપર કહેલી અજ્ઞાનની અને જ્ઞાનની ભૂમિકાઓ અમુક એક જાતના ચોગઠા (Water tight Compartments) માં પૂરી દેવાનો કોઈએ પ્રયાસ ન કરવો જોઈએ કેમકે એક અવસ્થામાંથી બીજી અવસ્થામાં કે બીજીમાંથી ત્રીજીમાં ઉત્તરોત્તર કેવી રીતે સરી પડાય છે તેની જ્ઞાની કે અજ્ઞાની કોઈને જાણ નથી હોતી.

મુમુક્ષુએ તત્ત્વચિંતન કરવું જોઈએ, તેથી મન દૃઢ થાય છે—સ્થિર થાય છે. સ્થિર મનમાં આત્માની ઝાંખી થાય છે; ભગવદ્ પ્રાપ્તિ તેનાથી જ થાય છે. શુદ્ધ મન એ જ કાશી છે. શુદ્ધ મન એ જ વિશ્વનાથ છે. જગતની ઓળખાણ અશાશ્વત છે—અનિત્ય છે. કોઈ કોઈનો ભાઈ નથી, કોઈ કોઈની ગહેન નથી. માટે સાચી વસ્તુ સ્થિતિ સમજીને ઉન્મની સ્થિતિમાં પહોંચવાનો પ્રયાસ કરો. લોકોની ઓળખાણ છોડો અને પરમાત્માની જ ઓળખાણ કરો—તેને જ સર્વત્ર જુઓ.

यो मां पश्यति सर्वत्र सर्वं च मयि पश्यति ।

तस्याहं न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्यति ॥

લ. ગીતા. અ. ૬—૩૦

જે સર્વ ભૂતોમાં મને જુએ છે અને મારામાં સર્વ ભૂતોને જુએ છે તેની દૃષ્ટિથી હું દૂર થતો નથી અને મારી દૃષ્ટિથી તે દૂર થતો નથી. (કારણ કે બંને એક જ છીએ.)

આવી સ્થિતિ તે ઉન્મની સ્થિતિ. આવી સ્થિતિમાં જે જાણે તે ભગવાનની જ વાતો કરે છે. જગતની વાતોમાં તેનું ધ્યાન ચોંટવું જ નથી. સાંસારિક લોકોને કાવાદાવામાં અને પ્રપંચમાં રસ પડે

છે ત્યારે જ્ઞાની ઉદારીન મનોવૃત્તિવાળો થઈ જાય છે. કોઈ જન્મે તો તેનો તેને હર્ષ નથી; કોઈ મરે તો તેનો તેને શોક નથી. જગતની કોઈ પણ ચીજ પર તેને પ્રેમ થતો નથી. કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સરરૂપી ષડ્રિપુઓનો નાશ થવાથી તેને આસક્તિ રહેતી નથી. આસક્તિનો તાંતણો લગવદ્ પ્રેમ સાથે તે જોડી દે છે અને બધામાં લગવાનને તે જુએ છે. એ કહેશે કે બધું લગવદ્ મય જ છે, અને એમ સમજીને જ ને કંઈ કરવું હોય તે તે કરે છે.

જ્ઞાનની સાત ભૂમિકાઓની પેઠે લક્તિમાર્ગમાં પણ સાત ભૂમિકાઓ છે. લક્તિનો અધિકારી લક્તિની ભૂમિકામાં આગળ વધે છે ત્યારે નામસંકીર્તનની તેને લગની લાગે છે. નામસંકીર્તન વિના તેને એન પડતું નથી. નામ સંકીર્તન કરતાં કરતાં તેનું તેને વ્યસન થઈ જાય છે. પછી વ્યસનમાંથી રનેહ, રનેહમાંથી લાવ, લાવમાંથી મહાલાવ, મહાલાવમાં પરમ પ્રેમ અને પરમ પ્રેમમાંથી સર્વત્ર લગવાનને જ જુએ એવી એની સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે. આવી સ્થિતિ એ જ ખરી સમાધિ.

અર્થાત્ (૧) નામસંકીર્તન (૨) વ્યસન (૩) રનેહ (૪) લાવ (૫) મહાલાવ (૬) પરમ પ્રેમ અને (૭) સમાધિ—આ છે લક્તિની ઉત્તરોત્તર ક્રમમાં ચડતી સાત અવસ્થાઓ.

જ્ઞાનની સાત ભૂમિકાઓમાં છેલ્લી ને તુરીય અવસ્થા છે એ જ લક્તિની સાત ભૂમિકાઓમાં સમાધિ છે. નામસંકીર્તનથી પણ ધીમે ધીમે સમાધિ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી શકાય છે; અર્થાત્ જ્ઞાની ને લક્તિ બંને પરિણામે એક સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરે છે.

સંસાર હોમ તો લગવાનની પ્રાપ્તિ.

“ને ને લગવાનને પ્રાપ્ત કરવા ગયા તે બધું ગુમાવી બેઠા. તેનું એવું કંઈ નથી રહેતું, રહ્યું સહ્યું પણ ગુમાવી બેસે છે. તે

શૂન્ય જ થઈ જાય છે. ત્યાં નથી ભગવાન રહેતો કે નથી જીવ રહેતો. જે જે લોકો ભગવાનને પ્રાપ્ત કરવા ગયા તે બધાં ગુમ જ થઈ ગયા. તેઓ ન રહ્યા દુનિયાદારીના, ન રહ્યા સંસારના; બધાં શૂન્ય જ થઈ ગયા.”

શ્રી પરમાનંદ ઈશ્વરની આશાએ જનારની કેવી દશા થાય છે તે વર્ણવી રહ્યા છે ભક્તો ભગવાનની પાસે શી શી આશાએ જતા હશે તે તો તેઓ જ જાણે. કોઈને ભગવાનના સગુણ સ્વરૂપના દર્શન કરવા છે, કોઈને જ્યોતિષુજ એવું રૂપ જોવું છે, આજે જ શ્રી. ન. ગાંધી શ્રી. આનંદ મૈયાની વાત કરતા હતા. વાર્તાલાપ શરૂ થયો તે પહેલાં શ્રી ન. એ ‘આનંદવાર્તા’ માંથી કેન્દ્રવર્તી અને કેન્દ્રત્યાગી એવા પ્રકાશદર્શનની વાત પૂછી હતી. શ્રી મા. આનંદ-માઈને અંદરથી બહાર ફેલાતા પ્રકાશના દર્શન થયા. શ્રી રામ-કૃષ્ણને સર્વ પ્રકાશમય દેખાયું અને એ જ પ્રકાશ તેમની અંદર સમાતો તેમણે જોયો. શ્રી ન. એ વાર્તાલાપ શરૂ થયા પહેલાં જ આ પ્રકાશદર્શન વિષે શ્રી. પરમાનંદને પૂછ્યું હતું. તેમણે એ વખતે જ ઉત્તર આપ્યો હતો કે ‘એ પ્રકાશને જોનાર પ્રકાશ ક્યાં છે? એ જ હું છું’ આ સમજ એ જ આત્મજ્ઞાન, એ જ ખરું જ્ઞાન એમ એમણે શરમ છતાં ગહન ઉત્તર આપી દીધો. બાકી તો અંતરનો પ્રકાશ કે બહારનો પ્રકાશ એ બેમાં શો તફાવત છે એમ પ્રશ્ન દ્વારા ‘બાહિર ભીતર એક હી જનો.’ એ જ્ઞાન દર્શાવી દીધું. પ્રકાશદર્શન એ પણ સગુણદર્શન જ છે એમ કહેવાનો તેમનો હેતુ હોય એમ લાગ્યું.

સત્સંગમાં આવનારા આવી ગયા અને બધાં બેઠા હતાં. કોઈ પ્રશ્ન મૂકે ત્યારે તે પ્રશ્ન ઉપરથી સામાન્ય રીતે વાર્તાલાપની શરૂઆત થાય છે. શ્રી પરમાનંદની સામે બેઠેલા માજીએ શ્રોતાઓને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે ‘કોઈ પ્રશ્ન કરો.’ માજીના કહેવાનો હેતુ પુસ્તકમાંથી કોઈ

પ્રશ્ન મૂકાય તો વાર્તાલાપની ઝાનગંગા વહેતી થાય એ જ હતો. પણ શ્રી પરમાનંદે તો કહ્યું કે હા કોઈ પ્રસંગ શરૂ થાય. રસિકલાલે એ કહ્યું કે માણ પ્રસંગની નહિ પણ પ્રશ્નની વાત કરે છે. શ્રી પરમાનંદે ફરીવાર કહ્યું કે પ્રશ્ન નહિ પણ પ્રસંગ. આ જે વચ્ચે 'પ્રશ્ન અને પ્રસંગ' ના તફાવતની કશી સમજ ન પડી. ત્યાં તો તેમણે ધીમે ધીમે બોલવું શરૂ કર્યું કે :

‘જે જે ભગવાનને પ્રાપ્ત કરવા ગયા તે બધું ગુમાવી બેઠા. તેઓનું એવું કશું રહેતું નથી...બધાં ગુમ જ થઈ જાય છે, બધાં શૂન્ય જ થઈ જાય છે.’

ત્યાં તો માણ બોલી બિઠ્યા.

‘પણ સમજીને શૂન્ય થાય તો શો વાંધો આવે?’

‘શું આ બધા સમજીને આવે છે?’ શ્રી પરમાનંદે બોલ્યા. ‘એ બધાંને તો કેટકેટલી આશાઓ હોય છે. બધાના મનમાં ભગવાન વિષે કેટલાયે હવાઈ કિલ્લાઓ હોય છે. કોઈને મોક્ષ જોઈએ, કોઈને કૃષ્ણ જોઈએ, કોઈને પ્રકાશ જોઈએ. પણ અહીં કશું ય મળવાનું નથી. અહીં તો શૂન્ય જ થઈ જવાનું છે. શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ કહેતા કે મીઠાની પૂતળી સાગર માપવા ગઈ, તે હજી આવી જ નથી. શું મળ્યું તે કહેવા કોઈ પાછું આવ્યું નથી. જે જીવ ભગવાનના દર્શન કરવા ગયો તેનો રહોસહો સંસારનો લાવ પણ ખલાસ જ થઈ જવાનો. આ કેવી વિકટ પરિસ્થિતિ છે? જીવનું જે કંઈ હોય તે બધું ય ચાલ્યું જ જવાનું. મોટર, ગાડી, બંગલા, દારા, પુત્ર ઇત્યાદિ જીવે જે પોતાની મિલકત માની છે એ બધી ચાલી જ જવાની છે. રહેશે શું? કેવળ, શૂન્ય.’

‘બુદ્ધ ભગવાન ‘સર્વં શૂન્યં શૂન્યં’ કહે છે તે આ જ શૂન્ય?’ માણએ પૂછ્યું.

“ભગવાન બુદ્ધ એને શૂન્ય કહે છે. મહાવીર સ્વામી એને જ કેવળ જ્ઞાન કહે છે. શંકરાચાર્ય એને બ્રહ્મ કહે છે. ભક્ત એને રામ કહે છે—આ બધું એક જ. એ જ કેવળ જ્ઞાન. કેવળને વળી જ્ઞાન શું કહેવાય? એને તો જ્ઞાન પણ ન કહેવાય...પણ આ મેળવવામાં શી મઝા છે? બધું ગુમાવવાનું જ છે. એમાં કંઈ મઝા જ નથી. એના કરતાં તો પાતરા કે પુરી અને શીખંડનું ભોજન જ કર્યા કરો ને! તેમાં કેટલો આનંદ આવે! એ બધું છોડીને આ ભગવાનની વાતમાં પડ્યા તો શો સાર કાઢ્યો? તમારો બધો આનંદ ખતમ થઈ ગયો એ જ ને? ભજન જ બાકી રહ્યું. આમાં એટલે કે ભગવાન તરફ, સત્સંગ તરફ આવનારને—કશું ચ રહેતું નથી; એવો મારો અનુભવ છે. બધા અહીં ભગવાન મેળવવા કે સત્સંગમાં શોખના માર્યા આવ્યા પણ શી દશા થઈ છે તે જુઓ.”

“પોતાના કલ્યાણ માટે આ બધું (ભજન સત્સંગ ઇત્યાદિ) કરવું જ જોઈએ ને?’ માણ વળી વચ્ચે બોલી બેઠ્યા.

“હું તે ન જાણું, કેનું શું થાય તે હું શું જાણું?’ શ્રી પરમાનંદે કલ્યાણની પણ વાસના જ છે, એમ દેખાડતો આ ઉત્તર આપ્યો. સર્વ સમર્પણની ભાવનામાં સ્વકલ્યાણની ઈચ્છા પણ ઈશ્વરને જ સોંપી દેવી એવો ભાવ આ ઉત્તર દ્વારા દર્શાવ્યો હોય. માણને એ ઉત્તર ન ગમ્યો. એ અકળાયા. એમણે સીધું જ કહ્યું કે:

‘તો પછી સત્સંગથી શો ફાયદો? તમારા જ અનુભવ કહો ને.’

શ્રી પરમાનંદે નટવરલાલ વૈદ્ય તરફ આંગળી ચીંધીને કહ્યું કે “એને જ પૂછો, આ નટવરલાલને જ પૂછો. સત્સંગ, ભજનમાં આવવાથી શું મળ્યું? અહીં કશું મળવાનું છે જ નહિ. એ આજ આઠ આઠ વર્ષથી આવે છે. આજની ઘડી ને કાલનો દિ’ એવી થઈ એમની સ્થિતિ. એ તો હેરાન હેરાન થઈ ગયા છે.”

“અત્યારે હેરાન હેરાન થઈ ગયા એમ લાગે પણ પરિણામ આવે ત્યારે?” માજીએ પ્રશ્ન કર્યો.

“પરિણામમાં તો પૂર્ણમદ્, પૂર્ણમિદ્, પરિણામ તો શૂન્ય જ. શી એ આશાઓ હશે? ભગવાનના મિલનની, દર્શનની આશા હોય. કોઈને પ્રકાશના દર્શનની આશા હોય. બધું ખતમ થઈ ગયું. સગાંવહાલાંને મળવું, હરવાફરવા જવું, આ બધાં સાંસારિક કામો ખતમ થઈ ગયાં. એમાં ભગવાનમાં—ગયા પછી કોઈ પાછું ફરતું નથી. મીઠાની પૂતળી સાગરમાંથી પાછી કેમ આવે? કોણ કહે અને શું કહે? આ વેગ જ એવો છે કે સહન થઈ શકાય જ નહિ. એ વાત જ ગ્રાસ્ત છે. ત્યાં તો મૌનવ્યાખ્યા છે. એમાં જ્ઞાની શું બોલે? માટે તો જ્ઞાની કશું બોલતા જ નથી. જ્ઞાનની અંતીમદશામાં તો તેઓ કશું જ નથી એમ બોલે છે. ત્યાં શરીરનો ભાવ પણ ખતમ થઈ ગયો હોય છે. ત્યાં શરીરનો આનંદ નથી. તનમનધન બધું ય તને અર્પણ કરીએ છીએ એ ભાવથી આપણે ત્યાં ગયા. અર્પણ થઈ ગયા પછી મેળવવાનું શું રહ્યું? તમારું એવું કશું ય ન રહ્યું. ત્યાં તો બધું ય ખત્તાસ. તમે તો કેટલીયે આશાથી ભજન સત્સંગમાં આવો છો. અહીં તો સ્લોટર-હાઉસ-કતલખાનું છે. તે (ભગવાન) તો કશું ય સાંભળતો જ નથી, સાંભળવાનો પણ નથી. કસાઈ શું કરે? બકરાને ખવરાવી, પીવરાવી તગડો કરે. પછી ઉપર ચાંદલા કરે, હાર પહેરાવે. પછી જય જય રામકૃષ્ણ હરિ (કતલ કરી નાખે) વધેરાવા માટે જ જવાનું છે. મૃદુલા ઘણી વાર અહીં કોઈ નવો સાધક આવે સારે બોલે છે કે નવો બોકડો આવ્યો. આ વાત બરાબર છે. બોકડો એટલે જીવભાવ. શાસ્ત્રીય ભાષામાં બોકડાને ‘અજ્ઞ’ કહેવાય છે, અજ્ઞ એટલે જ જીવભાવ.

હવે તમે જરા ઊંડો વિચાર કરો. આપણને કેટલી કેટલી આશાઓ અહીં આવતી વખતે હતી. મોક્ષની, પરમસુખની,

પરમાનંદની કેટલી કેટલી આશા ને કલ્પના ! પણ અંદર ગયા પછી શી દશા ? ત્યાં તો દુઃખ દુઃખ ને દુઃખ. અંદર જનારને શું મળ્યું ? મહાવીર વન વન ભટક્યા. મહાત્માજી ગોળીએ મર્યા. ઇસુને કાંટાળો તાજ પહેરવો પડ્યો અને ક્રોસ પર ચડવું પડ્યું. બુદ્ધના હાડકાંપાંસળા એક થઈ ગયા. તુકારામને ઘેર જતી આવી અને બધું હરિહર થઈ ગયું. જ્ઞાનેશ્વરે એકવીસ વર્ષે સમાધિ લીધી. અને આપણે તો ગાંધીએ કે ‘તે દિનનો વિશ્વાસ છે.’ શેા વિશ્વાસ ! ભગવાનમાં જનારની તો આવી દશા થઈ. રામચંદ્રજીને શું મળ્યું ? સંગ્રહણીનો રોગ. તેત્રીસ વર્ષે મૃત્યુ પામ્યા. શું રહ્યું એ બિચારાનું ? કહો મને ?

આપણે તો કલ્યાણની આશાએ જમ્મએ છીએ. પણ ત્યાં તો પીલાવાનું છે ભજનમાં, સતસંગમાં જમ્મએ એટલે લોકોની નીંદાટીકા સહન કરવી પડે. સંતોને તો કાંટાને તાજ પહેરવો પડે. એનાં કરતાં તો સારાં સારાં કપડાં પહેરવાં, ખાવું પીવું, છોકરા છોકરીના લગ્ન કરવા, વહેવાર કરવા એ શું ખોટું ? અહિં તો ત્રાસ ત્રાસ છે. ભજનમાં પડ્યા તો વહેવારમાં પણ નથી જવાનું.”

“મુઆ, ન જવાય તો” વહેવારથી કંટાળેલા માણ એ મુઆ શબ્દથી જ કંટાળો પ્રદર્શિત કરી દીધો.

“હા, કેમ જવાય ! અહિં પણ કષ્ટ જ પડે છે.”

ખાવું, પીવું એ ય એક કષ્ટ જ છે ને !” માણએ સાંસારિક કષ્ટોની રજૂઆત શરૂ કરી.

“અરે, આ લોકો તો ખાવાપીવાના ય નથી રહ્યા. પૂછો આ નટવરલાલને. પહેલાં તો છ વાગે ઘરે પહોંચી જતા. હવે તો રાત્રે જાગવાનું ને ભજન કરવાનું. રાત્રે એક બે વાગ્યા સુધીના રોજ ઉજાગરા. આ રસિકલાલ તો નવ વાગ્યે ઊંઘી જતા. સવારે કોઈ પાણી

છાંટે ત્યારે જગે એવી એમની ઊંઘ. અહીં તો હવે હિજગરા જ રહ્યા. નલિનભાઈ આજે પાટીમાં ગયા છે પણ ત્યાં ય એમને સુખ નથી એમનો જીવ અહીં જ હશે. પહેલાં હતું આવું? ત્યાં પાટીમાં એમને ખાવાનું પણ સુખ નહિ હોય. એમનો જીવ અહીં, શરીર ત્યાં પણ જીવ તો અહીં જ હશે ” પરમાનંદ બોલ્યા.

“હા, જીવ ઝાલ્યો નથી રહેતો ” સત્સંગમાં આવવા માટે જેમનો જીવ હમેશાં તલપાપડ થયા કરતો હોય એવા માણ બોલ્યા.

“હા, એજ છે સત્સંગનું ક્ષણ. અનુભવીઓને પૂછો. પહેલાં તો ભગવાનનો વિચાર પણ નહોતો કરવો પણ હવે તે એ વિચાર હટતો નથી એવી છે એ બધાંની સ્થિતિ. બધી બાબત ત્રાસ થયા કરે છે, ત્રાસ અને દુઃખ. હવે તમે જ મને કહો. આમાં શું મળવાનું છે. તમે પાછા કહેશો કે ભગવાનની પ્રાપ્તિના સુખનું (!) વર્ણન નહોતું કર્યું, એમાં સુખ જ નથી.”

“પહેલેથી તમે કેમ આ નહોતું કહ્યું ” શ્રી નટવરલાલ વૈદ્યે કહ્યું. શ્રી પરમાનંદની મીઠી મીઠી વાણીના આકર્ષણમાં ફસાયેલા, એમની જ્ઞાનગંગા ઝીલવાનું અને સંગ્રહ કરવાનું કાર્ય કરતા નટવરલાલ હસીને બોલ્યા.

“હું તો પહેલેથી જ જુદી જુદી રીતે આ વાત કહેતો આવ્યો છું.” એ નિર્દોષ નાવલિયો, પોતાને માથે દોષનો ટાપલો શાનો લે!

“ભગવાનને પ્રાપ્ત કરવા નીકળશો તો ઘરખારના નહિ રહો. છોકરાઓનાં કે સ્ત્રીના નહિ રહો. રાતના બાર બાર વાગ્યે ઘરે જવાનું થશે. ભગવાનની પ્રાપ્તિમાં તો આવું દુઃખ છે.” શ્રી પરમાનંદે આગળ ચલાવ્યું.

“આવું દુઃખ આપનાર એ ભગવાન છે કેવા? તમે કેને કહો છો?” માણએ સીધો જ પ્રશ્ન કર્યો.

“એ હું કેમ કહું? આડો પડદો છે, ધુંધટ છે, જાણ્યા પછી કહેવાતું જ નથી. એ જ મોટી મુસીબત છે. ‘ત્રેમના બેદો સનમ કહેવા રજા દેતા નથી.’ એ જ સ્થિતિ છે માટે તો કહેવાતું નથી. ત્યાં તો મૌનવ્યાખ્યા છે. એ ગુપ્ત વાત છે. એનું વર્ણન કેમ થાય. ત્યાં ગયા પછી પાછા અવાતું નથી. ગયો તે ગયો, છાપનના ભાવમાં ગયો, અડસઠના ભાવમાં ગયો. ત્યાં ગયા પછી સંસારમાં પાછા અવાતું નથી. શૂન્ય જં થઈ જવાનું છે. જેની ગુમાવાની તૈયારી હોય તે જ અંદર જાય. જેની તૈયારી નથી તેને તો કષ્ટ જ પડવાનું છે. તમે છેતરાવાના જ છો પ્રાપ્ત કરવા દોડો છો; સારું સારે, કરો પ્રાપ્તિ. અહીં તો તમારું છે તે બધું આપી દેવાનું છે.”

“પણ એ બધું રાખશે ક્યાં? અમારી પાસે શું છે તે તો તમે જાણો છો.” પોતાના વાસનાના ટોપલા એક શ્રોતાજને સામે ધર્ધા.

“જેને પ્રાપ્ત કરવા જાઓ છો તે જ રાખશે. તેમાં જ બધું મૂકી દો ત્યાં આપણું કશું રહેવાનું નથી. આપણે જ રહીશું નહિ, આ મારા સોનારૂપાના દાગીના, આ મારો બંગલો, આ મારી વહુ, આ મારા છોકરાં—આ મારાપણું ત્યાં ચાલી જાય છે. મારાપણાનું આ અદ્ભુત સુખ ઝુંટવાઈ જશે. એ સુખ ગુમાવવું હોય તો જ ભગવાનમાં જાઓ. ત્યાં શું સુખ છે એ કહેવાતું નથી. ત્યાં જઈને જુઓ. જે છે તે સુખ પહેલાં મૂકી દો. રામકૃષ્ણ પરમહંસ કહેતા કે વચ્ચે એક ભીંત છે. બધા એ ભીંત પરથી ભૂસકો જ મારે છે. ભીંતની આ બાજુ, નીચે જિભેલાને ભીંતની પેલી બાજુ શું છે તેની ખબર નથી. ભીંતની ઉપર ચડીને જોણે જોયું તે તો ‘આવો,’ એટલું બોલીને ભૂસકો જ મારે છે. ત્યાં શું છે તે કહેવા તે પાછો આવતો નથી. દર્શન કરે છે કે તરત જ ભૂસકો મારે છે. ત્યાં સુખ છે તે તો ભૂસકો મારનાર જ

જાણે. એટલું ચોક્કસ કે આ બાળનું સુખ તે ગુમાવશે, હાથમાં રહેલું સુખ તે ગણાવશે. આ મિલકત, આ સુન્દર મકાન, આ શરીર, આ સ્ત્રી પુત્રાદિ આ સુખ, ભૂસકો મારનારે તો ગુમાવવાનું જ. જેને ભૂસકા મારવા હોય તેણે 'મારું' તો ગુમાવવાનું જ. પછી કોણ એ બધું લેશે એવો સવાલ જ નથી રહેતો. તમે નહિ રહો ઘરના કે નહિ રહો બહારના. અંદરબહાર બધું ય ખલાસ. ત્યાં તો જીવ પણ નથી રહેતો કે ઈશ્વર પણ નથી રહેતો. બોલો હવે શું કરશું?"

“ત્યાં ઈશ્વર પણ નથી?” એક શ્રોતાજને પૂછ્યું.

“ના. ત્યાં ઈશ્વર પણ નથી. ત્યાં છે કેવળ પૂર્ણ. ત્યાં નથી જીવ કે નથી ઈશ્વર. ભૂસકો મારવો એટલે તોડી નાખવું. જે છે તે ભાંગી નાખવું. પરમાત્મા દુર્લભ છે, જ્ઞાન દુર્લભ છે એમ કહ્યું છે તેનું કારણ જ આ છે. મીરાને શું મળ્યું? અંત સુધી 'ગિરધર ગિરધર' કરીને રડવાનું. લોકો કહે છે કે મીરાં શ્યામ બની ગઈ. પણ એને કેટલો ત્રાસ. આખર તો 'કૃષ્ણજી કડલા ને કાંખી ...અણવટ અંતર જામી' એવા કાવ્યો જ બોલતી રહી.”

“પણ એના ત્યાગને લોકો લજે છે ને” માણ બોલ્યા.

“પણ આ બધું ભૂંસાઈ જવાનું.” શ્રી પરમાનંદે કનાગીરીની વાત ચાલુ જ રાખી.

“લલે ભૂંસાઈ જાય. એમાં ખોટું શું છે. મરી જશું ત્યારે આમે ય જવાનું જ છે ને!” માણ બોલ્યા.

“મરી ગયા પછી લલે છૂટી જાય પણ અત્યારે દુઃખ શું કામ ભોગવવું? આ સર્વત્ર મારું જ રાજ્ય છે પછી દારકામાં હું શું કામ આવું.” જીવની સ્થિતિ શ્રી પરમાનંદે કહી,

“તમે અવળું અવળું બોલો છો. એવું તે હોય” હવે માણને ખરી મુંઝવણ થઈ, માણએ કહ્યું કે 'બધા અનુભવીઓને જ પૂછો કે અહીં કેટલો આનંદ છે! બધાનો અભિપ્રાય લઈએ.’

“બધાં શું કહેશે એ મને ખબર છે. હેરાન હેરાન થઈ ગયા છીએ. એમ જ એ બોલશે. ઘરે આનંદ નથી રહેતો. સત્સંગ છોડીને બીજે જઈએ ત્યાંના પણ રહેતા નથી ત્યાં મન જપવા દેતું નથી. નલિનભાઈ હમણાં પાટીમાંથી આવશે, તેમને પૂછજો. તેમનું મન ત્યાં તેમને જપવા નહિ જ દે. પાટીનું શું સુખ મળ્યું તે તેમને જરૂર પૂછજો. આમાં, હવે શું આનંદ છે તે કહો. ભજનમાં ચાર ચાર કલાક પેટી વગાડીને આ નટવરલાલના આંગળા કડક થઈ ગયા. ગીતા લખનારને પૂછો એમને શું સુખ મળ્યું. તે આંગળાના ટાયકા ફોડશે. તે કહે છે કે ‘પહેલાં એમને કેમ નહોતું કહ્યું’ પણ મેં તમને ક્યાં કહ્યું હતું કે નોટ અને પેનસિલ લઈને આવો. ચોપડો લઈને કેટલી હેંશથી એ આવતા—પૂછો આ બેઠા નટવરલાલ. એમને જ પૂછોને ! જયસુખલાલ પણ કેટલા હેરાન થઈ ગયા ! સારું થયું કે એ પાછા ફરી ગયા. તો ય એમની કેટલી મુસીબત છે એ તો એમને જ જાણતો હશે. તબલા વગાડી વગાડીને આંગળીઓ પર ઢાંચા થઈ ગયા છે, પૂછો આ બાબુભાઈ બેઠા.’

“તમે ય શું, શરીર પર તો દિવાસળી જ મેલાવીની છે ને !” માજીએ કહ્યું.

“એ તો મેલાય ત્યારે, પણ અત્યારે શું ? આજથી જ ફરી ગણો. જગ્યા ત્યાંથી સવાર, આમાં તો કશું મળવાનું નથી. પણ ગુમાવવાનું જ છે, આ વ્યંગાત્મક વાણી નથી. આ તદ્દન સાદીસીધી વાત છે. તમારે બધું જ ગુમાવી દેવાનું છે. જીવો તો ય મારામાં અને તો ય મારામાં. ભૂતના હાથમાં ગયા પછી કેમ બચી શકાય ? પહેલેથી જ વિચાર કરો.”

“અમારામાં વિચાર કરવાની શક્તિ જ ક્યાં છે ?” શ્રી રસિકલાલે બચાવ કર્યો.

“એ શક્તિ હોય છે ત્યારે જ અહીં આવો છો ને ! આ કાગળ પેનસિલ લઈને લખવા બેઠા છો તે કંઈક મેળવવાની ઇચ્છાથી જ. અહીં કાણે જાહેરખબર આપી હતી ? હવે તો અટકાવું જ નથી.”

“અહીં રાતે સંત કહે કે કૂવામાં ઉતર તો ઉતરવું પડે એવી એમની રિથિતિ થઈ છે. સંતો કહે તેમ તો કરવું જ જોઈએને’ માજીએ લખનારનો ખ્યાલ કર્યો.

“સંત અને લગવાનની રીત જ વિચિત્ર છે. ત્યાં તો નન્નો જ છે. કોઈ ઠેકાણાનો એને ન રહેવા દે. પણ એકનો સત્સંગ પણ એવી રિથિતિ લાવી દે છે. પળનો પણ સત્સમાગમ થયો તો તમે ક્યાંયના ય નહિ રહો. ન સંસારના કે ન એના. એ પણ છુટી પડશે. એ એમ કહેશે કે ‘હું તમારો કંઈ નહિ’ એવું કહીને એ ય છૂટો રહેશે અને તમને બાંધી લેશે. તમારાથી કશા ભોગ ભોગવી શકાશે નહિ સંસારનો તો નાશ જ થાય છે ત્યાં સંસાર હોમ્યા કરવાનો છે, સંસારપાર જવું તે આનું નામ. સ્વાહા, સ્વાહા એમ બોલતાં બોલતાં હોમ્યે જ જવાનું છે. એ હોમ કરતી વખતે ખબર પડે છે; કેવું દુઃખ લાગે છે ત્યારે ?” શ્રી પરમાનંદે સંસારહોમની વાત કરી.

“આવું તો અમે જાણ્યું જ નહોતું.” શ્રી નટવરલાલ વૈદે ફરિયાદ કરી.

“આવું અમે નહોતું જાણ્યું એમ જ ગોપીઓ કહેતી. એક લજનમાં આવી લીટી આવે છે. શૂન્ય થવું પડશે એ ખબર ન હતી. હવે કરવો છે સાક્ષાત્કાર ? હવે કરવો છે સત્સંગ ? સંસાર એ થવા નથી દેતો સંસારનો તો નાશ થશે. વળી ત્યાં પરમસુખની કે પરમાનંદની ગેરંટી નથી. ત્યાં શું છે એ તો ત્યાં જઈને જોવાનું છે. ત્યાં શું છે તે કહેવા કાણ આવે ? હવે મને કહો, આ તો તદ્દન

સીધી સાંદી વાત છે. માટે તો કહું છું કે જે છે તે શું કામ ફેંકી દે છે ? આ સંસારના આનંદ, જિંધ, ભોજન એ બધું શું કામ ગુમાવે છે. ભજનમાં રાતે જાગે એટલે દુઃખ ભોગવે છે.”

“પણ અહીં તો જિંધમાં ય ક્યાં સુખ છે ? ત્યાં વળી સ્વપ્ના સુખ લેવા દેતા નથી.” શ્રોતાજને મુસીબત કહી.

“હા, સ્વપ્ના ય સુખ ન લેવા દે. ત્યાં ય જાગ્યા કરવાનું, જિંધ આવતી નથી. રાધા આંખ સદાય ખુલ્લી જ રાખતી. કદાચ પલકમાં દર્શન થાય તો માટે તે પલક પણ ન મારે એવી સ્થિતિ થઈ ગઈ. રાધાને હવે જિંધ કેવી ? એ તો જાગ્યા જ કરે છે. પહેલાં તો જિંધમાં ભગવાનના સ્વપ્ન આવતા, એ ગમતાં. હવે તો એ ય ન રહ્યા. રાધાને ભગવાન જોવો હતો. તારે મને જોવો હતો ને, જો—ભગવાને કહ્યું. અને રાધાને કેટલું કષ્ટ પડ્યું ? શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ ચંડીદાસનું એક ભજન* ગાતા. રાધા આકુળવ્યાકુળ બની ગઈ છે. ઘડીમાં ઘરમાં જાય છે, ઘડીમાં બહાર જાય છે. શા માટે તે આંટા મારે છે તેની ચે તેને ખબર નથી. ઘડી દૂધમાં છાશ નાખે, ઘડી માખણમાં છાશ નાખે છે. તેને કશી ખબર જ નથી કે તે શું કરે છે. બધાં સુખનો નાશ થઈ ગયો. આવો રાધાને પ્રેમ એ પરમપ્રેમ. રાધાને ક્યાંય એન પડતું નથી. દ્યો કરો આ છે દર્શન. આ રોગ એવો છે કે ક્યાંય એની દવા જ નથી. મીરાંને એ રોગ લાગુ પડ્યો, રાધાને એ રોગ લાગુ પડ્યો. એ રોગનો કોઈ વેદ નથી, એની કોઈ દવા નથી, આ એવી રોગ છે. આવા રોગની શી જરૂર છે તમારે ? કેન્સર હોય તો તો છુટી જવાય. આ તો સૌથી મોટો રોગ. કેન્સરમાં તો મરે તારે ય છૂટાય. આમાંથી તો છૂટાતું ય નથી. પ્રેમીઓએ એતું એવું વર્ણન કર્યું છે—દિવસ ન ભૂખ, રાત ન નીંદ, આમાં તો તલસાટ છે. વ્યાકુળતા જ છે. ગાંડા જેવી એ પ્રેમીની સ્થિતિ. આપણે તો તેમની વાત જ કરીએ. આઠી

રાધાની સ્થિતિ રાધા જ જાણે. મીરાંની સ્થિતિ મીરાં જ જાણે. રામકૃષ્ણ પરમહંસની ય એવી જ સ્થિતિ થઈ. વિવેકાનંદની ય એ જ હાલત. નરેન્દ્ર ન રોકાયો, એની મા સમજી ગઈ તેથી એ અટકી ગઈ. બિચારી નરેન, એ પરમહંસને પરણી ગઈ, નરેન્દ્રે ભગવાનની ઘણી કોશીશ કરી પણ ન્યાં જાય ત્યાં પરમહંસ પાછળ ને પાછળ જ હતા. વિવેકાનંદને એ વખતે શું થતું હશે? રામકૃષ્ણ એને માટે રડે, કંકળે. નરેન્દ્ર એની માનો એકનો એક છોકરો બિચારો. એની શી હાલત થઈ તે જુઓ. આમાં તમને સુખ લાગતું હોય તો જરૂર જાઓ, આપણી ના નથી. પ્રકાશના દર્શન જોઈએ, પ્રેમ જોઈએ—પણ એમાં સુખ નથી. આંખમાં આંસુ છે, ચોધાર આંસુ ચાલ્યા જાય છે. જુઓ, આ હૃદય ધડક ધડક થયા કરે છે. બોલવા જતા બોલાતું નથી, ગદગદભાવ આવી જાય, પ્રેમમાં તો આ દર્દ છે. અને એ 'દર્દે-દિલના દર્દની પ્રેમી દવા કરતા નથી.' આમાં બહુ મુસીબત છે, આ પરમપ્રેમ પ્રાપ્ત કરો એમ સૌ કહે છે પણ એ પ્રાપ્તિની પહેલાં તો વિરહના તોફાન છે, વ્યાકુળતા છે ભયંકર કષ્ટો જ છે, એમાં શું મળ્યું? અન્તે શું થયું? ભૂસકો માર્યા પછી શું થયું તેની કોઈને કશી ખબર જ નથી. અન્તે તો રડવાનું જ, સીત્તેર સીત્તેર વરસ સુધી મીરાં તો રડ્યા જ કરી. શબરી જંગલમાં સો વર્ષ રડી. ઝૂંડના ઝેરી, જેવાં તેવાં બોર ખાઈને રહી. છેલ્લે રામે આવીને એને સળગાવી દીધી."

"એમ શું કહો છો? એ તો રામમય થઈ ગઈ." સુખી થઈ ગઈ." માણને આ ભાષા ન ગમી, તેમણે સુધારો કર્યો.

"હા, એમ જ કહો, એને શું સુખ મળ્યું તેની કોને ખબર છે? મને તો એમ જ લાગે છે કે એને બહુ કષ્ટ પડ્યું. એ તારે માટે ઝુરી મરી ત્યારે તું (ભગવાન) બાંધુ જુઓ છે. ગોપીઓ જ્યારે પ્રેમ કરવા લાગી ત્યારે એ મથુરા ગયો. પેલી ગાય છે કે 'કાહે

પ્રીત લગાઈ' ત્યારે એ કહે છે કે હું શું કરું. મને તો અકૂર લાગ્યો તે પાછો બહાનું કાઢે. લોકો આ સ્થિતિને બહુ વખાણે; ત્યાં તો બહુ સુખ છે એમ કહે. કખીરજી વળી કહે છે કે જેનામાં વિરહ નથી એ તો મસાણું છે' હું તો કહું છું કે આ બધા નાકકટાને સંધ છે. બધા નાક જ કપાવ્યા કરે છે. ભગવાનના દર્શન થયા એમ એ બધા કહે છે."

"હા, સંસારમાં યે નાક તો કપાણું જ છે તે ફરી પાછું નાક તો આવવાનું નથી." શ્રી નટવરલાલ ગાંધી બોલ્યા.

"હા, તેથી જ કહું છું કે સમજપૂર્વક પડો. મીરાંએ તો દુઃખ જ ગાયું છે-એનું જીવન જ જુઓને શું મળ્યું. વિષના ધ્યાલા મળ્યા. સાપના કરડિયા મળ્યા. મેવાડ છોડીને ભાગવું પડ્યું. પ્રહ્લાદને શું સુખ મળ્યું? પહાડ પરથી ફેંક્યો, નાગના ને વરુના ટોળામાં ફેંક્યો. ધ્રુવને બાપે તરછોડ્યો. એક પગે બિચારાએ તપ કર્યું અને નારાયણના દર્શન થયા ત્યારે નારદે એમાંથી પણ એને ફેંકી દીધો. આ લખે છે એને પૂછો એને કેટલું દુઃખ! આંગળા ઠરડાઈ જતા હશે."

"હું તો ઈચ્છતો જ નહોતો. આ લોકોએ કાગળ મૂક્યા, એ પરાણે લખાવે છે." લખનારે કડવી ફરિયાદ કરી.

"કાની પ્રેરણાથી લખો છો એ મને શી ખબર? હું તો તમને જોઉં છું. મૂળ સ્વરૂપને જ હું જોઉં છું. મૂળ સ્વરૂપની પ્રેરણા જ બધું કરાવે છે."

"આ કોઈ સંસારના મોજશોખ ભોગવી ન શક્યા. અહીં તો બહુ જ દુઃખ છે. સંસારમાં તો થોડા ઘણા સુખની ખાત્રી છે. પેલે ઠેકાણે તો આંધળિયા કરીને પડવાનું છે. એ સુખની કોઈને કશી ખબર જ નથી. લાખો કરોડો લોકો આ સંસારમાં જ રહ્યા

છે, રામકૃષ્ણ કે વિવેકાનંદ, મીરાં કે તુકારામ જેવા રડયાખડયા જ એ રસતે ગયા. ઝાઝા લોકો કહે એ વાત માનવી જોઈએ કે મીરાં કે રામકૃષ્ણ જેવા ગાંડા માણસો કહે તે માનવું? કલકત્તામાં રામકૃષ્ણને લોકો ગાંડા જ ગણતા.”

“બકરાના ટાળાં હોય, સિંહના ન હોય,” માણએ કહ્યું.

“Oh, I see. એમ છે. તો તો સિંહના મોંમાં જય તે પાછા ન જ આવે, સિંહ તો ખાઈ જ જશે. લાખો લોકો એ બાજુ કેમ નથી જતા! કરોડોમાંથી એકાદ મહાવીર કે કૃષ્ણ તરફ જાય, હું તો કહું છું કે મહાજન જય તે તરફ જ જવું.”

“ઝાઝા લોકો હોય ત્યાં તો અમે આમ પણ નથી જતાં” વહેવારમાં પણ બહુ ભેળાં થાય ત્યાં ન જનાર માણ બોલ્યા,

“શું બહુજન જાય ત્યાં સુખ નથી કે?”

“ના નથી જ.” માણએ ઉત્તર આપ્યો.

“એવી સમજપૂર્વક જાઓ તો વાંધો નથી. લાખો લોકો સંસારમાં જ રહે છે. આ વાત કોઈને કહેવાય તેવી નથી. આ સુખ તો વર્ણવાતું જ નથી. ત્યાં મૌન થઈ જવાય છે. ‘યતો વાયો નિવર્તન્તે અગ્રાધ્ય મનસા સહ.’ એક દેશ એવો રે કે જ્યાંથી વાણી પાછી ફરે છે. ત્યાંતું સુખ કેવું છે ‘સનમ એ કહેવા રજ દેતી નથી.’ અહીં તો ખાધું એટલે સુખ, અહીં તો માથું ફોડો એટલે લોહી નીકળે એ વાત ચોક્કસ છે. ત્યાં તો શું મળશે? કોઈ કોલકરાર કરતા નથી. ત્યાં તો શન્ય, કેવળ. તમે જ એ અનુભવ કરો. પરોક્ષમાં તો દુઃખ અને કષ્ટ જ છે, ત્યાં જે સુખ છે તે તો જ્ઞાનીની સાથે જ રહ્યું, ગયું, આ લોકો આજે વાત કરતા હતા કે પ્રકાશ બહારથી અંદર સમાયો. કોઈ ને વળી અંદરથી પ્રકાશ બહાર ફેલાયો. દર્શનની વાતના આવા કેટલાય ગોટાળા થાય. તમે એ

બધા કરતા તમારી જ વાત પકડી રાખો. સંતોની ય એવી જ રીત હોય છે. મારો કહેવાનો ભાવ એ છે ત્યાં સંસાર હોમાઈ જવાનો છે. એક સૂઝી લાકડી પણ બચવાની નથી. તનથી માંડીને સર્વ ભૌતિક પદાર્થોનો હોમ કરવો એને આ લોકો જ્ઞાનપ્રાપ્તિ કહે છે. એ જ પરમાનંદ પ્રાપ્તિ, સ્વયંજ્યોતિ, નિત્યાનંદ, શુદ્ધબુદ્ધ-ધન ચૈતન્યધન એ જ. બધાંને હોમવું એ જ ચૈતન્યધનની પ્રાપ્તિ. હોમવું એ બહુ વિકટ કામ છે. તમારાથી આ ધડિયાળ પણ છુટતી નથી, તાણાતાણ થાય છે. બધું આમ જ લપટાઈ ગયું છે. હું ખેંચું છું ત્યારે છુટતું નથી. છે હવે આમાં વ્યંગ! સીધી સાદી વાત છે. હું ખેંચું ત્યારે તમે એઈન પકડી જ રાખવાના. હોમાતું નથી. ‘બાપ રે બાપ’ એમ થઈ જાય.”

“એ હોમવાની તૈયારી...” માછને આગળ બોલવાની તક જ ન મળી.

“હા, એ જ કષ્ટની તૈયારી જ કરવાની છે, યાહોમ કરીને પડવાનું છે. ફળની આશા નથી રાખવાની. એમાં કોઈ ગેરંટી નથી. વિચાર કરીને ભૂસકો મારજો, આ બાળુ આવો પછી તે બળને બાળુથી ઉપાધિ. વચ્ચે બોલશો તો એ સાંભળવાનો નથી, એ બાળુ જશે તો સંસાર પીટશે. એ કહેશે કે ‘મૂરખા થયા હતા, તમને પહેલેથી ભાન નહોતું’—લોકો ગમે એમ બોલશે. માટે વિચાર કરીને ભૂસકો મારો. હા, તમારું નામ તો મોખરે રહેશે.”

“હું, એની જ પૂજા લોકો કરશે, લોકો એના જ ગુણગાન ગાશે” માછએ સૂર પૂરાવ્યો.

“પણ ભોગ આપ્યો ત્યારે લોકો ગુણગાન કરે છે. ભોગ આપો તો ભગવાન મળે, આ સીધી સાદી વાત થઈ, આમાં શું નથી સમજાતું? સંસાર તો આમેય નથી રહેવાનો એ ચોક્કસ છે. કાળ આવશે ત્યારે બધું જવાનું જ છે, પણ એ આપણે જાણતા

નથી. ભગવાનમાં પડે ત્યારે આપણું માન્યું છે તે આપણું નથી એ અનુભવ મરતા પહેલાં થઈ જાય છે. ઈશ્વરમાં જાઓ ત્યારે જ સાચી ખબર પડી જાય છે કે કોણ કોનું છે ખરેખર જ્યારે ભગવાનમાં પ્રવેશ થાય ત્યારે આખી દુનિયા વિરુદ્ધ પડશે. દૃઢ મનથી નહિ આવે તો આખી દુનિયા તમને પકડી રાખશે. તમે ભજન ભક્તિ તરફ જાઓ તો એ લોકો ગળેથી પકડશે કે અમે તમને નહિ જવા દઈએ, આમ ખેંચાખેંચ થવાની.”

“આ મોહ છે એટલે જ ખેંચાખેંચ થાય છે ને?” માણએ કહ્યું.

“આ મોહ હોય કે જે હોય તે પણ ખેંચાખેંચ થવાની. જે મારું માનેલું છે એ છોડવું પડે એ જ કષ્ટ છે આ શરીર અને ખીજા અનેક પદાર્થોને મારા માન્યા છે, મમત્વ બંધાઈ ગયું છે તે છોડવું પડે એ જ દુઃખ છે.”

“પુસ્તકો વાંચવાથી આ બધું છોડવાનો વૈરાગ્ય થઈ જાય ને” માણ બોલ્યા.

“પુસ્તકો વાંચવાથી વૈરાગ્ય આવે એ શી વાત ! એ વૈરાગ્ય જ નથી. સંસારનું ખલાસ થવું એનું નામ વૈરાગ્ય. સંસાર તરફ આંખ બંધ કરવી એવો રસ્તો બતાવે તે જ વૈરાગ્ય. પુસ્તકો બહુ બહુ તો રસ્તો બતાવે. ત્યાં શું છે એ જાનીઓ પણ કહી શક્યા નથી; એમાં પુસ્તકો શું કહે ? રસ્તા ઉપર ચાલો ત્યારે ખબર પડે કે કેવું કષ્ટ પડે છે. રસ્તા પર બે નાકા છે. આ સંસારનું નાકું, પેલું ભગવાનનું નાકું. સંસારના નાકા પર તો કષ્ટ નથી. ત્યાં, ભગવાનના નાકા પર શું છે તે આપણને ખબર નથી. આ બે નાકા વચ્ચેનો માર્ગ તે સાધના. આ માર્ગ કષ્ટથી ભરેલો છે. અહીં માર્ગમાં જ જો આટલું કષ્ટ છે તો ત્યાં પહોંચ્યા પછી શું થશે ? આ માર્ગમાં આવનારને તો એમ થાય છે કે આના કરતાં

તો પહેલાં સુખી હતા. સંસારના થોડાંક સુખો તો હતાં જ ને ! સાધનના માર્ગ પર તો દુઃખ છે, યાતના છે. આ માર્ગ પર ચાલનારને ખાવાપીવામાં મર્યાદા રાખવાની, અમુક જ રીતે રહેવાનું. સાધનાના ઘણાં ઘણાં કષ્ટ. જ્યારે પૂર્ણ દૃઢતા નથી હોતી અને આ માર્ગ પર આવે ત્યારે પહેલાના સુખોની યાદ સતાવે. એને માટે, ભગવાનને માટે અંપલાવનારની તો અહીં વાત જ નથી. સંસારમાં તો ભાઈ-ભાંડુ, પત્ની, બાળકો વગેરેની સાથે કેટલો આનંદ ! અહીં તો આખો દિવસ ને રાત ‘હરે રામ, હરે રામ’ કરવાનું. કેટલું કષ્ટ ! આમાં જે પૂર્ણ થયો તે તો નીકળી જ જવાનો. માર્ગમાં જ દુઃખ છે, ઘણાં કંટાળાને કહે છે કે આનાં કરતાં તો મરી જઈએ તો સારું. અડધું મન હોય તો અતિશય કષ્ટ પડવાના. લોખંડના ચણા આવના એ પણ આના કરતા તો સહેલું લાગે. જેને પૂર્ણ નિશ્ચય છે તેને કષ્ટ કેવા ! તેને તો શીરા જેવું સહેલું લાગે.”

“પૂર્ણ નિશ્ચય પણ એ પોતે (સાધક) કરે છે કે ?” નિશ્ચય બળનો અભાવ દર્શાવતા એક ભાઈ બોલ્યા.

“હા, અજ્ઞાન અવસ્થામાં એ જ નિશ્ચય કરે છે. એ જ દૃઢ નિષ્ઠા કરે છે. એ ડૂબી જવા જ નીકળ્યો છે. મરવા જવા માટે જ માથું હાથમાં લઈને નીકળવાનું છે. કાર્ય સાધ્યામિ યા દેહં પાત્યામિ — એમ જ નીકળવાનું છે, એને શું સુખ મળે તે તે જ જાણે. મન અધૂરું છે એને જ કષ્ટ છે. જે બધું હોમવાની તૈયારી કરે તેને જ કેવળ જ્ઞાન, બ્રહ્મજ્ઞાન, જ્યોતિ, જે કહો તેની પ્રાપ્તિ થાય, મારું-મારું એમ માન્યું છે એ તમારું તો ખરેખર નથી જ, તમે તો મારું મારું કહીને હક્ક કર્યો છે. કોઈ કહે કે આ તારું નથી, તો તમે કહેશો કે એ મારા બાપનું છે. આમ હક્ક કરીને બેઠા છો. આ હક્ક જાય તે કેમ ગમે ? મારો કહેવાનો ભાવ એ છે કે આ મારું છે, આ આપણું છે—એવો જે હક્ક કર્યો છે તે છોડવાનો છે.

આ હક છોડવામાં બહુ કષ્ટ પડે છે.” મહાવીરને કેટલા કષ્ટ પડ્યા !
જેને નિશ્ચય થાય તે જ જાય. એ લોકોએ તો મહાસુખ, કેવળ
પદ મેળવ્યું હશે. હોમો તો હરિ મળે. કુંડ બનાવીને બકરાને કે ઘીના
હોમ નથી કરવાના. આ બકરાને (શરીર દેખાડીને) હોમવાનો છે.
શરીરને હોમો, પ્રકૃતિને હોમો. હોમો તો મળે એમ આધ્યાત્મિક
સાક્ષરો કહે છે. શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પણ ચોખ્ખું આમ જ કહે છે.”

“ મહાત્મા તો હાલતીચાલતી ભટ્ટી જેવા છે, પલવાર પણ એ
અગ્નિમાં ગયા તો સળગી જ જવાય, મહાત્મા હરતું ફરતું અગ્નિનું
રૂપ છે. એ અગ્નિમાં ગયો કે સળગ્યો. જે એમાંથી બહાર ફૂઠો,
અડધો દાઝેલો બહાર આવે તો તેને કોણ સંઘરશે. દાઝેલા ને બળેલા
ને પછી કોણ રાખશે. સંતોની અગ્નિરૂપી ભટ્ટી બહાર જાય તેને
સંસાર ન સાચવે, તે વળી પાછો ત્યાં આવશે. ફૂદી જ પડશે. હું
તો આમાં હસું કે રડું, કહો. એ ભટ્ટીમાંથી પાછા નીકળ્યા જ
શું કામ ? બૂલેચૂકે પાછો આવ્યો તો જાય ક્યાં ? સંસાર એને નથી
રાખતો. અગ્નિ જ એને પાછો લઇ જશે. એ જાય ક્યાં ? ”

“ ભગવાન તો દયાળુ છે, લઈ જ લેને ” માણએ ભગવાનને
તેમનું ગિરુદ યાદ કરી દીધું.

“ હા, અગ્નિ તો દયાળુ જ છે. ભડભડતો નામ રૂપી અગ્નિ
જ એ છે. એના મુખમાંથી જુઓ ગરમ નિશ્વાસ જ નીકળ્યા કરે
છે. ત્યાં એક વાર ગયો તેને તો આમ જલવાનું જ રહે. ત્રેમીઓ
એને વિરહાગ્નિ કહે છે. હૃદયના ધબકારા વધ્યા જ કરે છે.
જુઓ. શ્રી પરમાનંદ પોતાની સ્થિતિ વર્ણવે છે : “ ત્યારે શું એ
દુઃખી જ થાય. ” માણએ મુંઝવણ વ્યક્ત કરી.

“ ભગવાનનો વિરહ એ જ દુઃખ છે ભગવાનમાં શું સુખ
છે. તે તો એ જ જાણે; જે સમજે તે જાણે. સમજી જાય ત્યારે
‘કેને કહીએ જી રે’ એ સ્થિતિ રહેવાની. તો આપણે શું કરવું ?

મારું મન સંસારમાંથી કેમ કરીને નીકળે એ જ વિચાર કરો. આપણે લકિત કરવા જઈએ છીએ પણ લકિતદ્વારા સંસાર લેવા જઈએ છીએ. એ નથી મળતું ત્યારે દુઃખ. સતના સંગમાં એ સંસાર તો ખતમ જ થવાનો. આ નિશ્ચય થયા પહેલાં આપણે સતસંગ કરીએ. વગર સમજ્યે સતસંગ થઈ રહ્યો છે. આ તો આંધળે બહેરું કુટારું રહ્યું છે. આપણે પાંચ પાંચ વર્ષથી સતસંગ કરીએ છીએ તો આ વિચાર તો કરવો જોઈએ ને ! સોનાને આપણે સોનું માનતા નથી અને બે રૂપિયે તોલો મળે એવું સોનું-ગેઈટી ગોલ્ડ-ને સોનું માન્યું છે. સાચું સોનું તો ધનવાન જ પહેરે છે, કોઈકે જ સાચું સોનું વાપરે. અમારું સુખ-સાંસારિક સુખ એ જ મોટું છે એમ આપણે માન્યું છે. વાસનાથી સતસંગમાં જઈએ છો પણ ત્યાં તો વાસનાઓનો ભુલ્લો જ થવાનો છે. ત્યાં નહીં થાય તો કાળ ખાઈ જવાનો જ છે. માટે કહું છું કે 'યાહોમ કરીને પડો' જે યાહોમ કરીને પડ્યા, જે થવાનું હોય તે થાય એમ કરીને પડ્યા એને મનમાં તો દુઃખ નહીં થાય. એક જન્મમાં તો આ અનુભવ કરીએ. અનેક જન્મો સુધી ખીળ અનુભવ લીધા. એક વખત તો જે થવાનું હોય તે થાય એમ માનીને ભુલકો મારીએ. ભુલકો માર્યો છે એ એટલું તો કહે છે કે ત્યાં અતિશય આનંદ છે. નિરતિશય આનંદ છે. આવાઓની વાણી પર વિશ્વાસ રાખશું તો મારગનું કષ્ટ નહીં રહે, મહાપુરુષોની વાણી છે કે ત્યાં અખંડઆનંદ મળશે. એ વાણી પર વિશ્વાસ રાખો તો મારગના કષ્ટ, કષ્ટ નહિ લાગે. નહીં તો ઘોર દુઃખ પડે છે એવું જ લાગશે, એ મહાપુરુષોએ તો મારગના કષ્ટોને પણ શ્રેષ્ઠ ગણ્યા છે. જો એમનામાં વિશ્વાસ નથી તો દુઃખ બિલું જ રહ્યું."

"શરૂઆતમાં તો કસોટી જ થાય ને !" માણએ આ દુઃખને કસોટી ગણી."

“હા, શરુઆતમાં તો કસોટી થવાની જ...દૃઢ નિશ્ચય હોય તો એ કસોટી છે એવું ન લાગે. સંસારના લોકો તો ટીકા કરશે જ. ભક્તિમાં આવ્યા ત્યારે ટીકા થઈ. હવે પાછા જશે તો ટીકા વધી જશે. સત્ વસ્તુની પ્રાપ્તિ કરવી જ હોય તો સંસારને હોમવાના નિશ્ચય સાથે પ્રયત્ન કરો. ત્યાં સંસાર રહે કે ન રહે. કાળ તો બધું છોડવવાનો જ, એ પહેલાં જ કાં ન હોમીએ.”

“અજ્ઞાનદશાને લીધે જ આ બધાં દુઃખો ભાસે છે ને!”
માન્યે વચ્ચે પૂછ્યું.

આપણે અજ્ઞાનદશાને તોડવા પણ જવાનું નથી. આપણે તો એ જોવું કે બહારની વસ્તુઓ રહે કે ન રહે. એને, ભગવાનને જે રાખવું હોય તે રાખશે. જેની પાછળ આપણે જઈએ છીએ તેને જેમ કરવું હોય તે કરે એ જ આપણો નિશ્ચય હોવો જોઈએ. એ જેમ રાખે તેમ રહો. એ જરા જેટલો પણ અહંભાવ નહિ રહેવા દે. તમારી વાત એ જરા પણ નહિ સાંભળે. સંસારનું તો જરા જેટલું પણ નહિ રહેવા દે એની ઈચ્છા હોય તો આપે પણ ખરો. એની કૃપા હશે ત્યારે આખી દુનિયા આવવાના પગે લાગશે, આખી દુનિયા એની જ થઈ જશે.”

“પણ એ ક્યારે થાય?”

“જ્યારે બધું હોમાઈ જાય ત્યારે. પછી આખી દુનિયા એનો સંસાર બની જાય, એને નથી રહેતો ત્યાગ, નથી રહેતો ભોગ, બધું ય કેવળ શૂન્ય થયું. પહેલાં તો તે પ્રકૃતિને સત્ય માને છે. માથું ફેાડી તો લોહી જ નીકળે એમ બોલીને કહે કે પ્રકૃતિ જ સત્ય છે. જ્ઞાન થયા પછી તો એને કોઈ પરવા નથી. શરીરનું જે થવાનું હોય તે થાય, શરીર પડે કે જન્મે—એને કોનો હર્ષશોક થાય? પહેલાં આ સંસાર દેખાતો હવે દષ્ટિ પલટાઈ ગઈ. સંસારની જગ્યાએ હવે એને સત્ વસ્તુ, ભગવાન જ દેખાય છે. પહેલાં

સંસાર દેખાય, અંદર પડ્યા પછી ભગવાન દેખાય છે. જ્ઞાનીઓને ભોગ ભગવાન છે એટલે કે જ્ઞાનીઓ ભોગમાં પણ ભગવાનને જ જુએ છે, જ્ઞાની ભોગને ભોગવે છે; અજ્ઞાનીઓને ભોગ ભોગવે છે. અજ્ઞાનીને પ્રકૃતિ ભોગવે; જ્ઞાની પ્રકૃતિને ભોગવે. બસ આટલો જ તફાવત છે, માટે તો કહું છું કે ત્યાં શું છે તે તો જાહેર જ જુઓ. આ અટપટી વાત નથી, સાધનાને માર્ગ બહુ કઠણ છે એમ મેં સાંભળ્યું છે, આ બાજુ સંસારમાં સુખ છે એ તો તમે જાણો છો, ત્યાં સુખ છે એમ જ્ઞાનીઓ કહે છે. આ બાજુ લય છે, ત્યાં ભગવાન છે. અને વચ્ચે સાગર છે, આ સાગર પાર કરો તો ભગવાન મળે, કોઈ ગાય છે કે 'સદગુરુ જહાજ સમાન', આમાં જહાજ પણ તૈયાર છે. એક વખત જહાજમાં બેઠા પછી અધવચ્ચે ફેદી પડો તે કેટલું કષ્ટ પડે! જહાજમાંથી તમને કોઈ ફેંકી દે તો કેટલી ઉપાધિ! તરીને પાછા જઈ શકશો? એના કરતાં તો જહાજ જ્યાં લઈ જાય ત્યાં જ જાઓને, જહાજ તમને ભગવાન તરફ જ લઈ જાય છે ભજનમાં ગાઈએ કે 'લાગી લટક ગુરુ ચરનનકી'. માલકંસમાં સુન્દર રાગ કાઢીને ગાઈએ પણ 'ઉલટ ભઈ મોરે નયનનકી' એ સ્થિતિ બહુ કપરી છે. વીતે ત્યારે ખબર પડે છે.

'દેહ છતાં નિર્વાણ' વગેરે આપણે ગાઈએ પણ એ નિર્વાણ સહેલું નથી. બાપ રે બાપ. એ તો બહુ અઘરું છે. 'કેવળ અખંડભાવ...નિર્વાણ...એ તો માર બાપ તેને માલ મળે એવી વાત છે. માથું ને માલ એ વાત ન મળે, એ વાત માન્યામાં ન આવે."

"એય છોડે તો બીજું પકડાય" માણએ સૂર પુરાવ્યો.

"બરાબર છે. મુઠી કાઢો તો અંદરની વસ્તુ મળે. પેલા વાંદરાની વાત જેવી વાત છે. વાંદરે સાંકડા મોઢાના ઘડામાં હાથ નાંખીને મુઠી વાળી લીધી છે. હવે મુઠી છોડતો નથી. હાથ પણ

ખહાર કાઢી શકતો નથી, લેવું છે તે લેવાતું નથી. એ બાજુ મુસીબત છે. જીવને વાંદરો કંજો છે તે આમ જ, તે બંધનમાં નથી. છતાં તેણે બંધન માની લીધું છે. સંસારમાં દુખ માન્યું છે. તે કહે છે કે 'હેરાન હેરાન થઈ ગયો છું.' છતાં પણ જો કહીએ કે છોડો ત્યારે, ચાલો એકાદ મહિનો કાંઈ આશ્રમમાં જઈને રહીએ. ચાર દિવસ આળંદી પણ નહિ આવી શકે ત્યાં એક મહિનાની વાત ક્યાં કરવી, તમે કહો છો કે 'હું દુઃખી દુઃખી થઈ ગયો છું. પણ દુઃખી શાના. તમને એ ગમે છે. 'તન મન ધન અર્પણ...' એ ભાવથી ગાઓ છો એટલું જ, વાત કરવી છે કે :

‘હું પામર શું કરી શકું એવો નથી વિવેક,

ગુરુ શરણુ ધીરજ નથી મરણુ લગીની છેક’.

(શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી)

આવું ગાઈએ પણ સમર્પણ ક્યાં થવું છે, આપણે તો ભગવાનને કહીએ કે તું સમર્પણ થા. ‘કેવળ અર્પણ’ એ તો વાણીનાં વાત છે. અર્પણ થવાની કાશીશ કરો. આ કાંઠે બેસીને પેલે કિનારે શું છે તેની વાતો કરે શું વળશે? મોક્ષ શું, મૃત્યુ પછી શું છે—એ બધું શું વાણીથી કહી શકાય? તમારે મોક્ષ જોઈએ છીએ તો વાતો નહિ કરો, ચાલવા માંડો. ત્યાં તો હોમવું જ પડશે. સામે કિનારે શૂન્ય સ્થિતિ છે, શૂન્યને પ્રાપ્ત કરવા માટે શૂન્ય જ થવું પડે. શૂન્ય થયાં કે બધું શૂન્ય થઈ ગયું, ત્યાં તો પરાત્પર, કેવળ—કશું ય નથી, આપણું કેમ કંઈ વળતું નથી એ જ વિચાર કરો. તમે વિચાર કરો છો, વાત કરો છો બિઝનેસની પણ વાતથી શું વળે? વાતથી નફો નહિ થાય, મારા એક મિત્ર હતા, તે વેપારની બહુ વાતો કરે. કરે કશું ય નહિ, વાત તો સોનાચાંદીમાં આમ મળી જાય. દુનિયા આખીમાં થતા બધા વેપારની વાત કર્યા કરે. એક

પૈસાનો ય બિઝનેસ હજી સુધી તેમણે કર્યું નથી. સોનાના કિમિયાની વાત કરે. જમીન આમ લેવી ને વેચવી એવી વાત કરે. આમાં તો ધણું મળી જાય એમ કહે તેમણે હજી સુધી એકે કિમિયો નથી કર્યો. બિઝનેસ સ્ટાર્ટ કર્યું જ નથી. વાતમાં શૂરા પૂરા. આપણી પણ આવી જ સ્થિતિ છે. સત્સંગમાં વાત કરીએ સચ્ચિદાનંદ સ્થિતિ સુધીની. વર્તનમાં તો, ડગલું ભરવાની જે વાત નહિ. જે વાત કરીએ તેનો અનુભવ તો કરવો જોઈએ ને ! વર્ષોથી સત્સંગની વાતો કરીએ પણ ત્યાંના ત્યાં. આપણે સંસાર વધારવા માટે સત્સંગ કરીએ છીએ. નદીને સામે પાર આવું છે એમ વાત કરીએ અને પગ ગામ લાણી વળે. હોડકામાં બેસીએ તો નદી પાર જવાશે. ‘સદ્ગુરુ જહાજ સમાન’ એમ બોલે. જહાજની વાતો બહુ કરે. ગુરુ પાસેથી પણ સંસાર કેમ વધે એ જ દષ્ટિ. વાતો કેવી કરીએ—સંતો ય હવે તો બદલાઈ ગયા છે. ૧૯૫૩ માં દેખાતા એવા હવે એ નથી રહ્યા. પહેલાં તો એમની વાતો બહુ સારી લાગતી.”

“આપણી ખામી છે ને ભઈ’ માણ્યે કહ્યું.

મારી વાત તો એ છે કે નદી કિનારે બહુ રમવું નહિ. પાણીનો વિશ્વાસ જ ન કરવો. કહેવત છે અગ્નિની સાથે કે પાણીની સાથે નદી સાથે રમત ન કરાય. માયાના પદાર્થોના સુખોની વાત કરે ત્યાં આંખ લાલ કરીને કહી દેવું પડે છે ‘તો આવજો ત્યારે.’ અહીં તો બધું સાફ થઈ જાય એવી વાત છે. અહીં કેટલાક ભજનમાં આવવા લાગે ત્યારે ખીજ બોલશે કે—આ લોકો ભજનમાં કાં લાગી પડ્યા. આને શું થઈ ગયું છે તે ખબર જ નથી પડતી. વળી કોઈ કહેશે કે—આનામાં કોઈ સિદ્ધિ છે, એ જાનકુ કરી નાખે છે—જેનું મુખ ગામ તરફ છે એ લોકો અહીં નથી આવતા. ફૂતરું ખેંચે ગામ લાણી એવી વાત છે. જેનામાં બળ હશે તે ખેંચી જશે.”

“ક્યાં જવું એનો વિવેક તો કરવો જ જોઈએ ને!” માજીએ ગામ લાણી ન જવું એવો મત દર્શાવ્યો.

“માર્ગ પર ચાલવું એવો વિવેક તો કરવો જ જોઈએ. આપણે તો શું નું શું કરીએ છીએ. મંગળવાર કરો તો મંગળ (કલ્યાણ) માટે કરવાનો હોય કે વર માટે? આવા વ્રતો તો હું તોડાવી જ નાખું. વ્રત તોડાવે તે તો નાસ્તિક જ લાગે! વ્રત એક જ કરો અને તે સવારથી સાંજ સુધી-લગવાન કેમ નથી મળતો-એવો વિચાર, એ જ વ્રત, રવિવાર કરીને ચંડી પ્રસન્ન કરવી છે? ભાગવતમાં આજે જ મહાકાળીનું ચિત્ર મેં જોયું તે તો તલવાર લઈને જ બેઠી છે. સાંસારિક ધ્વજાથી લગવાન તરફ જાય તેને દુઃખ મળે, સંસાર મળે.”

“ગંદકી લઈને જાય પછી તો એમ જ થાય ને!” માજીએ હળવેથી ટૂંકો કર્યો.

“આપણે તો વધારે ગંદકી લેવી છે. કેટલાક તો એમ કહે છે કે-હું મેસ્મેરીઝમ કરું છું. મીઠું મીઠું બોલીને બધાને ખતમ કરે છે-આવું આમાં નથી હો. જો કે આવું બોલનાર ખતમ નથી થયા. તમે જ્યારે બોલો કે ‘આવું બોલીને તમે અમને ફસાવો છો’ ત્યારે એનો અર્થ એ થયો કે તમારા પર મેસ્મેરીઝમ ન થયું, માટે તમે તો મોટા સિદ્ધ. તમારા પર તો કશી અસર નથી માટે તમે બોલું બોલો છો. જો એકની પર મેસ્મેરીઝમ થાય તો તો બધા પર થવું જોઈએ, તમારા પર નથી થતું તો તમે વધારે પાવરફુલ છો. તમે બોલો કે ‘મીઠું બોલીને ફસાવે છે’ પણ એનો અર્થ તો એ થયો કે તમે વધુ જાણુકાર છો તેથી ફસાતાં નથી. હું તો પાકો ગૃહસ્થાશ્રમી, તેની આ દશા થઈ એ કેવો જાદુ હશે એ વિચારો.”

“આપણે સત્સંગમાં જન્મએ છીએ પણ અજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા જન્મએ છીએ. જે લોકો સંસાર હોમવા નીકળ્યા તેને તો સિદ્ધિ મળી ગઈ. ખરેખર તો તેનો સંસાર ઉલટો મોટો થઈ ગયો. જેણે જેણે સંસાર નાખી દીધો એ બધાંનાં છોકરાં એના થઈ ગયા. જેણે જેણે કુટુંબ છોડ્યું તેના કુટુંબો એના કુટુંબ બની ગયા. પરિસ્થિતિ કેવી ઉલટી થઈ ગઈ. આપણે તો બધું સાચવીને ઉપાસના કરવી છે, રવિવારે માતાજીની, શનિવારે હનુમાનજીની, મંગળવારે મેલડીની આવી આરાધના કરવી છે. બાબા એખીના સુખ માટે આ બધું કરવું છે. મારા જેવા હોમીને નીકળ્યા ત્યારે તમારા બાબાએખી મારા બન્યા. લજન કયું ત્યારે બાંવા નથી થયા. આખું જગત એતું થઈ ગયું છે. સંસારના સુખો તો એ જ વધારે ભોગવે છે. જાતજાતના સુખો એને જ મળ્યા છે.”

“કોણ બોલી રહ્યું છે તે કોણ જાણે? મૂળને કોણ જાણે છે? લખેલું છે તે આ જ છે ”

“છોકરો સંતોમાં જવા લાગે કે માબાપથી વિરુદ્ધ થાય. સંબંધ પણ કેવા થઈ જાય છે. પ્રહ્લાદ પેટમાં હતો ત્યાં નારદની સાથે સંબંધ થઈ ગયો. પ્રહ્લાદે સગા બાપને મરાવ્યો. બાપની દૃષ્ટિએ તો પેટે પથરો જ પાક્યો ને? છોકરો એનો ને થયો જન્મને ભગવાનનો. કેટલું કષ્ટ વેડીને છોકરાને મોટો કરે ને એ છુટી જાય. પતિથી પત્ની છુટી જાય, પત્નીથી પતિ છુટી જાય. બાવો તો બધાને બાવો જ બનાવે. આવો છે સત્સંગનો મહિમા. આ અવર્ણનીય મહિમા છે. બધા મહાત્મા જ થઈ જાય છે. ત્યાં નાનો એવો ભાવ જ નથી. આપણે તો ભાગવતની પારાયણ કરીએ, અધિક મહિનો આખો પર્વકથા કરીએ, પર્વો અને ગ્રંથોમાં સાગર—સ્નાન કરીએ છતાં કોઈ આપણું નથી થતું. સદ્ગુરુ ગ્રંથોને દિવસે પણ સાગરમાં નહાય નહીં છતાં બધાં એના થઈ જાય છે. જે નાનું સરખું

મરાપણું છોડે આપું વિશ્વ-એતું થઈ જાય. ન એ દીવો કરે કે ન સાગરમાં જઈને સ્નાન કરે છતાં આપું વિશ્વ એતું થઈ ગયું. પહેલાં તો બધું ગુમાવવું જ પડે છે. પહેલેથી જ છોડી દે ને. એક લકત તો લગવાનનો ફેટો લઈને ફરતા. લગવાનને સાથે લઈને ન ફરશો. એ તો મોટી મુસીબત છે. હું એમને કહેતો કે આ મોટો ફેટો લઈને શું ફરો છો ત્યારે એ કહેતા કે તમે વૈષ્ણવ થઈને આવું શું બોલતાં હશો. હું તો કહેતો કે ફેટો રાખો છો પણ એ તો નિરંતર સાથે રહે છે. કેટલાક વળી પાકીટમાં ફેટો રાખે છે. ફેટો ભલે રાખો પણ વસ્તુ માટે ન રાખશો. સાથે ફેટો લઈને ફરો છો અને છોકરા ભજનમાં લાગે ત્યારે અટકાવો છો, સંસાર તો છોડવાનો છે, એમાંથી તમે રિટાયર નથી થતા.”

“પહેલો (કાળ) આવશે ત્યારે?” માજીએ કાળને યાદ કર્યો.

“કાળની વાત તો જવા દો. કોઈ રિટાયર કરે તેને પણ આપણે અટકાવીએ છીએ. બાળબચ્ચાને સંસારને લાગતી શીખામણો આપશે. તેને કહેશે કે મહાત્માઓમાં ન ફસાવું. આમાં સદ્ગુરુ ક્યાંથી મળશે? હોમવા માટે ધર્મિયર ચિંતન કરવાનું છે. ઈલા માનું ભજન ગાય છે તેમાં આવે છે કે જગકુશાએ. જ્યારે પુત્રપૌત્રાદિ હોમ્યા. ‘છેલ્લે જ્યારે પોત પણ હોમાય છે ત્યારે’ માડીએ કર આલ્યો રે” અહીં શું પોપાબાઈનું રાજ્ય છે? ત્યાં આપણું સહેજ પણ નહિ ચાલે. લકિત કરવી તો સહેલી છે પણ સંસારનો વિરોધ થાય ત્યારે, ભેદ પડે ત્યારે મુશ્કેલ લાગે છે. વિરોધ વગર ભજન દેવ થતું નથી. હોમવા માટે જે નીકળ્યા તેણે તો જે થાય તે ખરું એમ માનીને જ જવું. આ અગ્નિમાંથી કોઈ બચવાનું નથી.”

“પણ એમાં લાલ કેટલો છે?” કોઈએ વચ્ચે સૂર પૂરાવ્યો.

“પરમલાલ. આ અગ્નિમાંથી બચાતું જ નથી. એમાંથી નીકળાતું નથી. સિંહના મુખમાંથી કંઈ છુટાય?”

“ સિંહના મોઢામાંથી તો કદાચિત છુટી જવાય ” નટવરલાલ વૈદ બોલ્યા,

“ તો ક્યાંથી ન છુટાય ? સિંહ અને સદ્ગુણમાં જરાય ભેદ નથી. સિંહ કદી કોઈને પકડતો નથી, સિંહના હુકમરથી ‘હુ’ એવી ગર્જના થાય જ આપણે મરી જઈએ. એની ગર્જના જ ભયંકર છે, કાલરુદ્ર જેવી. ”

“ સંતોની વાણી જ સિંહ જેવી છે. ” એક શ્રોતાજને કહ્યું.

“ સંતોની વાણી જ ગલરાટ કરાવી દે, કેવો અદ્ભુત એનો પ્રભાવ. બહાર ક્યાંય જપવા દેતા જ નથી.

આ નલિનભાઈ આવ્યા. પૂછો એમને. ક્યાંય જવાતું નથી- જપીને એસાતું નથી -

“ એજ એની દયા છે ને ” આ ગર્જનાઓમાં દયાનું દર્શન કોઈ શ્રોતાજને કર્યું.

“ હા, એ જ એની દયા, કૃપા. અંદર પશુ એ સતાવ્યા કરે છે. અંદર, બહાર બધે જ એનો પ્રવેશ થઈ જાય છે. એને કોઈની પરમીશનની જરૂર નથી. એ ગમે ત્યાં વિસરે છે, આવી છે. એમની સ્થિતિ બાકી તો સંસારવાળા સંસારનું બાણું અને સંતો સંતોનું બાણું. ”

“ ત્યારે શું ત્યાંય પાટી પડી ગઈ છે ? ” શ્રોતાજને મોહી ઉઠ્યા.

“ જેમ કોંગ્રેસની સામે કમ્યુનિસ્ટની પાટી હોય તેમ ત્યાંય પાટી પડી ગઈ છે, આપણે તો કોઈ પક્ષમાં નથી. કોને કહીએ અને કોનું કહીએ ? અહીં બધા સત્સંગ કરે છે. બધાને વિરોધના અનુભવો છે. કેટલાયે પ્રસંગો બન્યા કરે છે. વિરોધ પાટી શું કરી રહી છે એ બધા બાણું છે. જ્ઞાન બહુ સરળ છે, સહેલું છે. સાધના કઠિન છે. માર્ગમાં જ બધી હો હો થાય છે. પહેલાં તો

ચારે બાજુ વિરોધ છે, પકડાપકડી થયા કરે છે. એ લોકો કહેશે 'ભજનને માટે રાત્રે રખડવાની શી જરૂર! ઘરમાં બેસીને શું નામ નથી લેવાતું', અમે પણ ભાગવત વાંચીએ છીએ. ત્યાં જવાની શી જરૂર છે?' આ છે વિરોધ પાટીની વાત. "

"મારે એવી વાત નથી સાંભળવી. કંઈક તત્ત્વજ્ઞાનની વાત સાંભળવા તો અહીં આવીએ છીએ." માજીને તત્ત્વજ્ઞાન સાંભળવું છે.

"ધુધટની જ વાત થાય. આવરણની જ વાત કરવાની હોય, એ જ ચારે બાજુથી પકડે છે. તત્ત્વજ્ઞાનની વાત કરો પણ માર્ગ પર જરાક ચાલો ત્યારે ખબર પડે. હું કોણ; ઈશ્વર શું; આત્મા શું?—આ બધી તત્ત્વજ્ઞાનની વાતો છે. તમે બોલો તો છો કે આત્મબ્રાન્તિ સમ રોગ નહિ સદ્ગુરુ વેદ સુબાણ. વળી અયમ આત્મા બ્રહ્મ, પ્રજ્ઞાનં બ્રહ્મ, તત્ત્વમસિ—આવી બધી તત્ત્વની વાત તો સૌ જાણે છે. મારો ભાવ તો એ છે કે શૂન્ય થવા માટે આ માર્ગ પર ચાલવું પડે છે. જ્યાં એ માર્ગ પર કદમ મૂક્યો ત્યાં સૌ આવીને કહેવાના 'ખબરદાર.' એ વખતે જ આ સાંસારિક સંબંધો કેવા છે એ ખબર પડે છે, સંસારના સંબંધોએ કહી દે છે કે જો ભજનમાં રખડવું હોય તો ઘરે પગ ન મૂકતો, ત્યાં જ માડુંગામાં જઈને રહોને. વહુને વર કહે છે કે ત્યાં જ જા, વરને વહુ કહે છે કે ત્યાં નવો બાગ બનાવ્યો છે, તો ત્યાં જ જઈને રહો. છોકરીઓ બાપને કહે છે. આમ ચારે બાજુ ત્રાસત્રાસ થઈ રહ્યો છે. આમાં આગળ કેમ જવું? પાછા તો જવાતું નથી. ચારે બાજુ લય લય છે, તોફાન થઈ રહ્યું છે. ઘરના લોકો હવે દુઃસ્મન થઈ ગયા છે. ચિત્ત ત્યાંનું ત્યાં જ જઈ રહ્યું છે. માટે જ કહું છું કે સંસાર છોડવો પડશે. સત્તની પ્રાપ્તિ માટે સંસાર છોડવો જ પડશે. ભગવાન જે આપે તે સંસાર ન હોય, એ જે આપે તે જુદું જ છે. ત્યાં તો પ્રારબ્ધ પણ નથી અને ભગવાન પણ નથી. ત્યાં શરીરનો ભાવ

જ નથી તો વળી પ્રારબ્ધ ક્યાંથી હોય ! બધા જ્ઞાનીને શરીર તો હતું જ ને ! છતાં આવી દૃઢ સમજ આવી ગઈ હોય છે, જ્ઞાનીનું શરીર પ્રારબ્ધ તો ભોગવે જ છે, તેઓ તો શ્રેષ્ઠ પ્રારબ્ધ ભોગવે છે. આત્માને વળી પ્રારબ્ધ કેવું એ એની દૃઢ સમજ છે. શરીરની સાથે એને લેવા દેવા રહી નથી. જ્ઞાની બોલે કે મારે શ્રેષ્ઠ પ્રારબ્ધ છે. એ તો અજ્ઞાનીને કહેવા માટે બોલે છે, જ્ઞાનીને એ નાટક કરવું પડે છે. આ સમજ લેવું.”

“સંસાર હોમતાં કષ્ટ પડવાનું જ છે. બાકી આત્મજ્ઞાન તો બહુ સરળ છે. આંખ બંધ કરે ને પલકારામાં જ્ઞાન થઈ જાય. મારગ બહુ કઠિન છે કારણ ચિત્ત સંસારમાં છે. આ શરીરને માર્ગ મानी લીધું છે. ત્યાં એ જ ભુલવાનું છે, તેથી જ કષ્ટ લાગે છે. પેલા જ્ઞાનીની તો કેવી મસ્ત દશા છે. આપણને તો ચિંતા સતાવે છે. બાપ કાઢી મુકશે તો ? વારસો નહીં આપે તો ? કોઈ કાઢી મૂકે તો અપમાન લાગે. અરે ગાળો પણ આપશે.”

“ભગવાનમાં ભાવ હોય તો ગાળો ન લાગે.” શ્રોતાજને યોતાને ભાવ કહ્યો.

“ભાવ હોય તો ગાળ ન અસર કરે છતાં શરૂઆતમાં તો કષ્ટ જ લાગે છે. બધી બાજુ દુઃખ છે. તેને ગુરુ પર ભાવ છે તેથી સંસારના લોકો ગાળો દે છે એને ગાળો દે એ તો ઠીક પણ ગુરુને ય ગાળો દે ત્યારે પેલાની સમતા નથી રહેતી. ત્યાં ય સમતા રાખવી જ જોઈએ. ગુરુ પાસે જાય ત્યારે ગુરુ બંધબસાટ કરે છે. બધી બાજુ દુઃખ છે. આત્મપ્રાપ્તિની વાતમાં તો શું કહેવા જેવું છે ? કેવલોડહં, યૂર્જોડહં પણ આમ બોલ્યાથી બ્રહ્મનો આનંદ નહિ મળે.”

“માટે અમારે રસ્તા તો જાણવા જ જોઈએ ને” માણએ રાહ પૂછ્યો.

“માત્ર રસ્તા નહિ બધી ગલીકુચી જાણવી જ જોઈએ. નહિ :
તો અતમ થઈ જવાય. આત્મજ્ઞાનીને કોઈ બી ગલીમાં જાય પણ
બંધન નથી. મુખ્યમાં ગમે ત્યાં રખડો, ભુલેશ્વર જાઓ કે મારકીટમાં
ફરો પણ લક્ષ્યાદ હોય, ઘર યાદ હોય—આ ઝવેરી નિવાસ મારું.
ઘર પારલામાં છે. એટલું યાદ હોય તો સાંજે આવી જ જવાનો.
મૂળની અખર ન હોય અને ગલીકુચીમાં ફરો તો ભુલા પડી જશો
અને દુઃખ થશે. સંસારમાં મૂળ શું એ આપણને અખર નથી. હું આત્મા
હું એ ભાવ સાથે ગમે ત્યાં ફરો તો સુખ જ મળશે. સ્વરૂપને જાણીને
ફરે એને માટે સંસાર છે જ નહીં. એને તો સર્વત્ર ભગવાન જ છે.

“આ તત્ત્વને જાણવા માટે હોમ કરો. યજ્ઞમાં નાળિયેર
હોમવું પડશે, પહેલાં અશ્વમેધ ને એવા બીજા યજ્ઞો થતાં. તેમાં પશુ
હોમાતાં; દેહાધ્યાસરૂપી પશુનો હોમ કરો. હોમો તો હરી મળે.
વાત તદ્દન સીધી છે. શૂન્ય થાઓ તો શૂન્ય મળે. ભગવાન
થાઓ તો ભગવાન મળે. આમાં શી અટપટી વાત છે! બાકી
તમારે શું જોઈએ એ હું શું જાણું? માગ્યા વગર કંઈ મળે? તમે
માગો નહિ અને હું આપવા જાઉં તો ઓછું વધારે પડે, તમારે
કયું શાક જોઈએ તે બોલો. પૂછતા નર પડિત થાય. જેની પાસે
પ્રશ્ન પૂછવો ત્યાં હૃદય બોલીને વાત કરવી જોઈએ. વિશ્વાસ હોય
તો જ પૂછાય છે. નહિ તો અડધા અડધા પ્રશ્ન અને અડધા
અડધા જવાબ. અહીં તો બધું દેખાડી દેવું જોઈએ. શું ખાવું છે
તે તરત જ કહી દેવું. સહેજ આમ—એવી અધૂરી વાત કેમ ચાલશે?
હવાઈ કિલ્લા નહિ બાંધવા, બધું સ્પષ્ટ જ કહી દેવું. પછી ગુરુ
ગમે તે હોય ગઈએને ગુરુ બનાવે તો એ ય કહેશે તો જ જવાબ
આપશે. મહાત્માની પાસે તમે સીધી વાત નહિ કરો તો એ નહિ
બોલે, બોલે તો સંશય નિવૃત્તિ થાય.”

“આ માટે તો પ્રશ્ન નહિ પણ પ્રસંગ એમ પહેલાં જ કહ્યું.

‘હતું’, તમે ચોપડીમાંથી પ્રશ્ન મૂકો એ તો શાસ્ત્રીય પ્રશ્નો થયા. હું
 ‘ક્યાં અટકું છું’, એ વિચારીને પ્રશ્ન પૂછવો. તો કોઈ રસ્તો બતાવે,
 ‘ક્યાં કાંટો નડે છે એ જોઈ લેવું. અભિમન્યુના કોઠા જેવા આ-
 સંસારમાં કયે કોઠે અટકી જવાય છે એ વિચારો. આ વજ્રને
 કોઠો, આ લોખંડને કોઠો, આ જાણુને કોઠો—તમે ક્યાં અટકે
 છો? જીવાત્માને આ બધા કોઠા પસાર કરવાના છે. પૂછતી વખતે
 એ જ પૂછી લેવું કે ક્યાં લડવાનું છે, તમે કહો તે પ્રમાણે લંડીએ.
 આપણે આટલી બધી વાત થઈ ગઈ. કંઈ વાત તમારા હૃદયમાં
 બેસી? તમને આ સાધનમાર્ગમાં શી નડતર છે એ બાણીને સત્સંગ
 વખતે એનો નિકાલ કરી જ્યો, બીજા કોઈને પૂછવા જશો તો કહેશે
 કે તમે તો રોજ સત્સંગમાં બેસતા હતા. ત્યાં જઈને ક્યું શું,
 આવું જ્યારે લોકો બોલશે ત્યારે બહુ ખરાબ લાગશે.

શ્રી આનંદમાધને પ્રકાશનું કેવું દર્શન થયું, રામકૃષ્ણને
 બહારથી પ્રકાશ દેખાયો, શ્રી રમણને પ્રકાશનો પુંજ દેખાયો—આવી
 બધી વાતમાં શું માથાં ફેડ્યાં કરવાં. એ બધાંને જે દર્શન થયા
 હોય તે ખરાં, પણ આપણું શું? એમાં આપણને શો ફાયદો થયો,
 કોઈએ અંદરથી ખાઈ લીધું, કોઈને કોઈ બહારથી આવી ખવડાવી
 ગયું. એમાં તમને કાળિયા મળ્યા કે? પ્રકાશ હતો કે નહોતો;
 પ્રકાશ આવ્યો ક્યાંથી?—મને આ વાતોમાં સમજ પડતી નથી.
 આપણું શું એ વાત હું જાણું, ચોપડીમાંથી પ્રકાશદર્શનનું વર્ણન
 વાંચ્યું. તેમાં આપણને શું મળ્યું, આ નલિનભાઈ પાર્ટીમાં જઈને
 ખાઈ આવ્યા, તેમને ખાવાનું સુખ મળ્યું. તેમણે લજ્યા, ટેસ્ટ,
 એડ જે કંઈ ખાધું હોય તે, તે ખાઈને ભૂખ મટાડે અને સાંભળીને
 તમે ભૂખ્યા રહો. તેજની વાતો વાંચીને તો આપણે હેરાન થવાનું
 રહે છે. સંતોને જે અનુભવ થયા તે આપણને શી રીતે થાય એ
 જ વિચારો ને, ત્યાં પહોંચશું તો કોઈક મળશે. ખાશું તો તૃપ્તિ

થશે, નહિ તો શું વળશે? સાધનાના મારગ પર ચાલશે તો આંખના પલકારામાં જ્ઞાન થઈ જશે. વીંટી ઉતારે એટલા સમયમાં જ્ઞાન થઈ જાય, આપણે તો પલનો પણ સત્સંગ નહિ, ખાલી વાત કરીએ કે આમા, વેપાર કરીએ તો એકના ઉપલ થઈ જાય.

મારા એક વેપારી મિત્ર આવા વાતોડિયા, આવીને મને કહે કે હાલ સીઓળ (એક પ્રકારનું કાપડ)ની ગાંસડી લઈએ તો એકના ઉપલ થઈ જશે. હમણાં બજાર ડાઉન છે. મેં કહ્યું કે ચાલ, નીચે ઉતર. આપણે હમણાં જ ખરીદી લઈએ, ત્યાં તો એમને ગલરામણ થઈ ગઈ. એ માલ ન લેવાયો એમનાથી. પછી બજાર ચડી ગયા પછી એમણે કહ્યું કે તમે કહ્યું ત્યારે લઈ લીધા હોત તો કેવું સારું થાત.

‘તમારો એક બાલ સફેદ થઈ ગયો ! એટલું કેઈ બોલ્યું, અને પેલાને લાગી ગઈ, જ્ઞાન થઈ ગયું આપણા તો બધા બાલ સફેદ થઈ જાય પણ તોય કંઈ થતું નથી. સત્સંગ કરો તો એ પ્રમાણે ચાલવું પડશે. થોડો ચાલવાનો પ્રયત્ન કરશે તો **સ્વल्पમસ્વ્યસ્ય ધર્મસ્ય ત્રાયતે મહતો મયાત્** થોડું ધર્મચરણ મહાન લયમાંથી ઉગારશે. બાકી પારાયણો કરો પણ નકામી નીવડશે, અગીયાર, અગીયાર વાર ગીતાનું પારાયણ કયું તોય જ્ઞાન ન થયું; ચોપડી જ સળગાવી દો. અથવા તમારી જાતને સળગાવી દો. ક્યાંક ગરબડ છે, એની કે તમારી.

સત્સંગમાં ગીતાના શ્લોકો બોલવા માટે લોકો પડાપડી કરે છે, એક શ્લોક સ્ત્રીઓ બોલે **ऊर्ध्वमूल मधःशाखः** હજી એ પૂરો ન થાય, ત્યાં પુરુષો બોલે **अधः च ऊर्ध्वं** આવી પડાપડી થાય છે. આટલું કરે છે તોય દશા કેવી છે? જો શ્લોક બોલવામાં લહેર આવે છે તો એ સ્થિતિમાં કેવો આનંદ હશે એ વિચારો. આપણે તો બોલીએ કે **असंगशब्देन दृढेन चिन्त्वा—**અસંગશબ્દથી એ સંસાર

૯૫

રૂપી આડ, પ્રકૃતિપીપળો કાપી નાખવો. પણ આપણે તો એ આડ આખું રાખવું છે. આપણે તો ભગવાનથી અસંગ થયા છીએ. આડને છેદવાને બદલે ભગવાનને જ છેદીએ છીએ. સંસારઆડ રાખવાં માટે જ પારાયણ કરીએ છીએ. આઠ આઠ વર્ષ સુધી ગીતાનું પારાયણ કર્યું છતાં કશું વળ્યું જ નહિ. આઠ વર્ષ સુધી તમે વાંચ્યા જ કર્યું? ધન્ય તમારી ધીરજને. વળી પાછા ગીતાનો પ્રચાર કરવા નીકળે છે? તમે સુખનો પ્રચાર કરો છો કે દુઃખનો? તમે તો શ્લોકો જ ગોખ્યા અને અંદર ઉતરવાનું તો ન જ સમજ્યા. આ કાંડે સંસારકાંડે ઊભા રહીને તમે પ્રચારની વાત કરો છો! સામે કાંડે શું છે એ જોયું છે કેણે? પ્રચાર કરવા નીકળ્યા છે કે ઘેર ઘેર ગીતા થવી જોઈએ. કોણ કાકો સાંભળે? આમ ગીતા સમજવાની નથી. આમાં તો અહંભાવ વધશે. અસંગ શસ્ત્ર એ શું છે તે આમ નહીં સમજાય. શ્લોકો બોલે તેથી પવિત્ર થવાય એવું માને છે પણ જે પોતાને ન જાણે તે અપવિત્ર જ છે. સમજ સાથે બધું થવું જોઈએ. દંડતા સહિત સાધન માર્ગે જનારા બહુ ઓછા છે. મારગે ચાલનારા બહુ થોડા છે. અડધે માર્ગે જ ‘આવજો ત્યારે’, એમ કહેનારા વધુ મળશે. એ લોકો નથી રહેતા પ્રા સંસારના, નથી આવતા આ બાજુ ભગવાનમાં, આ સ્થિતિમાં બહુ મુશીબત છે. સંસારને તો હોમવાનો જ છે. સંસાર હોમવો એટલે સંસારને પાર થવું એ ખુલ્લા શબ્દો કહ્યા. પણ માત્ર પણ જો સત્સંગ થાય તો પાર થઈ જવાય. સત્પુરુષના સંગથી સંસાર હોમાઈ જાય છે. જોને સંસાર સારો લાગે છે તેને તો ગુરુ વાધ જોવો જ દેખાય છે. સંસાર ઝુટવાઈ જાય તેથી એ વાધ જોવો લાગે છે. સત્પુરુષ વાધ જોવો નહીં પણ ખરેખર તો સિંહ જોવો છે. સિંહ કાઢીને પકડતો નથી. વાધ તો હેરાન કરે સત્પુરુષના સિંહ જોવો! ના ના એ તો કરુણામૂર્તિ છે! તમને સિંહ જોવું મોઢું દેખાય એ શું કરે? એ તો નિરાંતે બેઠો છે. સંસારને પ્રાપ્ત કરવા ત્યાં જઈએ તો એવું દેખાય. અસત્

‘જુટે ત્યારે એ સિંહ જેવો લાગે છે. ખરું ને ? એ એસવા જ નથી દેતો. પિતા ગિરધરભાઈ ભજનમાં ગાય છે કે ‘ પળ પણુ વિશ્રામ લેવા દેતો નથી, કેટલી મુશીબત છે ! ત્યાં ગયા પછી સત્પુરુષ શું નથી આપતો ? જે જાતને હોમે, બધું એનું જ થઈ જાય છે, ગુરુ સિંહ જેવો નથી. મને તો શિષ્યો જ સિંહ જેવા લાગે છે. સાધકનું નાહ પણુ સિંહનું અર્પણ થઈ જાય છે. સત્પુરુષ જ નાળિયેર બનીને હોમાઈ જાય છે. હું જ તમારો સંસાર એમ કહીને એ જ હોમાઈ જાય છે. ‘સર્વ’ ધર્મો છોડીને જે એમાં હોમાવા ગયો એને માટે તો ગુરુ મુક્ત હોવા છતાં બંધાઈ ગયો. આવું છતાંય તમે એને સિંહ જેવો કહો છો ?

આવું કહીને તો તમે ધીમે ધીમે સીસામાં ઉતરો છો. નટવરલાલ વૈદને આવું દેખાયું.

“એમ તે કોઈ વાધસિંહ (શિષ્યો) સીસામાં ઉતરવાના છે કે ! સંસારમાંથી નીકળવું છે માટે તે ગુરુ પાસે જાય છે. સિંહને (ગુરુને) શિકાર કરવા એ નીકળે છે, શોધવા નીકળે છે. જાણી જોઈને સિંહ પાસે જાય છે, સિંહને શિકાર માટે એ જ બોલાવે છે, જોઈએ કે શિકાર કાણુ થાય છે ? કાણુ શિકારી છે ? શિષ્યો જ શોધવા જાય છે, કોઈ પાંદુરંગ શાસ્ત્રી પાસે જાય છે. કોઈ સ્વયંન્વ્યોતિ તીર્થ પાસે જાય છે, બધા શિકારીઓ જ સિંહની શોધમાં નીકળે છે.

“પણુ ત્યાગ કરીને જ ને !”

“એમાં વળી ત્યાગ શાનો. કહેવત છે ને મારવો તો મીર મારવો. બદલામાં મીરને કંઈ ચડાવવું તો જોઈએ ને ? મીર એટલે ભગવાન. સૌથી મોટો મીર એજ. એને જ પકડો તો બધું તમારું જ થઈ જશે.

યોગક્ષેમ વહામ્યહમ્

ભગવાન દૂર છે. એમ કહેવું એ શું અજ્ઞાનદષ્ટિ નથી ? ભગવાન દૂર છે. અને આપણે કાલાવાલા કરવાં પડે એવાં ભજનો ભેદદષ્ટિ સમજાવે છે. શું ભગવાન આપણાથી બહુ જ દૂર છે કે તેને કાલાવાલા કરીને બોલાવવા પડે ? આ ભાવ જ કેટલો અનુગતો છે ? આ ભેદદષ્ટિ જ દુઃખકર્તા છે. ભક્ત અને ભગવાનનો સંબંધ તો બાપદીકરા જેવો છે. બાપ દિકરાને પાળે, પોષે, તેની જરૂરિયાતો પૂરી પાડે તેમાં શી નવાઈ ? શું દિકરાને બાપની પાસે વારંવાર આ ચીજ આપો, ફલાણી વસ્તુ આપો એમ માગવું પડે છે ? નહિ જ. બાપ તો માગ્યા પહેલાં જ દિકરાને આપી દે છે, તેવી જ રીતે ભક્તનું છે. એ ભગવાન પાસે કશું માગી જ કેમ શકે ? માગતાં તેને શરમ લાગે છે. મન મૂંઝાય છે, ભક્ત જો કશું માગે તો એટલું જ માગે—

‘જેસે રાખહું વૈસે હી રહું’,

જનત દુઃખસુખ સળ જનકે તુમ,’

મુખતે કહા કહું.

આવા ભક્તોને માટે ભગવાન શું ગરુડ પર બેસીને આવવાના ? તેના હૃદયસિંહાસનરૂપી ગરુડ પર ભગવાન હરહંમેશ બેઠેલા જ હોય છે. તે ભક્ત ભગવાનને અગ્રગટ માને જ કેમ ? ભક્તને તો ભગવાન સાક્ષાત્ તેની સાથે જ રહે છે, ખાય છે, પીએ છે, ને બધું કામ કરી આપે છે. આવી પ્રમળ શ્રદ્ધા તેનામાં છે. તેથી જ તેની બહિર્દષ્ટિ અંતર્દષ્ટિમાં લય થઈ ગઈ છે એમ કહેવાય.

ભરી સલામાં દુઃશાસન દ્રૌપદીની લાજ લૂંટવા તૈયાર થાય છે. દ્રૌપદીની દષ્ટિ પહેલાં તો સામે બેઠેલા અંતરના સગા પર જાય છે. જેને તેણે પોતાના વહાલા માન્યા તે બધા ભીમ, અર્જુન,

યુધિષ્ઠિર, વજેરે મૌન પાળાને આ તમાશો જોયા કરે છે, તેઓથી કશું થઈ શકતું નથી; દ્રૌપદીની પાસે હોવા છતાં તેઓ લાખો માઈલ દૂર છે. તે વખતે દ્રૌપદીના રૂંદેરૂંદે કૃષ્ણને યાદ કરવાની ચેતના જાગે છે, હૃદય તેના તરફ ખેંચાય છે.

બસ ! આ જગતની સાથે જ બહિર્દષ્ટિ ભૂલાર્થ ગઈ. તેની આંખ આગળથી ભીમ, અર્જુન વજેરે જતા રહ્યા. બહારનું જગત તદ્દન ભૂલાર્થ ગયું. બહારના જગતમાં જ્યારે કશું જ જોવાનું ન રહ્યું ત્યારે અંતર્દષ્ટિમાં એ કનૈયો, ધનશ્યામ, શ્યામસલુણો, મદન-મોહન, જગત્પતિ ખડો થઈ ગયો. પોતાની જાતને એ ભૂલી ગઈ. હૃદયમાં એટલી બધી વિહ્વળતા, દિલમાં એટલી બધી તીવ્રતા જાગી ઊઠી કે એણે પોતાની જાતને પોતાનામાં જ લય કરી નાખી. દ્રૌપદી કૃષ્ણ થઈ ગઈ, કૃષ્ણ દ્રૌપદી થઈ ગયો. હવે તેની લાજ ક્યાં જવાની રહી ? દુઃશાસનના હાથ હેઠા પડ્યા.

બહિર્દષ્ટિ અંતર્દષ્ટિમાં લય થઈ જાય ત્યારે જ આવી પ્રબળ શ્રદ્ધા જાગે. આવી પ્રબળ શ્રદ્ધા જાગે એટલે ઘટઘટનિવાસી પ્રભુ સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપે તમારામાં જ સ્થિત થયેલો છે એમ તમને લાગે. પછી તેને જોલાવવાનો જ ક્યાં રહ્યો ?

ખીજી રીતે કહીએ તો દ્રૌપદીને પાંડો વિશ્વાસ છે કે ભગવાન તેને મદદ કરવાના છે, પરંતુ મનુષ્યસ્વભાવસુલભ જે અશ્રદ્ધા ને અવિશ્વાસ આછાંઆછાં ને ઉપરછલાં અમુક વખત સુધી રહે છે તે તો હજી હતાં જ; એટલે તે પોતાની લાજના બચાવ માટે પ્રથમ ભીમ ને અર્જુન તરફ જુએ છે. વળી આપણે ખીજી રીતે એમ પણ કહી શકીએ કે જેને જેના ઉપર બહુ પ્રીતિ હોય, બહુ સ્નેહ હોય, તેને તેવાને તકલીફ આપતાં મનદુઃખ થાય. કૃષ્ણાએ પોતાની લાજના બચાવ માટે કૃષ્ણને શા માટે હેરાન પરેશાન કરવા ? જ્યારે ભીમ ને અર્જુન જેવા બેઠા હોય ત્યારે એ વહાલા

મુરારિને શા માટે તકલીફ આપવી ? ભક્તહૃદય એટલું તો આળું હોય છે કે ભગવાનને તકલીફ નહીં આપવી એમ એ ધૃષ્ટિ છે. એટલે કદાચ દ્રૌપદીએ પહેલાં ભગવાનને નહીં બોલાવતાં ભીમ ને અર્જુન તરફ મદદ માટે દષ્ટિપાત કરેલો હોય.

ગમે તેમ પણ જ્યારે બધી બાળુથી માનવી અસહાય, નિર્બલ બની જાય છે ત્યારે તેનો મોટો અને એકમાત્ર આધાર તો એ ભગવાન જ બની રહે છે; નિર્બલકે બલરામ જ બની રહે છે. સૂરદાસના શબ્દોમાં—

સુનેરી મૈને નિર્બલકે બલરામ.

પિછલી સાખ ભરું સંતનકી આડે સંવારે કામ...સુનેરી જબ લગ ગજ બલ અપનો વત્યોં નેક સરો નહિ કામ, નિર્બલ હૈ બલ રામ પૂકાર્યોં આયે આધે નામ...સુનેરી દુષદસુતા નિર્બલ ભઈ તા દિન ગ્રહ લાયે નિજ ધામ, દુઃશાસનકી ભુજ થકિત ભઈ વસનરૂપ ભયે શ્યામ . સુનેરી અપબલ, તપબલ ઔર બાહુબલ ચૌથા હૈ બલ રામ, સૂર કિશોરકૃપાસે સખબલ હારેકો હરિનામ...સુનેરી

જ્યારે કૃષ્ણએ ભગવાનને બોલાવવા માટે પોતાની અંતરદષ્ટિ ભગવદ્ભય બનાવી દીધી અને તેનું લક્ષ્ય એક કૃષ્ણ જ બની ગયું, ત્યારે તેના અંતરમાંથી જગત્સદસ્ત આંદોલન સાથે આર્તનાદ નીકળી ગયો. એ આર્તનાદથી ભગવાનને જ્યાં હજી પૂરેપૂરે પૂકાર્યો પણ નથી ત્યાં તો તેના કૃષ્ણ તેના વસ્ત્રોનું રૂપ લઈને આવી પહોંચ્યો. ભગવાન એ વસ્ત્રમય જ બની ગયો. દ્રૌપદીની બહિર્દષ્ટિમાં હવે ભીમ નથી, અર્જુન નથી, દુઃશાસન નથી, તેમજ બીજા રાજાઓ પણ નથી તેની દષ્ટિ એક કૃષ્ણમાં જ લીન થઈ ગઈ છે. દુઃશાસનથી ખેંચાતાં જતાં વસ્ત્રો પર પણ તેની નજર નથી. તેની નજર તો તેના

સાંવરિયા શ્રીકૃષ્ણ ઉપર જ છે, કેમકે મોટામાં મોટું બળ જગતમાં
જે કંઈ છે તે હરિનામ જ છે.

શરણાગતિ

ચેતન છે તો મન છે. ખરી રીતે મન છે જ નહિ, હું ધ્રુવર
જ સર્વસ્વ છું.

યા દેવી સર્વ મૂતેષુ શક્તિરુપેણ સંસ્થિતા-આ જ લાવ
રહેવો જોઈએ. હું બધાંને સુખી કરું અને બધી જગાએ શુભ
જ નિહાળુ એ લાવ કાયમ માટે રહેવો જોઈએ.

જડ બોલતું નથી. જે બોલે છે. તે ચેતન બોલે છે. દેહ તો
જડ છે, હું (આત્મા) ચેતન છું. જડ અને ચેતન એટલે જ આ
જગત—બીજી રીતે કહીએ તો માયા વિશિષ્ટ ચૈતન્ય તે જ આ
જગત. ચેતને લીલા કરી અને તે જડ બની ગયું—નાવમાં નદી
ફળી ગઇ.

ધર્શાપનિષદ્વનો પ્રહેલો જ ક્લોક છે.

ईशावास्यामिदम् सर्वम्

यत् किं च जगत्यां जगत् ।

तेन त्यक्तेन भुञ्जीथाः

मा गृधः कस्यश्चिद् धनम् ॥

ચેતન પણ હું 'હું' ને જડ પણ હું છું. જડ બનવું હોય તો
જડ બનો, ચેતન બનવું હોય તો ચેતન બનો, તમારે જે બનવું
હોય તે તમે બની શકો છો. ભગવાનને તો જડમાંથી ચેતનમાં
જવું હોય તો તે જઈ શકે છે; ચેતનમાંથી જડમાં જવું હોય તો
પણ જઈ શકે છે.

કાશીના રામાનંદ સ્વામી વૃંદાવનમાં આવ્યા. વૃંદાવનમાં
ખાંકે બિહારીના મંદિર પાસે આવીને ઉભા રહ્યા. ભગવાનને ભેટ
ધરાવવા તેમની પાસે કશું હતું નહિ અને ભગવાનને ભેટ તો
ધરાવવી જ જોઈએ ને? તેમને વિચાર થયો કે ભેટમાં શું આપવું?
પૈસા આપું? પૈસા એટલે કે લક્ષ્મી—લક્ષ્મી તો ભગવાનના પોતાનાં
જ—ત્યારે શું પોતાની જ વસ્તુ પોતાને તો ક્યાંય ધરાવાતી
હશે?—શું ફૂલ ચઢાવું?—ફૂલ પણ એમના જ, ત્યારે શું વસ્ત્રો
ચઢાવું?—વસ્ત્રો પણ એમના જ. ત્યારે શું ભગવાનને અનાજ
ધરાવું? અરે, અનાજ પણ તેમનું જ છે.—ધરાવું શું? શું ધરાવું?

ખસ! આ જ વિચારમાં તેઓ જડ થઈ ગયા,—ત્યાં તેમને
તેમ ઉભા જ રહ્યા. રામાનંદ સ્વામીને મન ભગવાન અત્યારે જડ
થઈ ગયા હતા. આપણાં સુખદુઃખની ભગવાન ક્યાં દરકાર કરે છે?
એ જડ નથી એ ક્યાંની વાત? એ જડ જ છે. એ જડ છે માટે
તો રાધાના વિરહનું દુઃખ તેને કશું ય લાગ્યું નથી વિરહના
તાપમાં પ્રજ્વલ્લી ઉડેલી, કૃષ્ણના પ્રેમમાં દગ્ધ થઈ રહેલી એ
રાધાનો પ્રેમ શું કૃષ્ણ માટે ઓછો થયો? કૃષ્ણ જો જડ બની
ગયો છે તો તે લલે બની ગયો—દુઃખ અને વિરહનાં ગાન
તેને અસર કરી શકવાના નથી. રાધા તો ઈચ્છે છે કે મારો પ્રેમ
તૈલધારામવિચ્છિન્નમ્ સતત ચાલુ રહેતી અખંડિત એવી તેલની
ધારા જેવો અને દીર્ઘઘંટાનિનાદવત્ લાંબા વખત સુધી વાગ્યા
કરતા ઘંટાના નાદ જેવો અખંડ તપો.

આ સમાધિનું જ લક્ષણ છે ને? રાધા સમાધિમાં—મહાસમાધિમાં
રહેતી; કેમકે તેણે પોતાનું સર્વસ્વ કૃષ્ણને અર્પણ કરી નાંખ્યું હતું.
પોતે પોતાનું કશું રહેવા દીધું ન હતું. પોતાનું વ્યક્તિત્વ જ
રાધા કાઢી નાખવા માગતી હતી. એ એક કૃષ્ણમાં જ સ્ત્રીન
થઈ જાય એટલે કે તદાકાર થઈ જાય પછી કૃષ્ણથી રાધાનો જુદો

એવો દેહ શોધવાનો રહે જ ક્યાં? જોયું આ તાદાત્મ્ય? જોઈ આ એકલીનતા? જોઈ આ તદાકારતા?—આવી જે ઉત્તમ શરણાગતિ સ્વીકારે એ જ કૃષ્ણમય બની જાય—જેમ રાધા કૃષ્ણમય બની ગઈ હતી તેમ.

રામાનંદે વિચાર્યું કે મારે મન અર્પણ કરી દેવું અને ખરે જ! જડમાંથી ચેતનમાં જવું હોય તો મન અર્પણ કરી દેવું પડે છે. એકવાર પણ મન અર્પણ કરી દીધા પછી ભગવાન ભડોતોને કદી સતાવતા નથી; નહિતર પછી એ દુઃખ, એ સુખ, એ વિરહ, એ વેદના, એ વ્યથા—જડમાંથી ચેતન તત્ત્વ સુધી પહોંચવા દેતાં જ નથી. રામાનંદનું શુદ્ધ મન એ પરમાત્મા બની ગયું. તેમનું અશુદ્ધ મન જે આ જગત છે તે એમને એમ પડી રહ્યું. તેમનું મન અ—મન થઈ ગયું. અશુદ્ધ મન શુદ્ધ મન થઈ ગયું; અને શુદ્ધ મન તે જ આત્મા. શુદ્ધ મન એ જ સમાધિ. માટે રામાનંદે જેમ શરણાગતિ સ્વીકારી એમ શરણાગતિ સ્વીકારો.

જ્યારે અશુદ્ધ મનનું ભગવાનને સમર્પણ થાય ત્યારે જડમાંથી ચેતનમાં જવાય. દેહભાવ કાઢો, જડભાવ કાઢો, દેહ સમર્પણ કરો, દેહાધ્યાસનો અંચલો ફગાવી દો—એટલે સ્વયં પ્રકાશ પ્રગટે છે, આત્મા પ્રગટે છે અને ચૈતન્ય પ્રગટે છે. આ દેહ છે તે પણ ચૈતન્યને લીધે જ પ્રકાશી રહ્યો છે ને? દેહમાંથી ચૈતન્ય ગયું તો બાકી શું રહ્યું?

જુદાં જુદાં નામોથી આ દેહ શણગારેલો છે, દેહનું લાલનપાલન થાય છે અને જતન પણ થાય છે દેહના આ લાલનપાલનમાં ચૈતન્ય તત્ત્વ વિસરી જવાય છે. દેહની અંદર એવું શું તત્ત્વ ત્રિલસી રહ્યું છે કે જેનાથી દેહ પ્રકાશી રહ્યો છે? એવું તે કયું તત્ત્વ? વિચારો! બસ! આ જ વસ્તુનો વિચાર કરવાનો છે. **देहोऽहं देहोऽहम्** હું દેહ છું, હું દેહ છું એ ભાવના એટલી બધી

પ્રખળ ને પ્રગટ થઇ ચૂકી છે કે પેલા ચૈતન્ય તત્ત્વને વિચારવાનો અવકાશ પણ નથી રહ્યો. માટે દેહાભિમાન કાઢી નાખવા વિચાર કરો કે—

મેં નહિ થા તબ હરિ નહિ થા,
હરિ થા તબ મેં નહિ હું.

આમાં “મે” ને છે તે જ દેહાભિમાન. એટલે કે જ્યાં સુધી દેહાભિમાન હોય છે ત્યાં સુધી ભગવાન જણાતા નથી; અને જ્યારે ભગવાન સર્વાત્ર જણાશે ત્યારે દેહાભિમાન તો જ્ઞાનાગ્નિમાં ઓગળી જઈને ઘરેણામાંથી સોનાની લગડી બની ગયું હશે; ઘરેણું તે દેહાધ્યાસ, સોનું તે ચૈતન્ય—આત્મા.

હું જ દેહ છું એ વેહોઽહમ્ - દેહનું લાલનપાલન; એ બધું અશુદ્ધ મન હોય છે ત્યાં સુધી જ છે. ભગવદ્ભાવ જ્યાં પ્રગટ થયો કે પછી અશુદ્ધ મન રહેતું નથી. ને રહે છે તે શુદ્ધ મન, એ જ પ્રકાશી ઉઠે છે. શુદ્ધ મન એ જ આત્મા.

જેના બધા આ સંકલ્પો ભગવાનના ચરણોમાં સમર્પિત થઈ ગયા છે તે જ ખરો પાંડિત છે, તે જ ખરો જ્ઞાની છે.

હરિ ૐ

સત્સંગ

ભક્તને ભગવાન તરફ જવા માટે ને પ્રખળ ભાવ હોય છે, ને દૃઢ ભાવના હોય છે તે પહેલાં તો થવી જોઈએ. વિક્ષેપ આવે તેથી ભાવ વધારે પ્રખળ થવો જોઈએ. મનને ધૈર્ય લજનમાં જ દૃઢ કરવું જોઈએ. ભગવાન કહે છે કે જે ભક્ત મારા તરફ આવવા

માટે હડાહડ જૂઠું બોલશે તો તે પણ સત્ય છે, સત્ય અને સદાચાર માટે સાચું બોલવું એ પુણ્ય છે ને જૂઠું બોલવું એ પણ પુણ્ય છે. અસત્ય અને જુઠાણાં માટે જૂઠું બોલવું એ પાપ છે. પાપ-પુણ્યના ટોપલા તેમને બારે લાગવાના. બાકી શુદ્ધ, શુદ્ધ, નિરંજન, નિરાકાર સ્વરૂપમાં આવ્યા પછી એ ટોપલા તો ક્યાંય દૂર રહી જવાના. ત્યાં પુણ્ય શું અને પાપ શું? જગત એટલે સંકલ્પ. જગત એટલે જીવભાવ. જીવભાવમાં પુણ્ય અને પાપ છે. આત્માનું સ્વરૂપ તો શુદ્ધ, શુદ્ધ, નિરંજન, નિરાકાર—તેને જુઠું શું અને સાચું શું? તેને પાપ શું અને પુણ્ય શું? આત્માનું સ્વરૂપ જે શુદ્ધ, શુદ્ધ, નિરંજન છે તેનું જ ચિંતન કર્યા કરવાનું, એટલે કે ભગવદ્ભજન અને આત્મચિંતન બંને એક જ છે; ભગવદ્ ભજન અને લત્તવનો વિચાર બંને સમાન છે.

જીવને આનંદ સ્વરૂપની ગંધ જ્યાં આવે છે ત્યારે તેની ગતિ જ બદલાઈ જાય છે. તેના આચારવિચાર, રહેણીકરણી પણ બદલાઈ જાય છે. તેને માટે નીચેનું દષ્ટાંત જોઈએ.

વિજાના એક કીડા સાથે ભમરીને દોસ્તી થઈ. બંને જણ રોજ મળે. ભમરીને કીડાની બહુ દયા આવે. રોજ સમજાવે કે, “ભાઈ! તું શું આમાં પડી રહ્યો છે? એક દિવસ તો મારી સાથે આવ, ખૂબ આનંદ પડશે! હું તને સુંદર સુંદર બગીચામાં લઈ જઈ. જાત જાતના ફૂલોનો રસ ચખાડીશ.” કીડો માનતો જ નહિ અને કહેતો, “દોસ્ત, ભમરી, મને તો અહીં જ ઘણો આનંદ છે માટે નકામી માથાકૂટ મૂકી દે. તારી બધી વાતો મને ગમે છે પણ તારી આ વાત મને બિલકુલ ગમતી નથી.” તો પણ રોજ ભમરીએ આ પ્રમાણે કહ્યા જ ક્યું. આમ રોજ ભમરી કહેતી અને કીડો સાંભળતો. એક દિવસ કીડાનું મન પલખ્યું. એને થયું રોજ બિચારી ભમરી મને કહે છે ત્યારે જરૂર કંઈક હશે તો ખરું જ! આમ

વિચાર કરી કીડો તૈયાર થયો અને ભમરી સાથે ખગીયામાં ગયો. ભમરીએ કીડાને ગુલાખ, ચંપો વગેરે વગેરે સુંદર ફૂલો પર બેસાડ્યો. પણ કીડો તો મોઢું ખગાડવા લાગ્યો અને ભમરીને કહેવા લાગ્યો, 'હે દોસ્ત ! તું મને જલ્દીથી મારા સ્થાન પર લઈ જા.' ભમરીને ઘણું આશ્ચર્ય થયું કે આમ કેમ ? પછી રહેજ વિચાર કરી ભમરીએ કીડાને ફરી ઉચક્યો અને પાસે ચાલતી નદીમાં જઈને બોલ્યો. હવે કીડાએ શું શું કર્યું હતું તે જોઈએ. પોતાના સ્થાન પરથી જ્યારે કીડો તીકલ્યો ત્યારે શ્રેડી વિષ્ટા મોઢામાં ભરી રાખી હતી જેથી તેને ફૂલોની સુંદર સુગંધ આવતી જ નહોતી. જ્યાં ભમરીએ તેને પલાલ્યો કે મોઢામાંથી વિષ્ટા તીકળી ગઈ, પછી તરત જ કીડાને ભમરીએ કમળના સુંદર ફૂલ પર મૂક્યો અને પછી શું ? અહાહા ! આનંદ ! આનંદ થઈ ગયો.

કીડો એ સંસારના વિષયોમાં રચીપચી રહેલો જીવ અને ભમરી એ આત્મજ્ઞાની સંત. બન્નેનો સત્સંગ થયો એટલે રોજ એકની એક વાત કાને પડવાથી વિષયી જીવ, ભજન, કીર્તન, સત્સંગ કરવા લાગ્યો; પણ આનંદ થતો નહિ, જ્ઞાન થતું નહિ. જ્ઞાન કેવી રીતે થાય ? વિષયોમાં મન રાખી ભજન-ધ્યાન કરવાથી આનંદ આવે જ ક્યાંથી ? ક્યાં વિષય અને ક્યાં ભગવાન ? બન્નેનો મેળ મળે જ નહિ. “ત્રેમ ગલી અતિ સાંકરી, તામેં દો ન સમાય”-અને “જળ હરિ થા તળ મેં નહિ ઔર મેં હું તળ હરિ નહિ.” એક મ્યાનમાં બે તલવાર કેમ રહી શકે ? જ્યારે જીવે (કીડાએ) વિષયો (વિષ્ટા) ત્યજ્યા ત્યારે તેને તુરત જ જ્ઞાન થઈ ગયું. કીડો એમ રોજ રોજના ભમરીના સંગથી ભમરી થઈ ગયો તેમ જીવ પણ રોજ રોજના સત્સંગથી શિવ થઈ શકે છે. વાસ્તવિક રીતે તો જીવ જેવું કશું જ નથી, બધું જ શિવ છે. પણ હિપાધીયા, આવરણથી પોતાને જીવ માને છે. બસ ! એ હિપાધીઓ અને

વિષયોમાંથી મન નીકળ્યું કે પોતાનું સ્વરૂપ સમજાયું. માટે એ જ પુરુષાર્થ કરવાનો છે. ઉપાધીઓ કાઢી દો અને સ્વરૂપમાં મરત બની જાવ, ખસ! પછી સર્વત્ર પ્રભુ જ પ્રભુ, આનંદ, આનંદ.

આપણા સંસ્કારના મૂળ એટલાં સ્થૂલભાવનાં થઈ ગયા છે કે ભક્તિના નવા સંસ્કારના ઓપ ચઢાવતાં બહુ મુશ્કેલી પડે છે. દેહભાવ એટલે કે જડભાવ એવો દેહમાં રમી ગયો છે કે દેહભાવને અને ચૈતન્યભાવને આપણે એક જ સમજી લીધો છે અથવા તો ચૈતન્ય જેવું કશું જ નથી એવો ભાસ થયા કરે છે. આ સ્થૂલભાવને કાઢવા માટે નાનપણમાંથી જ આ સંસ્કારો જોઈએ. પણ એ સંસ્કારો આપે કોણ? આપણી માતાઓ જ. એટલે જ સ્ત્રીઓને જે સ્વતંત્રતા આપવાની ગાંધીજીએ વાત કરી હતી તે આ જ સ્વતંત્રતા. જ્ઞાન લેવાની સ્વતંત્રતામાં પણ સ્ત્રીઓનો પુરુષો જેટલો જ અધિકાર છે એમ જે કહેતા તે આ અર્થમાં જ. સ્ત્રીઓના સંસ્કારો જો બિચા હશે—ભક્તિભાવ, સેવાભાવ અને ધર્મચરાભિમુખ વૃત્તિનાભાવ જો બિચા હશે તો દેશ આગળ જવાનો, તો જ દેશનો ઉદ્ધાર થવાનો. નાનપણમાં જ ભજન—કીર્તનના ભાવો જો દૃઢ બનાવ્યાં હશે તો યુવાન વયમાં જ્ઞાન મેળવવા માટે બહુ ચત્નો નહિ કરવા પડે. ગુરુ તો મળી જ રહેવાના. જ્યાં જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે તીવ્ર ઝંખના જાગી ત્યાં ગુરુ જ તેની સામા આવે છે. ગુરુ પાસે તેને જવું પડતું નથી અને એ વખતે તેમને નમસ્કાર કરીને, અને સેવા કરીને પ્રશ્નો પૂછીને પણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી લેવું જોઈએ.

तद्विद्धि प्रणिपातेन परिप्रश्नेन सेवया ।

उपदेक्ष्यन्ति ते ज्ञानं ज्ञानिनस्तत्त्वदर्शिनः ॥

(ભ. ગી. શ્લોક ૩૪ અ. ૪થો)

દેહભાવમાં દૃઢ થયેલું મન રાગ, દ્વેષ, કામ, ક્રોધ, મોહ ઇત્યાદિ શત્રુઓથી ઘેરાઈ ગયેલું છે અને તેમાં પણ અહંભાવ તો સત્તાર

થઈને બેઠો છે. આ અહંભાવને કાઢી નાખવો અને મન સ્થિર કરવું એનું નામ જ મળવિક્ષેપ કાઢવો એ છે. મનને સ્થિર કરવા માટે એકાગ્રતા કેળવવી જોઈએ. એકાગ્રતા કેળવવા માટે ઉપાસના, ભજન, કીર્તન, ધ્યાન અને સત્સંગ જરૂરી છે.

પૂર્વ જન્મના સંસ્કારના પાપપુણ્યના ટોપલા કાઢવા માટે ભગવાનના નામ જપનો આશરો લેવાનો છે. આ મળ નીકળ્યો એટલે વિક્ષેપ નીકળી ગયો.

ભગવાન કહે છે કે મારું નામ દેવાથી “મારામય” થઈ જશો, મત્પરાયણ થઈ જશો. પછી બધા ચોરો ભાગી જવાનાં. કામ, ક્રોધ, મોહ, અહંભાવ આદિ બધાં ચોરો જ કહેવાય ને? રાગદ્વેષ પણ નીકળી જવાના. બધાં વિધિનિષેધમાં રાગદ્વેષ કઢવો એ જ મુખ્ય વસ્તુ છે અગિયારસમાં રાગ અને પાસમાં દ્વેષ એ શું? ભગવાનનું નામ લેવામાં કોઈ વિધિનિષેધ આડો આવવો ન જોઈએ. આપણે તો કેટલાંય વર્ષોના જડ થયેલા ભાવો અને સંસ્કારોને કાઢવાના છે પણ તે કેવી રીતે?

નિઃસ્વાર્થ ભાવે સેવા કરવી અને તેવાં જ કાર્યો કરવાં, પછી મુક્તિ માર્ગ માટે શંકા નહિ રહે, એની સમજણ ધરમાંથી લેવાની જરૂર છે. પહેલો પાઠ ધરમાંથી શરૂ કરી દો કે ધરમાં જે બધાં છે તે બધાં પ્રભુ છે. તેમની સેવા કરવાની છે, તેમનું જ રટણ કરવાનું છે. તેમનું જ રટણ એ ભગવાનનું રટણ છે, એવી દૃઢ પ્રતિતી સાથે ભજન કરવાનું છે, નિષ્કામ કાર્યો કરવાનાં છે, અને પછી આપોઆપ રાગદ્વેષ નીકળી જશે; પાપ-પુણ્ય કશુંયે નહિ લાગે. પાપ-પુણ્યના ટોપલા એને જ (ભગવાનને) સોંપી દેવાના. એ જ હિસાબ કરશે. અમે તો તારું સ્મરણ કરીશું. તમારા બધાની સાથે કંઈ લેવું દેવું નથી વગેરે. આ જ ભાવ કેળવવાનો છે ને પછી તેની સાથે જપ નામસ્મરણ કર્યા કરવો, ભજન કર્યા કરવું.

કેમકે ભક્તિ માટે આ જ મુલલ ઉપાય છે. પછી મળવિક્ષેપનો સહેજ રીતે નાશ થશે.

પરમ સિદ્ધિ

પેટ ભરવાના ત્રણ ઉપાય છે. ભિક્ષા, વ્યાપાર અને ચોરી. દરેકને તેના પ્રારબ્ધ અનુસાર તેમાંથી મળી રહેતું હશે છતાં બાગ, બંગલા, બગીચા, ગાડી, ઘોડા, મોટર વગેરે માટે સર્વ કાઈ દોડે છે. તે લેવા માટે બધા સિદ્ધ પુરુષો તરફ દોડી જાય છે કે જેથી તેમને એ માંગેલી વસ્તુઓથી નવાળે.

જલ ઉપર ચાલે તેવા, હવામાં ઊડે તેવા, હાથમાંથી કંક કાઢે એવા, જમીનમાં દટાઈને બહાર નીકળે એવા સિદ્ધોની પાછળ દુનિયા અત્યારે ગાંડી બની છે, આજનું જગત સિદ્ધિઓમાં જ રાગે છે. આ સિદ્ધિઓ પાછળનો હેતુ શો છે? આ સિદ્ધિ તો અવિદ્યા છે. કાઈ કહે કે તેને સિદ્ધિ મળી તો સમજવું કે અસિદ્ધિ પણ તેની સાથે સાથે છે જ; કેમકે સિદ્ધિ માટે કામ-સંકલ્પ તો હોય છે. કામ-સંકલ્પ એ ષડરિપુઓમાંનો એક છે, એ જ્યાં મુઘી હોય ત્યાં મુઘી અજ્ઞાનીની અવસ્થા જ હોય ને?

—એમ તો માછલાં પણ પાણીમાં તરે છે; પક્ષીઓ પણ હવામાં ઊડે છે; અને કીડી, સાપ વગેરે જમીનના પેટાણમાં છેક ઊંડા ચાલ્યા જાય છે—શું આ બધાંને આપણે સિદ્ધ કહીશું?

ખરી તો એક જ સિદ્ધિ છે અને તે આત્મસિદ્ધિ. તે સિદ્ધિની પાસે ખીજ બધી સિદ્ધિઓ પાણી ભરે છે. આત્મસિદ્ધિ પાસે બધી સિદ્ધિઓ નકામી થઈ જાય છે. રાવણને અષ્ટસિદ્ધિઓ મળી હતી પણ તેનો ઉપયોગ શું કરી શક્યો? તેના હાથે તો એ સિદ્ધિઓથી દુરપયોગ જ થયો ને?

ખરી સિદ્ધિ તો મુક્તિ અપાવે, ખીલ સિદ્ધિઓ તો માયામાં ફસાવે. આત્મસિદ્ધ પુરુષોને સિદ્ધિ માટે કશું કરવું પડતું નથી. ચિત્ત શુદ્ધિ જ્યાં થાય તે જ ખરી આત્મસિદ્ધિ. સિદ્ધિ માટે જે ઝુરતા હોય તેની ચિત્તશુદ્ધિ થાય જ નહિ. સિદ્ધિ માટે પ્રયત્ન નથી કરતો તે જ ખરો આત્મસિદ્ધ. સિદ્ધિ માટે જે પ્રયત્ન કરે છે તે અજ્ઞાની છે.

यस्य सर्वे समारम्भाः कामसंकल्प वर्जिताः ।

ज्ञानाग्निदग्धकर्माणं तमाहूः पण्डितं बुधाः ॥

(શ્લોક ૧૯. અ. ૪ થો)

સિદ્ધિ માટે કામ-સંકલ્પની જરૂર પડે જ છે પણ અહીં તો જ્ઞાનીના બધા આરંભો કામનાઓથી અને સંકલ્પોથી જ્યાં રહિત હોય અને સર્વ કર્મો જ્ઞાનાગ્નિથી બળીને લગ્નિમ્મૂત થઈ ગયાં હોય ત્યાં પછી સિદ્ધિની વાત આવા આત્મજ્ઞાની અને બ્રહ્મવેત્તા પાસે ટકી જ કેમ શકે? અને આવા આત્મજ્ઞાનીઓ જ ખરા પાંડિતો છે, બ્રહ્મવેત્તા છે અને સિદ્ધ છે.

એટલું તો કલિત થાય છે કે સિદ્ધિઓ માટે રાચતો, કામ-સંકલ્પોમાં જ મસ્ત પડી રહેતો અજ્ઞાની આત્મસિદ્ધ તો નથી જ. એમની સિદ્ધિ એ જ કામની થઈ જાય છે, જે અજ્ઞાનનું લક્ષણ છે, માટે જ કામ-સંકલ્પનો ત્યાગ કરીને ચિત્તની શુદ્ધિ કરો. જ્યારે ચિત્તશુદ્ધિ થશે ત્યારે કોઈ સિદ્ધિઓ સત્તાવશે નહિ.

કામ-સંકલ્પનો પરિત્યાગ કરીને ઈશ્વર લગ્નનમાં જ તન્મય થઈ જાઓ—તે જ ખરી સિદ્ધિ છે; તે જ ખરી આત્મસિદ્ધિ છે. પોતાને માટે જ પોતાનું લગ્ન કરવાનું રહે છે. નારાયણના નામની વચ્ચે સિદ્ધિઓ નડે છે. નારાયણનું નામ દેતાં સર્વ કર્મ તણ દેવું જોઈએ. સિદ્ધિઓના રૂપમાં આ મોહ-માયા અપ્સરા વગેરે નારાયણના નામ વચ્ચે આડી આવીને ભ્રમી રહે છે, તેમાં

૧૧૦

જે ફસાયો તે મૂઓ, આ સિદ્ધિઓ જ અંચળો છે, આ સિદ્ધિઓ જ ભુરખો છે તે ફગવી દો, પછી જ ભગવાન મળશે.

જેણે નારાયણની શરણાગતિ સ્વીકારી એ જ ખરો સિદ્ધ છે.

એક રાજાનું દષ્ટાંત છે. જે દિગ્વિજય કરી રાજધાનીમાં પધારે છે. લડાઈમાં જીતેલી સામગ્રીઓ અને અઢળક ધન લઈને તે પોતાના મહેલમાં આવે છે. બધી રાણીઓ એકઠી થાય છે રાજા જોને જે ઇચ્છામાં આવે તે માંગી લેવાનું કહે છે. દરેક રાણી હીરા, માણેક, મોતી, ઝવેરાત વગેરે માગી લે છે. સૌથી નાની રાણી કહે છે કે મારે તો મહારાજ જ જોઈએ. તેણે રાજાને માગી લીધો. તેણે રાજાની શરણાગતિ સ્વીકારી...અને તેને સર્વસ્વ મળી ગયું. અઢળક સંપત્તિનો હિસ્સો જ્યારે દરેક રાણીએ લીધો ત્યારે અઢળક સંપત્તિનો જીતનાર જ તેનો પોતાનો થઈને રહ્યો એટલે તેને બધું મળી ગયું.

એ જ પ્રમાણે નારાયણની શરણાગતિ જેણે સ્વીકારી તેને બધું જ મળી ગયું. તેને હવે કશું વધારે જોઈતું નથી. નારાયણની શરણાગતિ એ પતિભક્તિવાળી સ્ત્રીની શરણાગતિ છે. એ શરણાગતિ જેણે જેણે સ્વીકારી તે જ ખરો સિદ્ધ. જેવી ભાવના તેવું જ મળે છે.

દમ

કર્મેન્દ્રિયોના સંયમને ગીતાના સોળમા અધ્યાયમાં 'દમ' કહ્યો છે. ભગવાને દમને દૈવી ગુણોમાં સ્થાન આપ્યું છે. બાહ્ય ઇન્દ્રિયોના સંયમ કરવો તેવું નામ દમ. નાક, કાન ઇત્યાદિ બહારની ઇન્દ્રિયોનું દમન કરવું. જોઈએ, નાકને સુંદર વસ્તુઓ સુંઘવી છે. કાનને સારું

સારું સાંભળવું છે, આંખને સારું સારું જોવું છે. ઇન્દ્રિયોને આનંદ કરવાની વૃત્તિ પડી ગઈ છે. વિષયોમાં રમણ કરતી ઇન્દ્રિયોનું દમન કરવું જોઈએ. કેટલાંય વર્ષોથી વિપરીત માર્ગ ચડેલી ઇન્દ્રિયોને પાછી ખેંચવી જોઈએ. તેમનું દમન કરવું જોઈએ. આપણે ઇન્દ્રિયોને આજે જે જે ધરી રહ્યા છીએ તે તે તેને આપવું જ નહિ. દરેક ઇન્દ્રિયને કહી દેવું કે તને તારી જોઈતી વસ્તુ નહિ મળે પણ ઇન્દ્રિયો માનતી નથી તો તેને કેમ મનાવવી? ભગવાને તો દમ એવો એક શબ્દ કહ્યો મહાત્મા એક શબ્દ કહે પણ આપણે તેની ઉપર વિવેક કરવાનો છે. દમ શબ્દમાં ભગવાન શું કહેવા માગે છે તેની ઉપર વિચાર વિવેક કરવો જોઈએ.

દમ કરતાં તો દમ ચડવા લાગે, ખાંસી આવવા લાગે છે. ઇન્દ્રિયોનું દમન સહેલાઈથી થઈ શકે છે. ઇન્દ્રિયોને ભગવાનની ભક્તિમાં પરોવો, તેઓને ભગવાનના સંકીર્તનમાં લગાડી દો. ધીમે ધીમે ઇન્દ્રિયો પોતાનો સ્વભાવ ભૂલી જશે, તેની પાસે કંઈ કામ તો કરાવવું જ પડશે ને? ભગવાનને ખવરાવવું, પીવરાવવું એ કામ કરો. ભગવાનનું સ્વરૂપ કયું? જે દૂરથી નથી દેખાય તે કૃષ્ણને તમે કેમ ખવરાવશો? લૂણા, લાંગડા, આંધળા, અશક્ત, ચામડી લગડી ગઈ હોય એવા, ભગવાનના ઘણાં સ્વરૂપો કર્યા કરે છે તેને નારાયણ સમજીને ખવરાવો. ભગવાન કહે છે કે હું આવા સ્વરૂપે તમારી પાસેથી ખાવાનું લેવા કર્યા કરું છું. કૂતરા અને બિલાડાને રૂપે હું જ કરું છું. આ બધાને ખવરાવો અને નાચ સંકીર્તન કર્યા કરો. ઇન્દ્રિયોના દમનનો આ જ એક સાચો ઉપાય છે. નિષ્કામભાવે સેવા કરવાથી આપોઆપ ઇન્દ્રિયદમન થાય છે. એમને એમ ઇન્દ્રિયદમન થતું નથી. ભગવદ્ગ્રંથમાં જ્યાં સુધી ન થાય ત્યાં સુધી ઇન્દ્રિયદમન થતું નથી. પહેલાં અભય થઈ જાઓ પછી ચિત્તની શુદ્ધિ થશે. ચિત્તની શુદ્ધિથી જ્ઞાનમાં સ્થિતિ થશે પછી સર્વસ્વનું

દાન થશે એટલે આપોઆપ ઇન્દ્રિયદમન થઈ જાય છે. શિખિરાજી જ્યાં શરીરને દાનમાં આપી દે છે ત્યાં પછી દમનની વાત ક્યાં રહી? પ્રથમ અભય થઈ જાયો. જે અભય થાય તેને લગવાન ઇન્દ્રિય આપે છે. અભય થઈને હંસની ડોકે કાગળ લગાવી દો અને દારિકામાં સંદેશો મોકલો લગવાન જ્યાં અભયતા જોશે ત્યાં ગરુડે ચડીને નીકળી પડશે અને હરણુ કરી જશે.

પ્રથમ અભય થઈ જવું. આંખોને કહો કે તું લગવાનનું જ દર્શન કર. મુખને કહો કે તું લગવાનનું લજન કર. હાથથી લગવત્પ્રીત્યર્થ દાન કર. આંખથી લગવાનના સગુણરૂપના દર્શન કર્યા કરો, જીભથી લગવાનનું ગાન ગાયા કરો અને કાનથી લગવાનનું નામશ્રવણુ કરો. બધી ઇન્દ્રિયોને લગવાનના કામમાં લગાડી દો. ભક્ત કખીર કહે છે કે,

‘મત કર મોહ તું, હરિભજન કુ માન રે.
નયન દિયા દરશન કરને કુ, શ્રવણ દિયા સુન જ્ઞાન રે.
વદન દિયા હરિગુણ ગાનેકુ, હાથ દિયા કર દાન રે.
કંઠ કખીરા સુને ભાઈ સાધુ, કંચન નીપજત ખાણુ રે.

આ રીતે બધી ઇન્દ્રિયોને વ્યવસ્થિત રીતે લગવાનનું કામ સોંપી દેવાનું છે. ભજનમાં અને કથામાં ઇન્દ્રિયોને રોકી દેવી. ત્રણ ચાર કલાક સવારે અને સાંજે ભજન કરવું. જે કંઈ છે તે બધું, શરીરસહિત બધું, આપતા જવાનું છે. આ રીતે ભક્તિથી ઇન્દ્રિય-દમન સરળ થઈ જાય છે. ભજન વિના ઇન્દ્રિયો બધી ચાલે છે. જીવાત્માને ઇન્દ્રિયોએ એટલે કે પ્રકૃતિએ ગુલામ બનાવ્યો છે. જીવાત્મા એટલે કે પુરુષ, પ્રકૃતિ એટલે કે ઇન્દ્રિયોની પાસે સ્ત્રેણ બની ગયો છે. ઇન્દ્રિયો વઢેલી છે. પ્રકૃતિવહુ નેટલું કહે એટલું જ આપણે કરીએ છીએ. ‘એ’ કહે એટલું જ આપણે કરીએ, અમારા

‘એ’ બોલ્યા એટલે જસ ખડાસ. ‘એ’ એટલે પ્રકૃતિવહુ. એમ જો ન કરીએ તો વહુનો મિજબજ જાય. વહુનો મિજબજ જાય કે સ્ત્રેણુવર બાપને પણ બહાર જવાનું કહે. વધુ એટલે ઇન્દ્રિયો, પ્રકૃતિ— આંખ, કાન, નાક વગેરે. આંખ ભગવાનના દર્શનની ના પાડે, કાન ભગવાનના ભજન સાંભળવાની ના પાડે. પ્રકૃતિ ધક્કા મારે અને પુરુષ—જીવ દોડાદોડ કરે છે. આમાં ઇન્દ્રિયદમન કેમ થાય ?

ઇન્દ્રિયદમન માટે સરળ રસ્તો છે ભજન. દરરોજ કરતાલ કે મંજરા લઈને ત્રણ ચાર કલાક ભજન કરો. ભજન કરવાથી ઇન્દ્રિયો શિથિલ બની જાય છે અને દેહભાવ ઓછો થાય છે. ભજન કરવું હોય તેથી ખોરાક સાત્ત્વિક લેવો પડે. સાંજે જૂખ લાગી હોય પણ રાત્રે ત્રણ ચાર કલાક ભગવાનનું ભજન કરવું છે એ ખ્યાલ હોય તો ખવાશે નહિ. તેલથી લગ્નલા પદાર્થો છોડી દેવા પડશે. દરરોજ ત્રણ ચાર કલાક અવિરતપણે નામસંકીર્તન કરવું પડશે. ખૂબ ઘાંટા પાડીને ધૂન કરશો તો નસો ટેવાઈ જશે. આમ બાહ્યભજન દૃઢ થશે પછી અંતરનું ભજન થશે. પછી તો ભગવાનનું નામ સાંભળતાં જ ઇન્દ્રિયો સ્તબ્ધ થઈ જશે. વિષયનો ભાવ ભજનના અભ્યાસથી દૂર થઈ જશે ભગવાન તો ‘દમ’ એ શબ્દ બોલીને અટકી ગયા પણ આપણે શિષ્યે તો આ રીતે વિવેક વિચાર કરવો જ જોઈએ કેટલાક તો દમનો અર્થ દમ (દમરોગ— Asthama) સમજી લે તેવા હોય છે.

ભગવાને પણ ઇન્દ્રિયદમન કરેલું. વૃંદાવનમાં એક કાલિયદમનની જગા છે. કાલિયદમન એટલે શું તે સમજવું જોઈએ. વૃંદાવનમાં જતાંની સાથે જ આ વિચાર આવી જવો જોઈએ. દમ એટલે તેનો ખ્યાલ ત્યાં જતાં જ આવવો જોઈએ. ભગવાન ગેડીદોડ રમતા હતા અને જમનામાં દોડ પડી ગયો એવી વાતોમાં જ આપણું ધ્યાન છે. “જાગશે તને મારશે, મને બાળહત્યા લાગશે, જળ કમળ

તું છાંડી જાને બાળા. ” વગેરે સુંદર કવિતા ઉપર ધ્યાન છે. તેના અર્થ ઉપર નહિ. એમાં જો વળી કોઈ કહે કે એનો અર્થ તો આ છે. તો કહેવાતા વૈષ્ણવો ઝઘડા શરૂ કરે. આ યમુના કંઈ કે જોમાં ભગવાન ફૂદી પડ્યા હતા? એ છે, જ્ઞાનરૂપી યમુના નદી. જ્ઞાનગંગામાં પડવું હોય તો પહેલાં ઇન્દ્રિયોરૂપી અનેક મુખવાળા નાગનું દમન કરવું પડશે. ઇન્દ્રિયદમન કર્યા વગર જ્ઞાન ક્યાંથી થાય? પાંચ માથાવાળા નાગ પર તમારે નાચવાનું છે. ભગવાન એ પાંચ માથાવાળા નાગના માથા ઉપર જ ઊભા છે. જો તમે એ નાગના માથા ઉપર ઊભા નહિ રહો તો નાગના લપેટામાં આવી જશો. પ્રકૃતિરૂપી નાગની ચૂડમાંથી બહાર નીકળવું તેનું નામ જ દમ. ભગવાન કહે છે કે મેં કેમ દમ કર્યો છે તે તું જો. નાગની વહુઓએ, નાગણીઓએ મને કેટકેટલી લાલચ આપેલી. ભજન કરીએ ત્યારે ઇન્દ્રિયોનું પ્રલોભન વધે છે. અહીં જો ગુરુ પર શ્રદ્ધા હોય તો, ગુરુ પર અટલ વિશ્વાસ હોય તો ઇન્દ્રિયોરૂપી નાગણીઓ હાથ જોડીને ઊભી રહીને વિનવણી કરશે અને મોતીડે વધાવશે, જો ગુરુ પર ઠઠ નિષ્ઠા હશે તો પ્રકૃતિ દાસી બનીને હાથ જોડીને ઊભી રહેશે, અને કહેશે કે હવે તમે જ મારા સાચા પતિ છો. પ્રકૃતિ જેના વશમાં આવે તેની આ પુરુષસ્થિતિ થાય. આ નાગને માથે આપણે નાચવાનું છે.

ભગવાન પોતે પોતાનાં વખાણ કેમ કરે? માટે તો તેમણે ‘દમ’ એક શબ્દ બોલીને મૂકી દીધું. કેમ્પેન્દ્રિયો અને જ્ઞાનેન્દ્રિયો અને અગિયારમું મન એ બધું આમ વશ થાય. ભગવાનમાં તો શુદ્ધ સંકલ્પ જ છે. બધી ઇન્દ્રિયોનું દમન થાય તો ચિત્તની શુદ્ધિ થાય. ઇન્દ્રિય દમન માટે ભક્તિ એ જ સરળ ઉપાય છે. બીજા ઉપાયો અધરા છે. ભજન, ભક્તિ તો કુટુંબ સહિત સૌ કરી શકે છે. એમાં બીજું કશું કરવાનું નથી. નામ સંકીર્તનથી આપોઆપ ઇન્દ્રિયદમન

થાય છે. એમ મારું માનવું છે. મારો અનુભવ છે અને તમને પણ અનુભવે એ સમજશે.

લજનનું મંગલાચરણ

લજનનું આજે મંગલાચરણ છે. લજન સમજવા માટે આ પેટને પહેલાં સમજવું પડશે. ગમે તેવા આહારથી તો નિદ્રા આવે ! તેમાંથી તામસ ભાવ જામે ! પથ્થર જેવી વસ્તુઓ પેટમાં નાખીએ ને પછી પેટને પચાવવાનું કહીએ ! પેટમાં નાની હોજરી—એ હોજરી જ્યારે ચાર પાંચ વાડકા બાસુંદીના પચાવે ત્યારે લજન થાય ! નાભિમાંથી તો લજન કરવાનું છે એ નાભિને ભોજનના ટોપલા નાંખી પચાવવાનું કહો ત્યારે લજન ક્યારે થાય !

‘અહું દેવો વૈદ્યાનરઃ’—એ શ્લોક આશ્રમોમાં બોલાય. સાદો ખોરાક હતો છતાં પણ ખૂબ વધારે ખવાય તો ધ્યાન ક્યાંથી થાય ? ભોજનના સ્થાન ઉપર જ આ શક્તિ બેઠેલી છે. આ હોજરીને જો સમજી જઈએ તો પણ કદ્યાણુ થઈ જાય !

પેટની નાભિ પાસે મણિપુર ચક્ર આવેલું છે. અન્નમય કોશમાં શક્તિ નીચે ચાલતી હોય પણ તેની ગતિ ઉધ્વગતિ હોય. અતિશય ખાય ભુક્ષિ મંદ થાય; ચિત્તવૃત્તિ જડ થાય; આયુષ્ય ક્ષીણ થાય; યાદશક્તિ રહે નહિ; અગ્નિ મંદ થઈ જાય અને મણિપુરનો નાશ થઈ જાય અને મણિપુર એટલે તો શ્રેષ્ઠ અગ્નિ તત્ત્વ ! જેના મણિપુરનો નાશ થયો. તેના અગ્નિતત્ત્વનો નાશ થયો. જ્યાં અગ્નિતત્ત્વનો નાશ થયો ત્યાં લજન કેવી રીતે થઈ શકે ? લજનને સાચવવા માટે હોજરીવિસ્તાર સાચવવાનો છે.

“નાલિપે” ધ્યાન કરના” એમ યોગીઓ કહે છે. ભગવાન ત્યાં જ છે. નાલિમાંનો અગ્નિ આખા શરીરમાં ફેલાઈ જવાનો—યોગી લોકો આ જ કરે છે. આપણે તો ચાલીસ—પચાસની ઉંમરે મંદાગ્નિના રોગની ખૂબો મારીએ છીએ અને દવા લેવી પડે છે. મંદાગ્નિ ન્યાં થઈ ત્યાં ભગવાનનું મરણ થયું એમ સમજવું! માટે મણિપુરને સાચવવું પડશે; સાધકે તો ખાસ આ જ લક્ષ્યમાં રાખવાનું છે. આપણો પ્રકાશ જે ક્ષીણ થતો જાય છે તે સાચવી લેવાનો છે.

અનાહત ચક્ર એટલે આ પ્રકાશ—મૂળ પ્રકાશ. આ પ્રકાશનો ન્યાં નાશ થયો ત્યાં ઉપરનાં ચક્રો ક્યાં રહે! અગ્નિચક્ર જો કાખમાં તો બધાં ચક્રો કાખમાં. યોગી લોકો કહેશે કે “નાલિ ચક્ર પર ધ્યાન કરના.” ભાષામાં તેને અજહલક્ષણ કહે છે. આપણે ગૂઢાર્થ પર જવાનું છે. તેનો અર્થ એ કે હોજરી વ્યવસ્થિત કરવી પડશે. ડાહ્યો શિષ્ય સમજી જશે. “નાલિ પર ધ્યાન” એટલે તે શું ફૂંટી જશે! તે શું ફૂંટી જવાનો છે! મંદાગ્નિવાળા નાલિ પર ધ્યાન કરવા જાય તો તેને ટી. પી. થઈ જાય એટલે આ બધાનો આધાર ભોજન ઉપર છે. ખોરાક સુધારો—શરીર (Light) હળવું રહેશે. ભારે ખોરાક ખાવ તો શરીર પ્રમાદી થઈ જશે.

ભોજનની અસર તો યોગ અને લક્ષિમાં એક સરખી જ છે. જેમ યોગમાં તેમ લક્ષિમાં, ખૂબ ભોજન કરીને ભજનમાં બેઠા એટલે “જય જય વિકલ” નથી બોલાતું. બગાસાં અને હોઈઆનો અવાજ આવ્યા કરે. ભોજન ક્યું એટલે ઓડકારરૂપે વાયુ બહાર નીકળે; વાયુને માટે અંદર જગા નથી. આપણે તો ભજનમાં વાયુને અંદર રાખવાનો છે. ભોજન નહિ ક્યું હોય તો લલ્લિકા પ્રાણાયામ (છૂક છૂક ગાડીના અવાજની જેમ વાયુનું બહાર નીકળવું) Automatically સહજ રીતે થઈ જાય છે; પ્રયાસ કરવો પડતો નથી. ભજન કરવા માટે અગ્નિ તો જોઈશો જ ને!

મે કલાક આપણાથી ધૂન નથી થઈ શકતી...લાઈની ગરબડ પણ તેમાં છે. છતાં લજનમાં ધૂન લઈએ તો ધૂનમાં જિંયામાં મે જિંચી લીટી અને મે નીચી એમ લેવી જોઈએ. તેનાથી તો તબિયત સારી થવી જોઈએ. ધૂનને ઉલટાવી પલટાવીને આરોહ—અવરોહમાં ગાવાથી પ્રાણાયામની ક્રિયા થાય છે. અનુલોમ-વિલોમ પ્રાણાયામ એની મેળે થઈ જાય છે. પ્રાણને આરતે આરતે જિંચે લઈ જવો એ પ્રાણની ઉર્ધ્વગતિ—આપણે ગીતાના છઠ્ઠા અધ્યાયમાં બધું આવી ગયું છે. જે ફળ યોગમાં તે જ ફળ લક્ષિતામાં છે. યોગ વ્યવસ્થિત થાય તો શરીર સુધરે ને યોગનું ફળ મળે; નહિતર શરીર ઉપર ખરાબ અસર થાય; દમ, ક્ષય વગેરે થઈ જાય. લજન પણ આરોહ—અવરોહમાં ખરાબર થવું જોઈએ. જેટલું બોલાય તેટલું જ બોલો અને પછી Limit વધારતા જાઓ.

“હરે રામ, હરે રામ, રામરામ હરે હરે; હરે કૃષ્ણ, હરે કૃષ્ણ, કૃષ્ણ કૃષ્ણ હરે હરે”—ની ધૂનમાં પણ એવું જ છે. “જય જય રામ કૃષ્ણ હરિ”—ની ધૂન ગુરુવારે થઈ હતી તેવી રીતે આરોહ—અવરોહમાં થવી જોઈએ. શ્વાસોશ્વાસની ક્રિયામાં આ ધૂન ઘૂંટાઈ જવી જોઈએ—સંગીતકરો તાનમાં પલટા લે છે; તેઓનું આયુ લાંબુ હોય છે, કેમકે ખાવામાં તેઓ બહુ જ Particular ચોક્કસ હોય છે. શરીરને શુદ્ધ રાખવું હોય તો અઠવાડિયામાં ચાર પાંચ દિવસ તો લજન કરવું પડશે ને! આ ખોખું જાણું રાખવું હોય તો એટલું તો કરવું પડશે જ ને!

લગવાન મળે કે ન મળે પણ આટલું વ્યવસ્થિત તો થઈ જવું પડશે. યોગની ભાષામાં કહેશું તો મણિપુરને સાચવવું પડશે; લક્ષિતાની ભાષામાં કહેશું તો હોજરી સાચવવી પડશે.

મૂળ આજનો વિષય—આ મણિપુર. તે ખરાબર સમજી લેવું જોઈએ. “જય જય વિકૃત” ની ધૂનમાં એ લક્ષિકા પ્રાણાયામ

છે. આપણે તેને છેલ્લી સલામ સમજી બેઠા છીએ અને લજનની પૂર્ણાહુતિ તરફ વળીએ છીએ. પણ મહેતાને ત્યાં આ ધૂનમાંથી જ મોડું લજન જામી પડેલું. બાકી સ્તુતિ ને ઝડપી આરતીથી તો જડક્રિયા થઈ જાય ! “જ્યાં જ્યાં સ્થલિ હે મન જાય માઝે.”—ચાર સૂરે ગવાય અને “જય જગદીશ હરે” ની આરતી પાંચ સૂરે ગવાય ! આમ જો લજન થાય તો ભગવાન મળતાં મળતાં તો આ શરીર ખલાસ થઈ ગયું હશે ! નહિતર ફરીથી આ રામાયણ ! શરીર ઊભું જ છે !

લજનમાં ઘણાંને શ્રમ પડે છે. લજનને અંતે શુભાખ્યાનાં ફૂલ જેવાં ખિલખિલાટ મોં નહિ ! આમ શા માટે ?

બોલવું પણ બહુ મીઠાશથી બોલવું. ધીમાશથી બોલવું. લજન Light (હળવું) થવું જોઈએ. એવું લજન મંગળવારે થયેલું. હૈદરાબાદમાં રાતના ત્રણ વાગ્યા સુધી લજન ચાલે; છતાં લજનમાં બધાં કેટલાં પ્રકૃષ્ટિત ! ચાર પાંચ જણા લજન બોલે. અવાજ ઊંચો નહિ—અને Speed (ઝડપ) બહુ. એટલે આપોઆપ લજન Forceમાં (જોશમાં) ચાલે. કરતાલ એક સરખી ચાલે, લજન ગાવામાં સાથે બીજું કોઈ નહિ ! ને...લજન બંધ પણ નહિ થયું. એક સરખું લજન—ઢોલક એક સરખું વગાડે ! અહીં તો બધાં લોકો બધાં લજન જાણે એટલે લજનમાં સાથે ગાય ત્યાં લજનમાં કોઈ સાથે ગાય નહિ...લજન એવાં થવાં જોઈએ.

મનનાં ધર્મો મન જાણે, શરીરનાં ધર્મો શરીર જાણે. આ તો શુષ્ક વેદાંતીની વાત. સાચો વેદાંતી કહેશે કે લજન કરો. બ્રહ્મવેત્તા સમજવા માટે પણ આપણે તૈયાર નથી !

આ પ્રમાણે લજન કરીએ તો છટ્ટો અધ્યાય સમજાય. આ પ્રમાણે બધું કરીએ તો—સર્વભૂતસ્થ આત્માનં સમજાય. સોળ અધ્યાય સુધીમાં જ સમજી જવાય. અઢારમાં તો ચુક છે. આજે

આપણે યુદ્ધ શરૂ કરી દીધું જ છે ને ! આપણે ભોજનથી યુદ્ધ શરૂ કરી દીધું છે. આપણે અત્યારથી બંદોબસ્તમાં રહીએ. કોઈનું કલ્યાણ થઈ જાય. ખીજનું કલ્યાણ થઈ જાય તો સારું ! હું હજી મનના ધર્મમાં છું ! આત્માના ધર્મમાં નથી ! આત્મસ્થિતિનું મારે કામ નથી. લકવો થાય ત્યાં સુધી ભજન કરવું જોઈએ. ભજન સાથે જીવન પૂરું થવું જોઈએ.

એક શ્લોક ગીતાનો સમજી જાઓ તો પણ ધણું. શાખ્દિક જ્ઞાન થયું એટલે શું ! આ પારાયણનાં ફળ છે. ધણાંને થયું કે અમે સમજી ગયાં ! એ તો શાખ્દિક જ્ઞાનમાં દંભ જ વધવાનો ને ! મારે શરીર સાથે સંબંધ નથી એમ કહે, પણ એવો અનુભવ થયો છે ? આત્મા શરીરમાં છે તે ક્યાં હશે ! તે કોણ જાણે ! કહેશે કે તમારી નજરમાં ખેરાં ને પુરુષોનો ભેદ ! આ બધું સાંભળીને બોલે વધવાનો મુખ્ય મુદ્દો ભજન કરવાનો છે. શખ્દોનો આડંબર હોય તો તેનાથી શું વળે ! શખ્દોના આડંબરથી તો ગધેડો કહેવાય ! ગધેડો ચંદનનો ભાર વહે પણ તેને ચંદનની ક્યાં કિંમત છે ! સુખ-દુઃખની વાત આવે ત્યારે મનની વાતો કરો છો ; ત્યારે શું મન આત્માની બહાર છે ? આત્માની બહાર તો કંઈ છે નહિ. ભગવાન કહે છે કે બધું મારા પેટમાં છે. તો આ મનનો ધર્મ અને શરીરનો ધર્મ ક્યાંથી આવ્યો ! આ પ્રવચનનું કારણ છે. પ્રવચનોથી મોટામાં મોટો ઘેરલાભ થતો હોય તો આ. સાપે છછુંદર ગળ્યો એના જેવું થયું છે. જ્યારે હાથમાં લીધું ત્યારે તો પૂરું કરવું જ પડશે ! મને આ પ્રવચન ગમતું જ નથી. જે સાધન દઢ થવું જોઈએ તે થતું નથી અને જે દઢ નથી કરવાનું તે દઢ થાય છે. મને પૂછવામાં આવે કે તમને પુરુષ સ્ત્રીમાં ભેદ છે ? રેડિયો ભગવાનના શખ્દો બોલે પણ હું કંઈ ઓછો શરીરના ભાવ બૂલું ! બધા ફિલોસોફી ઉપર આવી ગયા ! સત્ય બૂલાતું જાય છે આ ‘શૌચ’ની પહેલી રામાયણ.

આ જુલાળ લીધા પછી પેટ સાફ થવું જોઈએ. પછી આવતા રવિવારે આ મંગલાચરણ ફરીથી થવું ન જોઈએ. ભોજન અશુદ્ધ નહિ હોવું જોઈએ. ભોજન અશુદ્ધ જ્યાં થયું ત્યાં મૃત્યુ થઈ ચૂકયું. માણસનું મૃત્યુ એટલે લગવાન તરફ નહિ જવું તે.

* ગીતાના સોળમા અધ્યાયનું પ્રવચન શરુ થયું ત્યારે તેમાં ત્રીજો શ્લોક—એથો શબ્દ—તેનો ઉલ્લેખ કરતાં કહ્યું, તેજ, ક્ષમા ધૃતિ શાન્ત્યમ્...ઇત્યાદિ.

આવતા રવિવારે આ જ જોવાનું છે. પવિત્રતા લાવવી જોઈએ પણ કેવી રીતે? શૌચ શું? સત્સંગ માટે શરીર પવિત્ર રાખવું જોઈએ.

શિખંડ—રખડી પેટમાં હશે તો એસી નહિ શકાય. લજનમાં કેમ એસવું તેની જ આપણને ખબર નથી; ડોસા લોકોને માટે અપવાદ હોઈ શકે, તેઓ ટંકાર ન એસી શકે. પણ આપણે તો એસી શકીએ તેમ છીએ. ગરદન સીધી હોવી જ જોઈએ. યોગમાં શરીરને ટંકાર રાખવું પડે છે. જરાએ હાલવું નહિ જોઈએ. આપણને અષ્ટાંગ યોગની વાત માફક નથી. મણિપૂર શક્તિ જ્યાં છે ત્યાં શરીરને ટંકાર રાખવું પડશે. નાગ જેવી રીતે ટંકાર બેસે તેવી રીતે ટંકાર એસવું પડશે.

કમર કસવાની છે તે આ વૈશ્વાનર સામે. મણિપૂરને મજબૂત બનાવો. બાકી અંબા મરી ગઈ તો કોઈની તાકાત નથી કે લજન કરી શકે. પછી કહેશે કે માતાજી આવે છે! માતાજી પધારે છે! પ્રકાશ તો ખલાસ થયો. હવે ક્યાં માતાજી આવવાનાં હતાં! હવે ક્યાં માતાજી પધારવાનાં હતાં! અંબા એટલે તેજ; અંબા એટલે તેજ. અંબા અગ્નિ સ્વરૂપ છે. વૈશ્વાનર પણ અગ્નિ સ્વરૂપ છે. અંબાને શરણે જાઓ ત્યારે આત્મભાન થાય. જ્યારે તેજને શરણે જશો ત્યારે આત્મજ્ઞાન થશે. વધારે દીવો પ્રગટાવવો હોય તો ઘી પૂરવું પડશે

ને! વી પૂરશે તેમ તેમ પ્રકાશ વધશે.....જ્યારે પેલામાં શાબ્દિક લંડારમાં તો દંભ વધશે! ધાર્મિક ગ્રંથોમાં સમજી લીધું પછી શું સમજવાનું! અદાર અધ્યાય જ્યાં પૂરા થઈ ગયા એટલે બધી રામાયણ પૂરી થઈ. બધા ધર્મેનું મૂળ સમજાઈ જવાનું. એ અંબા ક્યારે સમજાય! કેમ બોલવું, કેમ ખાવું, કેમ પીવું, એ બધું જાણવું પડશે. આ અંબાને પ્રકટ કરવા માટે મિતાહારી બનવું પડશે. પ્રકાશને વધારવા માટે આ લજન જ કરવાનું છે.

વધારે પ્રવચનો જ્યાં થાય ત્યાં આ જ જોટાળો થાય છે. આપણું લક્ષ્ય ચૂકી જવાય છે. આપણું મુખ્ય લક્ષ્ય લજન છે. લજનને દૃઢ કરવાનું છે. હવે ગીતા પૂરી થઈ જાય પછી ચૂપ થઈ જવું છે. વળી લજન કરતાં કરતાં આ રામાયણ ક્યાં ઊભી થઈ! પ્રારબ્ધવશ જે જે કંઈ સામે આવે તે બધું કરવું પડે? આપણા ગુરુએ આળંદીમાં એ જ કહ્યું છે કે બચ્યા! બીજી ખટપટમાં ને ઉપદેશમાં પડતો નહિ; પણ જે પલાળ્યું તે મૂડવું તો પડશે ને!

આ લજન તો મારે એકલાને કરવાનું હતું ત્યાં આ જોટાળો થઈ ગયો! સમૂહકીર્તન થશે ને મારે કરતાલ લઈને બેસવું પડશે એવો સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ ન હતો. આપણે તો લજનાનંદ જોઈએ. તુકારામ કહેતા તેમ આપણે સમાધિસ્થ નથી થવું.

આ પળે વિદેહી નથી થવું! મુક્ત નથી થવું! ‘નિત લીલા નિત આરજ્ય કીર્તન’ આપણે કરવાં છે, ઘણી વાર વળી એમ થઈ જાય છે કે બાપજી! પાપ મેં કીધાં (નરસિંહ) પણ પાછું મનને ઠેકાણે લાવી દઉં છું—‘હે મન મુરખ, જનમ ગંવાયો (સૂરદાસ)’ પોતાના મનને આ બધી વાત કરે છે. નરસિંહ, સૂરદાસ, દયારામ તેમને પોતાને માટે કહે છે. ‘હરિજન નથી થયો તું રે.’ હે મન! તને હજી લજવાની રુચિ નથી થઈ ને તું લજન કરવા બેઠો અને આગળ કવિ કહે છે કે ‘મન તણે ગુરુ મન કરશે તો સાચું કહેવું’

પડશે.' પોતાના મનને જ ગુરુ બનાવવાનો છે. 'કહેણી તેવી રહેણી ન મળે' વાત સાચી છે. 'પોતાનું' મન જ પોતાને ભક્ત માની લે છે ને !'

* અહીં કહેવું ઉચિત છે કે ગીતાના અદ્વાર અધ્યાય પૂરા થઈ ગયા છે. જેમાંનો પંદરમો અધ્યાય 'પ્રેમયોગ'—ના નામથી પ્રગટ થયો છે.

ભક્તરાજને હાર, માનતોરા ને દૂધ વગેરે શરીરના ધર્મેમાંથી બહાર નીકળવા દેતા નથી. ભક્તની પ્રશંસા પણ બહુ ખોટી. તમે ભક્ત છો એમ કહે તો સાધકે ચેતવાનું. પ્રશંસકો કરતાં નિંદકો સારા ! 'નિંદક બાળા પીર હમારા' (દાદુ) સાધકે કેટલું ચેતતા રહેવાનું છે ! સાચું વેદાંત તો આ જ છે. તેને બરાબર જાણવું પડશે. તું બ્રહ્મ છે એમ કોઈ કહે તો આ પહેલાં કંઈ તે જૂઠું હતો ! પ્રશંસા કોણ કરાવે છે ! જીવભાવ—મનભાવ પ્રશંસા કરાવે છે. સાધકની પાસે તેની બહુ પ્રશંસા કરવી નહિ જોઈએ. તેના કરતાં ગાળ દેનારાથી ભજન ભરેશોરમાં થાય છે. ગાળો કોઈ આપે એટલે ભગવાન નોટિસ મોકલે છે કે જોથી તેને ભજનમાં દઢતા આવે.....હવે એવી દઢતા આવશે ! ઘણાં પીટે તો તેના વિરોધ નથી કરવાનો. ભગવાન જ તેનામાં પ્રવેશ કરે છે ને તેમને તે પ્રમાણે બોલાવે છે.

ગયા રવિવારે સંકટ પડે તેવી પ્રાર્થના આપણે કરી હતી. આ રવિવારે વ્યવસ્થિત ભજનની પ્રાર્થના આપણે કરીએ છીએ.

ભોજન અને પ્રશંસાથી મારું ભજન જો બંધ થતું હોય તો તેનું પાપ કાને ! ભોજનથી તો માણસ મરી જાય છે ! પ્રશંસા પણ કંઈ ઓછું ઝેર નથી ! આટલું આટલું રહીએ તો પણ આટલી ગરબડ થઈ જાય છે. તો ચરણ સ્પર્શ, ચરણોદક, હાર, માનતોરા વગેરેથી કેવી ભયંકર સ્થિતિ થતી હશે !

દાકારને ત્યાં લજન પછી હાર પહેરાવવા કહ્યું. એ હાર નહિ પહેર્યો. લાલને ત્યાં લજન. ત્યાં પણ હારની ના પાડી...મંદિરમાં હાર પહેરવા માંડ્યો...પણ હારની ના પાડી. 'હાર' શીધા પછી શરીર ઉપર હાર પહેરવાનો! દત્ત મહારાજે પણ હાર નથી પહેર્યો. પ્રહ્લાદ દત્તને જ્યાં હાર પહેરાવા ગયો ત્યાં દત્તે ત્રાડ પાડી અને દશ કૂટ પ્રહ્લાદ દૂર રહી ગયો. એટલી સિદ્ધ અવસ્થા હોવા છતાં દત્ત સાધન અવસ્થામાં રહેતા હતા. તેમના જેવા કોઈ સિદ્ધ છે નહિ.

લકાતને રાજાશ્રય હોય નહિ ચૈતન્ય મહાપ્રભુને કોઈ રાજાશ્રય હતો નહિ. રાજાનું દર્શન—તે પણ તેમને તો વર્ચ્ચ હતું. રાજા એટલે રાજસ પ્રકૃતિ ગમે ત્યારે રીઝે ને ગમે ત્યારે ખાળે! ચૈતન્ય મહાપ્રભુ જેવા મોટા કોઈ સંન્યાસી દેખાય છે? તો ગીતા સમજાય! નિંદાથી ગભરાઈ જવાની જરૂર નથી. વિશ્વામિત્ર પહેલાં રાજર્ષિ હતા પણ પછી બ્રહ્મર્ષિ થયા. આપણે તો તામસ ભાવવાળાં છીએ, ત્યારે આપણી કઈ સ્થિતિ! તામસ ભાવવાળાંને તુકારામ ગાળો દે છે, ગાળો દેનારા મહાત્માઓ તો સ્વપ્નામાં પણ ગાળો દે છે. વજ્રેશ્વરીના નિત્યાનંદજી જેવા તો મારે છે પણ ખરા.

તે લોકોની જ આ બધી વાતો છે. પણ તે જીવી રીતે! આપણે સાધક પણ કયાં છીએ. સાધક શબ્દ પણ ગરબડ ભરેલો લાગે છે.

આવો સત્સંગ સારો. આવા સત્સંગથી લજન જરા દઢ થાય. બાકી આ બધી વાતો ઉપનિષદોમાં પણ છે, અને ગીતામાં પણ છે.

ચીરહરણ લીલા

[લાગવતના ચીરહરણ લીલાના પ્રસંગનો અંતર્ગત હેતુ શું? શાસ્ત્રોમાં પીરસાયેલો આ શૃંગાર સામાન્ય લોકસમૂહને કઈ દષ્ટિ

આપે છે?...અહીં રજૂ કરેલા વિચારોમાં એનો સાચો હેતુ શું છે તે દર્શાવ્યું છે.]

વિષયાનંદ ક્ષણિક છે. જ્યારે બ્રહ્માનંદ અથવા દિન્યાનંદ શાશ્વત અને નિત્ય છે. તેમ છતાં ભગવાનના પાદપદ્મનું ચિંતન કરવાનું આપણને કેમ નહિ સૂઝતું હોય?

ગોપીઓ શુદ્ધબુદ્ધ હતા. તેઓ જાણતી હતી કે નગ્ન બનતાં જ પ્રેમ કેતપન્ન થાય છે. ગોપીઓ નિર્વસ્ત્ર દિગંબર બની અને પરમાત્મારૂપ બની ગઈ. એ કેવી રીતે?

રતિસુખમાં વસ્ત્રો, અલંકાર, આભૂષણો, કંઠી, માળા, બંગડી વગેરે અડચણરૂપ છે. તેનો અવાજ પણ પ્રેમીઓને ગમતો નથી. આ બધાં આવરણો છે જે જીવને ગમતાં નથી. તેથી તો રતિસુખમાં એકરૂપ થવા માટે આ અડચણ રૂપ અલંકારો કંઠી, માળા, વસ્ત્રોને એક બાજુ ફગાવી દેવાય છે અને પછી જ રતિસુખમાં એકરૂપતા —તન્મયતા સાધી શકાય છે ને અનુભવી શકાય છે. ગોપીઓ કૃષ્ણ બની ગઈ અને કૃષ્ણ ગોપીઓ બની ગયા તે પછી રાસ રચાયો.

આ જીવ તે ગોપી છે. તેનાં આવરણો ઘણાં છે. લોભ, મોહ, માયા, મદ, અભિમાન, મત્સર, કામના, ઇચ્છાઓના મિનારા, હવાઈ સ્વપ્નમહેલ એમાં જીવ રાખ્યાં જ કરે છે. તે જ્યાં સુધી આમાંની કોઈ વસ્તુ ફેંકી દેતો નથી ત્યાં સુધી બધા આવરણોમાં સપડાયેલો ને ગૂંથાયેલો જ રહે છે ને કદી કૃષ્ણમાં લીન થઈ શકતો જ નથી. જેણે આ અડચણરૂપ મોહ, માયા, અભિમાન વગેરે રાખ્યું, જે ષડ્રિપુઓનો ગુલામ બની ગયો, તેની આગળ તો ઈશ્વરદર્શન માટે એક મોટું આવરણ આવી ગયું. એ આત્મસાક્ષાત્કાર ક્યાંથી કરવાનો હતો?

કામિનીસંગે રમણ કરવામાં શું સુખ છે? ઈશ્વરનાં દર્શનમાં રતિસુખ કરતાં કરોડો ગણો વધારે આનંદ છે. મહાભાવ થતાં

શરીરનાં સર્વ છિદ્રો, રૂવાંડાં સુદ્ધાં દરેક મહાયોનિ બની જાય છે. અને દરેકે દરેક છિદ્ર આત્માની સાથે રમણસુખ અનુભવે છે.

ભાગવતમાં ગોપીઓનાં વસ્ત્રહરણ અથવા ચીરહરણલીલાને જે ઉલ્લેખ છે તે આપણે ગોપીઓના સ્થૂલ દેહનો, સ્થૂલ પ્રેમ, જે કૃષ્ણના સ્થૂલ દેહના સ્થૂલ પ્રેમને મોટે છે તે જ સમજીએ છીએ, અને અર્થનો અનર્થ કરી નાખીએ છીએ. કારણ આપણા મનમાં તો સંસારનો વિષયાનંદ જ રમતો દેખાય છે. એટલે એ દિવ્ય પ્રેમને ઓળખવાની આપણે ચિત્તવૃત્તિને ક્યાં કેળવી જ હોય છે?

આટલું સમજી લેવું આવશ્યક છે કે ગોપીઓ વસ્ત્રો વગેરે ઉતારીને જે નિર્વસ્ત્ર બની ગઈ તે નિર્વસ્ત્ર બની જ નથી હોતી. ગોપીઓએ તેમની આકાંક્ષા, ઇચ્છા, તૃષ્ણા, માન, મોહ, લોભ, વગેરેનાં વસ્ત્રો એક ઝાડ ઉપર લગાવી દીધાં. આ બધા આવરણો જે તેમને ઘેરી વળ્યાં હતાં તે કાઢી નાખ્યાં એટલે સાક્ષાત્ ઇશ્વરનાં દર્શન થયાં. દરેક જીવ તે ગોપી છે. તેને પણ નગ્ન થવાનું છે. તે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે શરીરનાં સ્થૂલ આવરણ વસ્ત્રો, આભૂષણો, કંઠી, માલા વગેરે કાઢી નાખીને શું? જે કાઢ્યાં તે તો સૂક્ષ્મ આવરણો, ષડ્રિપુનો નાશ—કામ સંકલ્પનો જ્ઞાનાગ્નિમાં નાશ. કોઈ ઇચ્છા નહીં, કોઈ તૃષ્ણા નહિ અને સર્વ ભાવથી નારાયણની શરણાગતિ જ, આ જ સમજવાનું છે.

વૃંદાવનનો સાદ

આર્યાવર્તના સુંદર સોહામણા થનગનતા દેહ ઉપર શોભિતા મુખમંડલ સમા ભારતની એ અવિરત જ્યોતિ સમગ્ર જગતને જાણે ઉદ્દોધન કરતી હતી કે તમારી સંસ્કૃતિના પાયા તો હચમચી ગયા, તમારી જૂની સંસ્કૃતિની કબર ઉપર કંઈક નવી સંસ્કૃતિના પાયા

ન'ખાઈ ગયા અને નંદવાઈ પણ ગયા પણ...ભારતીય સંસ્કૃતિ તો અવિચળ રીતે એના એ જ ચૈતન્ય સ્વરૂપમાં ઝગારા મારી રહી છે. તેની પીઠ પાછળ શ્રીકૃષ્ણ અને રામ, ચૈતન્ય અને વલ્લભાચાર્ય, ગુરુગોવિંદ અને કબીર, નરસિંહ અને મીરાં, સૂરદાસ અને તુલસીદાસ, તુકારામ અને જ્ઞાનેશ્વર, નામદેવ અને એકનાથ, રમણ મહર્ષિ અને શ્રી. અરવિંદ, તીલક અને ગાંધીજી, જવાહર અને વિનોબા જેવા અનેક ભક્તોનું જળ છે.

ભારતના એ મનોહર મુખમંડલ પર સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીના સુંદર શણગાર રૂપ અને અખંડ સૌભાગ્ય સૂચક ભાલચંદ્રની ખિંદી સમું એક અતિ મનોહર ને અર્વાચીનોમાં પ્રાચીન એવું પૂજ્ય તીર્થસ્થાન આવેલું છે અને તે વૃંદાવન.

ગીતાના રચનાર, રાસ—રાસેશ્વર જગદ—ઈશ્વર અને યોગેશ્વર શ્રીકૃષ્ણની લીલાનું આ પરમ ધામ. રાધિકા વલ્લભ શ્રી કૃષ્ણની આ ચૈતન્ય ભૂમિ જગતને ગીતાનો સંદેશ આપનાર યોગ—યોગેશ્વર, રસ—રસેશ્વર શ્રી કૃષ્ણનું આ પ્રિય ધામ.

આંખની દષ્ટિમાં સમાઈ જાય તેવું ગોકુલ. બાળુમાં જ મથુરા. એક બાળુ ગિરિરાજ ને બીજી બાળુ જમુનાના વહેતા કાળાં પાણી, ઉરની દષ્ટિમાં સમાઈ જાય તેવું રસવલ્લરી રસયોગિની. રાધિકાનું પ્રિય સ્થાન બરસાના. અનેક મંદિરોના વૈભવથી શોભતું અને આપતું એ વૃંદાવન હજીયે ભક્તોને તેના તરફ આકર્ષે છે, જીવનની સંધ્યાને આરે આવી જાહેલા કંઈક ભક્તોએ અહીંથી ટહેલ નાખેલી કે જેથી તેમનો પોકાર સમગ્ર ભારતમાં જાડે! ભક્તોની હારમાળામાંથી એકાદ એ તો. સ્મરણપટ પર જગ્યા વિના નથી રહી શકતા.

ચિંતામણી જેવા અમુલ્ય મનુષ્ય દેહને પ્રથમ તો ભોગાસક્રિતમાં જ વેડફી નાખનાર અને “ચિંતામણિ” માં જ તેના આત્માનાં

૧૨૭

ચિંતામણિને ઘોઘ નાંખનાર બિલ્વમંગલઃ પાછળથી ચૈતન્ય સાગરમાં
ગરકાવ થઈ ગયેલો, દેહની “ચિંતામણિ” ને ભૂલીને આત્મ
ચિંતામણિને જ વળગી રહેનારો ભક્ત સૂરદાસ આંખ આગળ
ખડો થાય છે.

હરિની લાડલી, કનૈયાની ઘેલી, “ગિરિધર નાગર” ના
પ્રણયગાન ગાતી ગિરિધર ઘેલી, લોકલાજ છોડી ચિતોડને ત્યાગી
નટવર નાવલિયાની સ્નેહાળ સંસાર જળમાં ગૂંથાવા મથતી
સુકુમાર શરમાળ મીરાં આંખ આગળ ખડી થાય છે.

“જ્યાં હું જ સૂકા રોટલાના ટૂંકડાને પાણી સાથે દેહને
નિભાવતો હોઉં, ત્યાં તું મને કહે કે મારે રોટલામાં મીઠું જોઈએ
તે મીઠું મારે ક્યાંથી લાવવું? આજે તો તું મીઠું માગે અને કાલે
મીઠાઈ મારે ક્યાંથી કાઢવી? ભગવાન સાથે આવો પણ પ્રણય—
કલહ કરનાર રૂપ—સનાતનની બાંધુ—વેલડી હજુએ ભક્તોનાં
હૃદયમાં પ્રેમની છોજો ઉછાળી હૈયું પ્રેમથી લથળથ બનાવી મૂકે છે.

વૃંદાવન જવાનું કેમ થયું? શા માટે થયું? આ વૃંદાવનમાં
એવું તે શું છે કે જે ભક્તોને તેના તરફ ખેંચ્યા વિના રહેવું નથી!
કદાચ એમ નહિ હોય કે તમે જે ભક્તિ કરી રહ્યા છો તેમાં કંઈ
ઉણપ છે તે અહીં આવીને પૂરી કરી જાઓ?

હા! એવું પણ બને! એમાં કશું નવું નથી. એટલું તો
ચોક્કસ કે ભક્તિના રંગ ઘાડા કરવા માટે આવાં તીર્થસ્થળો ઉત્તમ
પ્રકારે કામ કરી જાય છે, પણ તે એવા ભાવથી હૃદયની સાચી
ભક્તિથી જ ત્યાં ગયા હોય તો. પરમાનંદ સ્વરૂપ ચંપકભાઈએ
પણ એ જ કહેલું કે શરૂઆતની અવસ્થામાં (Stage) માં સાધકને
આવાં તીર્થો આશરો લેવો પડે છે. ત્યાં ભક્તિ—ભગવાનના
દર્શન કરીને પોતાનો ભક્તિભાવ વધારે દૃઢ કરી શકે છે.

૧૨૮

આ વૃંદાવનનો (Call) સાદ અચાનક અમને અહીં મુંબઈમાં કેમ સંભળાયો? છેલ્લા એક માસથી પેલું પ્રિય લજન વારંવાર ગવાતું હતું કે “ચાકર રાખોજી, ગિરિધારી લલા, ચાકર રાખોજી” વૃંદાવનની કુંજ ગલીઓમાં ગોવિંદ લીલા ગાશું એમ જે વારંવાર કહેતા, તેને માટે તો વૃંદાવને સાદ પાડીને નહિ બોલાવ્યા હોય!

મુંબઈના ભક્તવૃંદને મૂકીને ગાડી જળરજસ્ત બૂંકારો કરી, છુટકારાનો દમ ખેંચી રેશનનું પ્લેટફોર્મ છોડવા જ્યાં જાય છે, ત્યાં જ એક મહાત્મા અમારા ડબ્બામાં આવી ચઢ્યા. પરમાનંદ સ્વરૂપ ચંપકભાઈના શબ્દોમાં કહું તો નારદમુનિ જ અમારા ડબ્બામાં લજન કરવા આવી ગયા હતા: રેશન પર જ લજન શરૂ થઈ ગયું, અને તે પાંચેક કલાક ચાલ્યું હશે! રેશને રેશને માણસો એકઠા થઈ જતા હતા. પ્લેટફોર્મ જ્યાં આવે ત્યાં અમારા ડબ્બા પાસે સંકીર્તન સાંભળવા બધાં ધક્કામૂક્કી કરતાં હતાં. પોતાના ડબ્બામાંથી ઉતરીને ગાડી ચાલુ થયે ગાડીમાં બેસી જનારા ખીજા ઉતારિઓ પણ અમારી સાથે હતા. ગાર્ડ તેમ જ રેશનમાં ખીજા રેલ્વે સ્ટાફના માણસો પણ અમારા ડબ્બામાં ડોકિયાં કરતા હતા અને ખીજા ઉતારિઓની સાથે તાનમાં માથાં ધુણાવતાં હતાં. સાચાં ભાવભર્યાં લજન જ્યાં થતાં હોય ત્યાં ખેંચાયા વિના છુટકો છે? અને તે પણ ટ્રેનમાં?

લગવાનને માટે જ્યાં સાચી ભાવના થાય, હૃદય જ્યાં તેને માટે ચલુચલે ત્યાં લગવાન જ એ કામ પોતાને માથે ઉપાડી લે છે; ભક્તને ક્યાં બેસાડવો, ક્યાં લઈ જવો અને તેની પાસે ક્યાં લજન કરાવવું એ લગવાન જ નક્કી કરે છે.

શુરુ શ્રુતિ, પ્રાર્થના વગેરે જે લજનની શરૂઆતમાં થતાં હતાં તે અહીં સંકીર્તનને અંતે થયાં.

૧૨૯

પરમાનંદ સ્વરૂપ ચંપકભાઈનું કહેલું પણ એ જ છે કે જ્યાં સાચો લકિતભાવ જ્યાં પ્રગટ થયો પછી ક્યાં વિધિ—નિયમો જળવાય છે? વિધિનિષેધના નિયમો તો આ લકિત ભાવ દ્વં કરવા માટેના જ હોય છે. એ નિયમોમાં પડી રહેવાનું નથી, ત્યાં જ અટવાવાનું નથી, તેમાંથી નીકળવાનું છે. હૃદયમાં સાચો જ્યાં પ્રભુ પ્રેમ પ્રગટયો પછી તો વિધિનિષેધના નિયમો પણ લકિતભરી ભાવભરી પવિત્ર ભાગીરથી—ગંગાના તીરે ઊભા રહીને તમાશો જોતાં હોય તેમ ત્યાં જ ઊભા રહી જાય છે.

*

*

*

આજે ખીજી રાતે ટ્રેનમાં લજ્જન શરૂ થતાં થતામાં જ બંધ થઈ જવાનું હશે ત્યાં બે મુસલમાન ઘિરાદરોએ અમારા લજ્જનમાં જોડાઈને અંતેરો રંગ આપ્યો! કવાલી—ગઝલ દ્વારા તેમણે લકિતનો મહિમા ગાયો. એક કવાલીનો કંઈક આવો ભાવ હતો:

‘આગ લાગી હે આગ’ (૨). દિલમાં જ્યાં સુધી પ્રેમ પ્રગટયો નહિ ત્યાં સુધી કંઈ નહિ, પણ જ્યાં પ્રભુપ્રેમ પ્રગટયો પછી શાંત કેમ બેસી શકાશે! એક ચિનગારીમાંથી જ મોટો લડકો થાય છે.

ખીજી કવાલી થઈ તેના ભાવ આવો હતો :

ગુલશને તૈયાર થઈને રહેવાનું છે તેના પ્રિયતમને મળવાને માટે. ફૂલની આદર કરેલી છે તે ઝાઢવાની છે અને ક્ષણ પણ વિલંબ કર્યા વિના રાંહ જોયા વિના તેનામાં સમાઈ જવાનું છે. કદાચ કાળ આવે અને કોળિયો ફરી જાય તે પહેલાં જ હે બંદા! તું અલ્લાહને લજી લે, પછી તો કબરમાં સૂવાનું જ છે!

“રોના ધોના છોડ દો. મેરે માતપિતાંકો સમજદો જલ્દીસે

ધડાબત...જલદીસે ધડાબત દિલવા દો " એવી કંઈક ટૂંક હતી. એ ગમે તેમ હોય પણ એ કવાલી જમી પડી.

.....અને પછી ધૂન શરૂ થઈ. કંઈ ધૂન તે જાણો છો ? દરરોજની કાનને પરિચિત એવી "શ્રી રામ જયરામ જય જય રામ" કે "ઓમ નમો ઓમ નમો નારાયણ"ની ધૂન નહિ. અહીં તો હજરત મહમદ (૨) મહમદ મહમદ, હજરત મહમદ અને "લા ઈલાહી ઈલ ઈલાહ"ની ધૂનો ચાલી. કેટલાંક લોકો અચકાતા હતા કે એ ધૂન કેમ ગવાય ? પણ પછી તો લાવ-પ્રવાહમાં તણાઈને એ ધૂન પણ ઝીલવી જ પડી.

પરમાનંદસ્વરૂપ ચંપકભાઈ વારંવાર ગીતા-પ્રવચનોમાં પણ એ જ કહે છે કે બધાં નામો એક જ છે; રામ, કૃષ્ણ, કાઠરિટ, મહમદ, જરથુષ્ટ્ર કોઈનું પણ નામ ગાઈ શકાય. એકને ઉવેખીને બીજાને વખાણો એ ખોટું છે. એકને ગાઈને બીજાને નિંદો એ અનુચિત છે. એકની સ્તુતિ કરી બીજાને ગાળો આપો તો તો ભગવાન કહે છે કે તમે મારા બે ગાલમાંથી એક ગાલ ઉપર તમારો મારો છો.

મુસલમાન બિરાદરો પણ લાવથી તાલી મારીને અમારી સાથે ભજનમાં જોડાઈ ગયા. તેમને લાગ્યું હશે કે એમની નિમાજ અને આ ભજનો બન્ને જુદાં નથી, વસ્તુ: બન્ને એક જ છે.

જામેલી ધૂન જરા આછી પડી ત્યાં જ અમારામાંથી કોઈએ "ભજેરે લૈયા, રામ ગોવિંદ હરિ" એ ભજન ઉપાડ્યું, પણ તે અટકી ગયું.

કેમ ન અટકે ? એક સળંગ લાવ જે ચાલ્યો આવતો હતો તેને અમે હથોડા મારીને ટીપી કાઢ્યો. લાવાન્તર કરી નાંખ્યું. અવિરત ચાલુ રહેલા ભજનના લાવમાં વિક્ષેપ બોલો કર્યો

૧૩૧

લક્ષ્મીનાં લાવલયાં સુંદર શાંત સરોવરનાં જલમાં અમે જ પથરા
નાંખીને વર્તુલો ઊભાં કર્યાં. એ વર્તુલો :—કુંડાળાં કિનારે ભટકાઈને
પછી આગળ ને આગળ ચાલ્યા જ કરે છે ને ?

પેલા જન્ને મુસલમાન બિરાદરો તો તરી ગયા !

લજનને અંતે ચંપકલાઈએ કહ્યું કે જાણે મોટી ફૂલની
ચાદર બિછાવી દીધી છે ને ફૂલની મ્હેક મ્હેક સુવાસ નીકળ્યા
કરે છે, પેલી કવાલીમાં જ વર્ણન હતું ને ! જરાબર તેવું જ !...
અને વૃંદાવનમાં પહોંચ્યા પછી બાંકેબિહારીજીનાં દર્શન કરવા
મંદિરમાં ગયા ને ફૂલમાં અતરનું પૂમડું આવ્યું. તેની સુવાસ લેતાં
જ ચંપકલાઈએ કહ્યું કે પેલી ફૂલની ચાદરમાંથી જે સુગંધ
આવતી હતી એ જ સુગંધ મેં બાંકેબિહારીના મંદિરમાંથી મળેલા
આ પૂમડામાં જોઈ. કહો એ મહમદ દાદીવાળો અને બાંકેબિહારી
જન્ને એક જ ને !

શ્રી પરમાનંદ પ્રકાશન મંદિર.

પૂજ્ય શ્રી. ચંપકભાઈના ભક્તિપ્રેરક પ્રવચનો અને વિચારોને પુસ્તક-આકારે પ્રકટ કરવાની યોજના હાથ ધરાય એ હેતુથી એક સંસ્થા ઉભી કરવાનો નિષ્ણય કરવામાં આવ્યો છે.

૧. સંસ્થાનું નામ:—સદરહુ સંસ્થા “શ્રી પરમાનંદ પ્રકાશન મંદિર” તરીકે ઓળખાશે.
૨. ઉદ્દેશ:—જન સમુદાય તેમ જ ભકતોના હૃદયમાં પ્રેમમય પ્રભુ માટેનો અહૈતુક પ્રેમ જાગૃત કરવા માટે પ્રેમસ્વરૂપ શ્રી. ચંપકભાઈના લખાણો, પ્રવચનો તેમજ લજનોનો સંગ્રહ પ્રકટ કરવાનો નમ્ર પ્રયાસ કરવો. આ યોજના પ્રમાણે અત્યાર સુધીમાં નીચેનાં પુસ્તકો બહાર પડ્યાં છે.
 - (૧) પ્રેમયોગ. (ગીતા અધ્યાય. ૧૫). (૨) સ્થિતપ્રજ્ઞ દર્શન
 - और लजन. (૩) પરમાનંદ પત્રો આવૃત્તિ ૧-૨. (૪) પરમાનંદ વાર્તાલાપ. (૫) પ્રેમયોગ. (ગીતા અધ્યાય ૧-૨) (૬) પરમાનંદ વાણી. (૭) પ્રેમયોગ. (ગીતા અધ્યાય ૩-૪-૫.) (૮) પ્રેમયોગ (ગીતા અધ્યાય ૬-૭.)
૩. સહયપદ:—આ સંસ્થાના સહયપદ માટે ન્યાત, જાત કે વાડાના કોઈ પણ ભેદ અંતરાય રૂપ ગણાશે નહિ.

નીચે પ્રમાણે સહયોની વર્ગીણી કરવામાં આવી છે.

- (૧) આશ્રયદાતા:—એકી સાથે રૂ. ૧૦૧૫ અથવા એથી વધારે રકમ આપનાર સંસ્થાના આશ્રયદાતા ગણાશે. તેમને સંસ્થા દ્વારા પ્રગટ થતા દરેક પ્રકાશનની એક પ્રત વિના મૂલ્યે મોકલી આપવામાં આવશે.

(૨) ઉપ આશ્રયદાતા:—એકી સાથે રૂ. ૫૦૧] અથવા એથી વધારે રકમ આપનાર સંસ્થાના ઉપ—આશ્રયદાતા ગણાશે. તેમને સંસ્થા દ્વારા પ્રગટ થતાં દરેક પ્રકાશનની એક પ્રત વિના મૂલ્યે મોકલી આપવામાં આવશે.

(૩) આજીવન સભ્ય:—એકી સાથે રૂ. ૧૦૧] અથવા એથી વધારે રકમ આપનાર સંસ્થાના આજીવન સભ્ય ગણાશે. તેમને સંસ્થા દ્વારા પ્રગટ થતા દરેક પ્રકાશનની એક પ્રત વિનામૂલ્યે મોકલી આપવામાં આવશે.

(૪) સામાન્ય સભ્ય:—વાર્ષિક રૂ. ૧૧] કે વધારે આપનાર સંસ્થાના સામાન્ય સભ્ય ગણાશે. તેમને સંસ્થા દ્વારા તે વર્ષ દરમિયાન પ્રગટ થતા દરેક પ્રકાશનની એક પ્રત મોકલી આપવામાં આવશે.

૪. નાણાં ભંડોળ:—સંસ્થા નીચે પ્રમાણે નાણાં ઊભાં કરશે.

(૧) જનતામાંથી ભેટ, બક્ષિસ દ્વારા.

(૨) સભ્યોના લાવાજમ દ્વારા.

(૩) કોઈપણ પ્રસંગે કોઈપણ વ્યક્તિની સ્મૃતિમાં શ્રીયુત ચંપકભાઈના પ્રવચનો કે લખાણો પ્રસિદ્ધ કરવા ઇચ્છનાર વ્યક્તિએ આપેલાં નાણાં દ્વારા.

શ્રી પરમાનંદ પ્રકાશન મંદિર.

૭૬, શાન્તિનિકેતન, વીન્સેન્ટ રોડ,

માદુગા, મુંબઈ ૧૯.

श्री परमानंद प्रकाशन मंदिरनां अन्य प्रकाशने।

- भ्रमयोग
(गीता अ. चंडरमा प्रवचन) विद्वत्समां नवी
- स्थितप्रज्ञदर्शन और लक्षण
(हिंदीभां) १-५०
- परमानंद पत्रो
(गीता आश्रित) ३-५०
- परमानंद वार्तालाप १-७५
- भ्रमयोग
(गीता अ. १-२ परमा प्रवचनो) २-००
- परमानंद-वाणी ३-१०
- भ्रमयोग
(गीता अ. ३-४-५ परमा प्रवचनो) ३-५०
- भ्रमयोग
(गीता अ. ६-७ परमा प्रवचनो) ४-५०

आमिन्मान :

ओ. न. ओ. म. इकरनी क'पनी

१४-०१ प्रिन्टिंग स्टीट.

मुंजध-२.

नोट : धी यशवंत प्रिन्टिंग प्रेस-प्रांतिज. जि. सागरकांक्ष